

TAMPEREEN YLIOPISTO

Saija Penttilä

Identiteettien muutos
Suomalaisten osakulttuurien identiteettityö
1960-luvun modernisaatiossa

Suomen historian pro gradu –tutkielma
Tampere 2006

Tampereen Yliopisto

Historiatieteen laitos

SAIJA PENTTILÄ: Identiteettien muutos. Suomalaisten osakulttuurien identiteettityö 1960-luvun modernisaatioissa

Pro gradu –tutkielma, 107 s.

Suomen historia

Lokakuu 2006

1960-luvulle osui Suomessa monia yhteiskunnallisia muutoksia, jotka johtivat yhteiskunnan kokonaisvaltaiseen murrokseen. Kaupungistuminen, teknistyminen, hyvinvointivaltion rakentaminen ja keskiluokkaistuminen olivat kaikki jo vuosikymmeniä kestäneitä muutosprosesseja, mitkä kumuloituivat toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan ja erityisesti 1960-luvulle. Tässä tutkielmassa käsitellään sitä, miten yhteiskunnan varsin nopea modernisoituminen kohdattiin eri kansanryhmissä ja erityisesti minkälaiseen identiteettityöhön näissä ryhmissä ryhdyttiin. Samalla olen hiukan tarkastellut ryhmien rajoja; muuttuiko yhteiskunnan ryhmäjako, kun yhteiskunta muuttui, ja jos, niin millä tavalla muutos ryhmien sisällä tuotettiin.

Olen määritellyt yhteiskunnalliset ryhmät osakulttuurin käsitteen kautta ja jakanut yhteiskunnan kolmeen keskeiseen osakulttuuriin: maalaisiin, keskiluokkaan ja työväkeen. Tehtyä identiteettityötä olen tavoitellut osakulttuurien keskeisistä sanomalehdistä, joiksi olen valinnut Maaseudun Tulevaisuuden, Opettajain lehden sekä Palkkatyöläisen. Lehdet ovat hyvin selvästi tuottaneet identiteettiä määrittämällä mistä osakulttuurissa puhutaan, mihin tehdään eroa ja myös heittämällä katseita osakulttuurin tulevaisuuteen, joiden kysymysten varaan myös tutkielmani rakentuu.

Saadakseni käsitystä kunkin osakulttuurin elämysmaailmasta kävin systemaattisesti läpi jokaisen valitsemani aikavälillä ilmestyneen lehden. Luokittelin jokaisen artikkelin, uutisen ja ilmoituksen saadakseni kuvaa niistä aihealueista, joita lehden mukaan osakulttuuriin kuului. Tutkielman varsinainen analyysi koostuu kuitenkin pääkirjoituksiin ja kulttuuriuutisiin kohdistuneesta sisällönanalyysistä. Näistä olen pyrkinyt löytämään keskeisiä ”puheavaruuksia”, eli tavoittamaan sellaisia yhteiskunnassa tai osakulttuurissa käytyjä keskusteluja, mitkä jollain tavalla osallistuivat osakulttuuri-identiteetin määrittelyyn.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että osakulttuurit todella joutuivat 1960-luvulla melkoisen identiteettityön eteen. Osakulttuureihin vaikuttivat muutoksen eri osa-alueet, jolloin yhden osakulttuurin kohtaama muutos oli erilainen kuin toisen osakulttuurin, mutta kaikista kolmesta oli aistittavissa suomalaisen sielunmaiseman muuttuminen maalta kaupunkiin. Kaikista radikaalein ja siten myös pelottavin muutos oli maaseutukulttuurille, joka menetti hegemonisen asemansa kansakunnan kaapin päällä. Maaseudun tulevaisuudessa kuitenkin pyrittiin lieventämään muutosta ottamalla siihen erityisen positiivinen asenne. Suurimmat pelot koettiin avoimesti Palkkatyöläisessä, jossa huolehdittiin paitsi palkkatyön viimeinkin tapahtuvan ”vallankumouksen” onnistumisesta, myös sen seurauksista työväen kulttuurille. Uhkana oli ironisesti keskiluokkaistuminen ja oman kulttuurin näivettyminen. Keskiluokkaa edustaneet kansakouluopettajat selvisivät ainakin vielä 1960-luvulla suuren suurelta identiteettityöltä, sillä modernia edustava peruskoulu-uudistus uudisti kansakouluopettajien identiteetin rakentavasti ja sivistyneesti ilman väkivaltaista pakkoa, mikä olisi hyviin tapoihin perustuneelle kulttuurille ollut järkytys. Vaikka osakulttuurit säilyivät edelleen tunnistettavina, lähentyivät ne selvästi toisiaan sekä henkisesti että ulkoisesti. Monissa kohdin tapahtui myös selvää limittymistä, mikä seurauksena rajanveto eri ryhmien välille tuli entistä vaikeammaksi.

Sisällysluettelo

1	Johdanto.....	3
1.1	”Kuuskytluku”	3
1.2	Tutkimuskysymys ja rakenne	6
1.3	Lähteet, rajaukset, metodi.....	8
2	Osakulttuurit	12
2.1	Osakulttuuri yhteiskunnallisena ryhmänä.....	12
2.2	Suomen osakulttuurit.....	18
3	Yhteiskunnan muutos 1960-luvulla	28
3.1	Teknis-taloudellinen muutos.....	28
3.2	Koulutusasteen muutos.....	31
3.3	Työmarkkinoiden muutos.....	34
3.4	Kulttuurinen muutos – Uusi suomalaisuus	36
4	Oman kulttuurin kuva	41
4.1	”Maatalousväestö edustaa vaaliurnilla mahtavaa voimatekijää”	41
4.2	”Opettajien haltuun on uskottu kansan kallein omaisuus”	47
4.3	”Viulut maksaa kansa, ennen kaikkea työntekijät”	54
5	Toiseus.....	63
5.1	”Nurjamielisyyttä maataloutta kohtaan”	63
5.2	”Kansakouluväki kontra oppikouluväki”	69
5.3	”Työläisen pahin vihollinen”	72
6	Tulevaisuuskuva	78
6.1	”Kokonaan väistyvä elinkeinoko?”	78
6.2	”Olemme koulutusyhteiskunnan kynnyksellä”	84
6.3	”20 tuntinen työviikko vuoteen 2000 mennessä”	90
7	Kenen joukoissa seisot?	96
	Lähdeluettelo	102

1 Johdanto

1.1 ”Kuuskytluku”

1960-luvulla on niin suomalaisessa kuin koko läntisen maailman historian- ja kulttuurintutkimuksessa oma erityinen paikkansa. Siihen liitetään erilaisia kumouksia ja kriisejä enemmän kuin useimpiin muihin vuosikymmeniin. Myös eri tieteenalojen, erityisesti yhteiskuntatieteiden itseymmärryksen murros näyttää sijoittuvan juuri 1960-luvulle. Toisaalta nykytutkimus on alkanut purkaa tuota myyttisyyttä osoittamalla, että kehityslinjojen siemenet on kylvetty jo paljon aikaisemmin, monin paikoin jo 1800-luvun puolella. Kuusikymmenluku onkin osoittautunut useiden pitkien kehityskaarten leikkauspisteeksi, eräänlaiseksi kiehumispisteeksi.

2000-luvulla neljän vuosikymmenen takainen murroskausi on jälleen ajankohtainen. Opiskelijamellakoiden opiskelijat ovat kasvaneet aikuisiksi ja heidän jälkeläisensä ovat ensimmäinen kaupungissa syntynyt sukupolvi kaupunki-Suomessa. Julkisuudessakin on alettu tehdä tiliä 1960-70-lukujen tapahtumista, tuoreena esimerkkinä Kenen joukoissa seisot – dokumenttielokuva, jossa pohditaan ajan poliittisuutta ja poleemisuutta. Elokuvan ilmestymisen aikoihin keväällä kyseltiin YLE TV 2:n Popklubissa 2000-luvun nuorilta taiteilijoilta, kenen joukoissa nykyään seistään. Apulannan laulajan Toni Wirtasen vastaus kuvasi nasevasti 2000-luvun asennetta: ”Ei kenenkään. Jos jossain, niin omissaan.”¹ Miten 1960-luvun osallistumisesta on päästy 2000-luvun vierauteen?

Eräs 1960-luvulla kulminoituneista kehityslinjoista oli teknis-taloudellinen muutos. Yhteiskunnan koneistuminen liittyi sekä suorasti että epäsuorasti kaupungistumiseen. Elinkeinoelämän teollistuminen aloitti jo 1800-luvulla kaupungistumiskehityksen ja erotti työn ja kodin piirin. Työstä tuli erillinen osa elämää, mikä johti uudenlaisen palkkatyön syntymiseen. 1900-luvun mittaan elinkeinorakenteen muutos agraariyhteiskunnasta yhä teollisempaan suuntaan kulminoitui 1960-luvulla, jolloin myös maatalous koneistui ja jätti satoja tuhansia maalaisia vaille töitä. Samaan aikaan talouselämä muuttui Euroopan vapaakauppasopimusten ja markkinoiden osittaisen avautumisen kautta niin, että perinteisestä, mahdollisimman suureen omavaraisuuteen perustuvasta pienviljelystä tuli kannattamatonta, jopa taloudellisesti järjetöntä. Suomalaisen yhteiskunnan perusrakenteet joutuivat kenties odottamattomaan murrokseen.²

¹ YLE TV 2, Popklubi 15.03.2006

² Ks. maatalouden muutoksesta Suomen maatalouden historia, osa 3.

Hyvinvointivaltion rakentaminen alkoi määritelmästä riippuen jo 1800-luvun lopulla tai Suomen itsenäistymisen jälkeen. Sotien jälkeen politiikassa tapahtui muutos. Aiemmin hyvinvointiyhteiskuntaa oli rakennettu kansakuntaa varten. Toisen maailmansodan jälkeen rakennuksen ”asukas” muuttui, hyvinvointia alettiin rakentaa yksilöä varten. Suuri kansallinen projekti, joka oli alkanut jo Lönnrotista ja Snellmanin aikana saanut selkeät muotonsa, oli ollut keskeinen suomalaisuuden määrittäjä 1900-luvun puoliväliin asti. Suomalaisuus määritettiin kulttuurisesti luterilaiseen arvomaailmaan, agraariin elämänmuotoon ja heimoyhteyksiin suomalais-ugrilaisten kansojen välillä.³ Snellmanilainen ihanteellisuus oli toki erityisesti keskiluokkaisen Suomen virallinen ideologia ja saanut säröjä jo luokkayhteiskunnan murtauduttua sääty-yhteiskunnasta, mutta myös vasemmistolaisen eliitin tarjoama vaihtoehto oli valistuksen ja ideologian kyllästävä, yhtä lailla ylhäältä ohjattua kuin porvarillinen.⁴ Sotien jälkeen kansallinen kertomus olikin äkkiä ammottava arvotyhjiö, jolle kukaan ei oikein enää löytänyt tukea vallitsevista olosuhteista. Oli aika realismin, yksilökeskeisyyden ja viimein yhteiskunnan palvella jäseniään. Palkkatyöyhteiskunnan läpimurron seurauksena saatiin vapaat lauantait, työehtosopimukset, tulopoliittinen kokonaissopimus, vuosiloman pidennys, yleisesti ottaen kasapäin yksilön asemaa ja identiteettiä vahvistavia uudistuksia.⁵

Palkkatyön lisääntyminen on ollut keskeinen tekijä myös kulutusyhteiskunnan syntymisessä. Kulutus modernissa mielessä alkoi 1800-luvun loppupuolella, kun 1800-luvun yhteiskunnallisen työnjaon seurauksena yksilöiden omavaraisuus väheni ja tavaroiden hankinta siirtyi markkinoille. Nykymuotoinen kuluttaminen on syntynyt erityisesti populaarin viihteen seurauksena. Jukka Kortin mukaan populaariviihteen uudet muodot, massakommunikoinnin uudet välineet ja uudet kulutustuotteet loivat uudenlaisen populaarikulttuurin. Samalla uudessa urbaanissa ja liikkuvassa yhteisössä tavarat toimivat uusina symboleina sosiaaliselle hierarkialle ja ihmisen identiteetille. Kulutus ja tavarat alkoivatkin erityisesti 1960-luvulta antaa vastauksia uuden identiteetin etsintään modernissa maailmassa. Samalla ne toimivat, kuten jo 1800-luvullakin ihmisen yhteiskunnallisen aseman paikantajana.⁶ Yhtä kaikki kulutus ja populaarikulttuuri veivät Suomea kovaa vauhtia yhtenäisen kulttuurin suuntaan pois erillisistä osakulttuuri-identiteeteistä.

³ Sevänen 1998, 310.

⁴ Heikkinen 1995, 327.

⁵ Karisto 1999, 283-305.

⁶ Kortti 2003, 53-56.

1960-luvun kehitystä ymmärtääkseni olen ensin seurannut kehityslinjoja alaspäin. Mutta historianteoreetikko Jorma Kalela sanoo, pitäisi historiaa tutkia eteenpäin eikä taaksepäin.⁷ On siis pyrittävä selvittämään miksi kaikkien mahdollisten historioiden joukosta juuri tämä historia tuli olevaksi. Eteenpäin zoomattaessa pyritään ymmärtämään valintaprosessin dynamiikkaa, ei niinkään etsitä syytä tuleville tapahtumille. Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet ajan henkeen, ihmisten tasolla koettuun ilmapiiriin. Historioitsijan etuna on, että voi tarkastella hetkeä ennen pankin räjäyttämistä: millainen henkinen ilmapiiri on lopulta kypsytännyt muutokseen, miten perheessä on tehty päätös hankkia ensimmäinen televisio tai millaiset olosuhteet ovat saaneet nuoren lopulta lähtemään kotikylästä kaupunkiin hankkimaan työtä.

Yksilön kokemustasolla sodanjälkeinen aika, erityisesti 1960-luku näkyi ja tuntui muutosten sarjoina. Vielä sodan jälkeen Suomeen oli perustettu 100 000 uutta pientilaa evakoiden ja rintamalta palaavien sotilaiden asuttamiseksi. 1950-luvun lopulta alkoi maanviljelyksen alasajo.⁸ Kansallisena elämäntapana pidetty pienviljelys romahti. Käsitys siitä, mitä oikeastaan on suomalaisuus, alkoi kansakunnan ja yksilönkin tasolla rajusti muuttua. Maaseudun asukkaat joutuivat todistamaan oman asuinseutunsa autioitumista sekä maaltapaon johdosta, että television tarjoamien amerikkalaisten sarjojen korvatessa yhä useammin perinteisen kyläidentiteetin. Kaupungeissa koko sosiaalinen kartta meni uusiksi, kun niihin vyöryi maakunnista satoja tuhansia kaupunkilaisiksi mieliviä maalaisia. Teollisuus työllisti jatkuvasti enemmän ja enemmän, mutta vielä useamman kohtaloksi tuli työ kampaajana tai kaupan kassana tai uuden katurin kuskina. Toisaalta koulutuskaan ei enää ollut vain harvojen ulottuvilla. Matti Mäkelä on teoksessaan *Suuri muutto* oivasti kuvannut maaseudulta pakon edessä koulutusta hakemaan lähteneiden hämmennystä, kun koulutus ei enää tarkoittanutkaan yhteiskunnallista nousua, jota voisi peilata omaan kyläyhteisöönsä. Kyläyhteisö oli saman kehityksen tuloksena hajonnut ja siten tehnyt tyhjäksi kaiken entisen. Voittajasta tulikin siirtyjä.⁹ Koulutustason nousua on kuvattu myös Suomen toimihenkilöistymisenä. Työn ja sosiaalisen rakenteen muutosta täydensi vielä arjen kuvan muuttuminen. Teknisen kehityksen ja (myös naisten) ostovoiman kasvun seurauksena kodit alkoivat sähköistyä ja täyttyä erilaisilla elektronisilla apuvälineillä. Pian lähes joka talouteen kuului henkilöauto.¹⁰ Omaa kulutuskäyttäytymistä ohjailemalla identiteettiä alettiin tietoisesti rakentaa aiemman, luontaisen elinpiirin tuottaman identiteetin tilalle.

⁷ Kalela 2000, 101-115. Ks. myös Virtanen 2001, 53-55.

⁸ Vuori 1990, 20-35.

⁹ Mäkelä 1986, 73.

¹⁰ Hjerppe 1990, 127.

1.2 Tutkimuskysymys ja rakenne

Vielä 1950-luvulla suomalainen yhteiskunta oli järjestäytynyt suhteellisten selviin rakenteisiin. Suomalaiset saattoi jakaa karkeasti kolmeen melko selkeästi erilliseen osakulttuuriin: Maaseutukulttuurille oli tyypillistä elämän pyöriminen työn, kodin ja vapaa-ajan kiinteän yhteyden varassa. Työväki oli selkein luokka, jota yhdisti ryhmäsolidaarisuus, aatteellisuus ja oppositiohenki, kun taas keskiluokkainen ”valtionhoitajakulttuuri” rakentui säästämisen ja vallitsevien tapojen traditioiden ympärille. 1960-luvulla jokainen osakulttuuri joutui osalliseksi yhteiskunnan murroksesta. Osakulttuurien keskinäiset ja sisäiset suhteet menivät sekaisin. Keskiluokka menetti kansallisen kertomuksen isä-roolinsa ja paisui samoin kuin työväenluokka, joka muuttui henkisesti maalta kaupunkiin muuttavien maalaisten johdosta. Maanviljelys puolestaan pelkistyi ammattiryhmäksi kansallisen elämäntavan sijaan.¹¹ Osakulttuurit eivät ole pelkästään tutkijaa helpottamaan rakennettuja työkaluja, vaan myös aikalaiset ovat ainakin jossain määrin tiedostaneet ryhmien olemassaolon. Tästä esimerkkinä Kotimaisen Gallupin 1960-luvun alussa tekemä kyselytutkimus, jonka mukaan suomalaiset kokivat vahvasti yhteiskunnan jakautuneen kahteen perusvastakkaisuuteen: toisaalta ”työväkeen” ja ”porvareihin”, toisaalta maaseudun tuottajiin ja asutuskeskusten kuluttajiin.¹²

Tutkimuksessani tarkastelen, millä tavoin osakulttuurit itse näkivät ja kokivat tapahtuvan muutoksen. Keskeinen tutkimusongelma on, *miten osakulttuureissa koettiin muutos oman kulttuurin näkökulmasta*. Koettiinko muutoksen olevan hyvästä vai pahasta, koettiinko se peräti uhkaksi osakulttuurille? Muuttuiko osakulttuurin identiteetti jotenkin? Tutkimusongelman mieli löytyy osakulttuuri-identiteetin roolista yhteiskunnallisessa kentässä. Osakulttuuri, tai bordieulaisittain ymmärrettynä luokka, on yksilön keskeinen yhteiskunnallinen yhteisö, joka tarjoaa väylän kiinnittyä ympäröivään maailmaan.¹³ Identiteetti puolestaan on sisällöllisesti muuttuva keino määritellä oma itsensä suhteessa ympäristöön, mikä tapahtuu prosessiluonteisesti hakemalla kulloisestakin ympäristöstä samastumisen ja erottautumisen kohteita.¹⁴ Näin ollen tarkastelemalla osakulttuurien identiteettiprosesseja – yhteiskunnallisten ryhmien samastumis- ja erottautumiskohteiden hakemista – 1960-luvulla hahmottuu sekä toimintaympäristö ja sen toimijat että niissä tapahtunut muutos syvemmin. Pohjana tälle tutkimukselle onkin kysymys, onko 2000-luvulla koettu ihmisten vieraantuminen politiikasta ja yhteiskunnasta käynnistynyt 1960-luvun

¹¹ Mäkelä 1999, 235.

¹² Eskola 1963, 28-29.

¹³ Ks. esim. Rinne 1989, 7. Bordieun kulttuurisosiologisesta luokkateoriasta ks. s.11.

¹⁴ Ks. esim. Fornäs 1998, 265-277.

kaupungistumisesta ja keskiluokkaistumiskehityksestä; onko osakulttuuri-identiteetti kokenut tuolloin niin pahoja kolauksia, että yhteys yhteisöön ja sen elämään on katkennut.

Vastauksen pääkysymykseen pyrin löytämään kysymällä aineistolta, miten kunkin osakulttuurin identiteettiä on ylläpidetty ja tuotettu, miten erotteluja toisiin osakulttuureihin on tuotettu sekä miten muutokseen ja sen myötä tulevaisuuteen on suhtauduttu. Tämä on samalla myös tutkimuksen etenemistapa. Esitelyäni osakulttuuri-käsitteen sisällön sekä 1960-luvulla koetut muutokset luvuissa 2 ja 3 etenen varsinaiseen aineiston analyysiin aloittaen osakulttuurien identiteettitekijöistä. Luvun 4 keskeinen kysymys on, mistä aineksista kukin osakulttuuri on koostunut. Samaan kysymykseen liittyy luvun 5 kysymys, mihin osakulttuurissa on haluttu tehdä selvää pesäeroa ja miksi. Erottautumisen kohteet valottavat koettua identiteettiä vähintään yhtä paljon kuin esitetyt samastumisen kohteet. Luvussa 6 käsitellään osakulttuurin suhtautumista omaan tulevaisuuteensa, ja pyritään hahmottamaan, miten muutos vaikutti osakulttuurin tulevaisuuskuvaan. Viimeisessä luvussa kokoan yhteen osakulttuurien tekemän identiteettityön sekä pohdin, miten 1960-luvulla koettu murros vaikutti osakulttuurien kiinteeyteen ja sitä kautta niiden tulevaisuuteen.

Oletan siis, että osakulttuureilla oli jonkinlainen käsitys itsestään yhteiskunnallisena toimijana. Erityisesti työväenluokan kohdalla tämä on selvää, myös maaseutukulttuuri oli tullut tiedostamaan asemansa yhteiskunnan selkärankana, myös aseman lievä taantuminen oli ymmärretty. Ongelmallisoin on jäljellejäävä keskiluokka, jota heterogeenisyydessään on vaikea tarkastella rajansa tuntevana orgaanina. Keskiluokkaa ei kuitenkaan voi missään tapauksessa sivuuttaa, sillä kaupungistumiskehityksen päästyä käyntiin siitä oli 1900-luvulla tullut paitsi taloudellista ja poliittista, myös tapakulttuurista valtaa pitävä häilyvärajainen yhteiskunnallinen puheenjohtaja, joka oli tärkein kansallista kertomusta ylläpitävä ryhmä Suomessa. Tämän ongelman olen pyrkinyt ratkaisemaan tarkastelemalla yhtä selvästi keskiluokkaista ryhmää, kansakouluopettajia. Heissä paitsi ilmentyy hyvin selväpiirteisesti keskiluokkaiset arvot, he ovat kasvatuksellisen tehtävänsä johdosta omassa olemuksessaan kiteyttäneet niitä käyttäytymismalleja ja tapoja, joita keskiluokka on toivonut myös jälkipolvilleen siirtyvän.

1.3 Lähteet, rajaukset, metodi

Tarkasteluni kohteena ovat eri osakulttuurien identiteettiä keskeisesti ylläpitävät ja tuottavat foorumit, sanomalehdet. Lehdistä tarkastelen tarkemmin pääkirjoituksia sekä kulttuuriuutisia. Valintaani perustelen seuraavasti: Pääkirjoituksissa lehti on saattanut varsin vapaasti ottaa kantaa ajankohtaisiin asioihin, ja toisaalta niistä voi päätellä, mitkä asiat lehdessä on koettu niin tärkeiksi, että niihin halutaan pääkirjoituksessa puuttua. Kulttuuria puolestaan alettiin lehdissä juuri 1960-luvulla käsitellä omana kokonaisuutenaan. Kulttuuriosion sisältö, laajuus ja sijainti lehdessä kertovat kulttuuriuutisten koetusta tärkeydestä sekä ryhmän suhteesta kulttuuriin, mikä uskoakseni mielenkiintoisella tavalla valottaa ryhmän koettua omakuvaa sekä asemointia yhteiskunnan muihin toimijoihin. Lehtivalinnoissa olen tietoisesti pyrkinyt välttämään puolueretoriikkaa enkä siksi ole valinnut puolueiden äänenkannattajia. Sen sijaan olen valinnut ns. ammattilehtiä, joiden olen olettanut huomattavasti suuremmin puhuvan kyseisen osakulttuurin jäsenten ”suulla”, käsittelemällä osakulttuurin ammattiasioita sekä heijastamalla yleislinjauksillaan ryhmän identiteettiä ja yleistä mentaliteettia. Tosin näissäkään lehdissä ei täysin voi välttyä poliittiselta retoriikalta, mutta kiihkein puoluepoliittinen valtataistelu ei näin liiaksi ohjaa käytyä keskustelua.

Maaseudun osalta tarkastelen Maaseudun Tulevaisuutta. Lehti on ilmestynyt vuodesta 1916 alkaen, ensiksi aikakauslehtenä ja myöhemmin kolme kertaa viikossa ilmestyvänä sanomalehtenä. Maaseudun Tulevaisuutta (MT) luettiin 1960-luvun Suomessa varsin laajalti, levikiltään lehti lähenteli 140 – 150 000:ta. Lehti oli ja on yhä maaseudun talouspoliittisen edunvalvojan, Maataloustuottajain Keskusliiton (MTK) pää-äänenkannattaja. Ammattiasioiden käsittelemisen ohella lehdessä hyvin värikkäästi tuotettiin maalaisuutta erilaisilla pakinoilla, kolumneilla ja koko lehden yleisellä linjauksella.

Keskiluokan edustaja on Opettajain lehti (OL). Kansakouluopettajain ammattilehti on ilmestynyt sadan vuoden ajan ja on vanhin yhä viikoittain ilmestyvä aikakauslehti. Lehti on toiminut opettajien liiton äänenkannattajana, vaikka liitto ei olekaan ollut omistaja. Lehden levikki on 1960-luvulla ollut muutamia kymmeniä tuhansia.

Työväenluokan identiteettiä etsin SAK:n Palkkatyöläisestä. Palkkatyöläinen (PT) ei ole puoluesidonnainen lehti, vaikka jälleen taustalla vaikuttaa vahva ammattijärjestö. Lehti on ilmestynyt 1900-luvun alusta alkaen ja nykyisin sen levikki on 30 000. 1960-luvun ensimmäisinä vuosina lehti ilmestyi keskimäärin joka toinen viikko, vuodesta 1964 lehti ilmestyi kerran viikossa.

Tarkasteltavan ajan olen rajannut vuosiin 1960-70, joista tarkemmin olen valinnut joka toisen vuoden aloittaen vuodesta 1960 päättäen tarkastelun vuoteen 1970. Aineiston laajuuden takia olen valinnut tarkasteluajankohdaksi alkuvuoden, jolloin usein tehdään tiliä menneen vuoden tapahtumista ja samalla suunnataan katseita tulevaan. Maaseudun tulevaisuudesta, joka ilmestyi kolme kertaa kahta muuta lehteä useammin, olen tarkastellut tammikuun numeroita, kahdesta muusta, viikoittain ilmestyvästä lehdestä, olen tarkastellut tammikuun lisäksi myös helmikuun lehtiä. Jokaiseen tarkasteltavaan vuoteen osuu vähintään yksi merkittävä yhteiskunnallinen, kulttuurinen tai poliittinen tapahtuma, minkä olen olettanut näkyvän eri lehtien kirjoittelussa ja tuovan esiin osakulttuurien keskeisiä teesejä. Vaikka usein yhteiskunnassa käynnissä oleva muutos realisoituu kansalaisten mieliin vasta jonkin verran tapahtumien jälkeen, on tarkasteltava aika kuitenkin mielenkiintoinen juuri samasta syystä: tarkastelemalla osakulttuureita juuri kun tapahtumat ovat kiivaimmillaan, voi tutkia, kuinka nopeasti eri osakulttuureissa on todettu tarpeelliseksi jonkinlainen identiteettityö, kuinka muutokseen on kypsytty ja miten se on tapahtunut. Sanomalehdethän ovat eräänlaisia jokapäiväisiä historiankirjoittajia, ja on mielenkiintoista tarkastella, kuinka samat tapahtumat saavat eri hetkinä ja eri näkökulmista hyvinkin erilaisia merkityksiä.

Vuonna 1996 Pertti Alasuutari on julkaissut teoksen *Toinen tasavalta – Suomi 1946-1994*, jossa hän tarkastelee Suomessa tuona aikana ilmestyneitä eri sanomalehtiä ja niiden synnyttämiä ajatuksellisia konstruktioita. Hänen mukaansa eri kansanosat ”eivät ole luontoperäisiä olioita, vaan puheavaruuksissa ja niiden mukaisissa käytännöissä historiallisesti ja paikallisesti rakentuvia kategorioita ja toimijoiden asemia.” Lisääntyneen viestinnän ja julkisen keskustelun myötä valta jopa kokonaan määritellä kokonaisten kansanryhmien olemassaolo, niihin liitettävät mielikuvat ja niiden yhteiskunnallinen asema on siis Alasuutarin mukaan siirtynyt julkisuudelle. Mutta viestinnän kenttä ei suinkaan ole yksiääninen, ja kuvaan jonkun kansanryhmän olemassaolosta pyrkii vaikuttamaan paitsi ryhmä itse omien viestimiensä välityksellä, myös muut yhteiskunnalliset ryhmät ja toimijat. Alasuutarin ”puheavaruudet” viittaavat juuri julkisen keskustelun ulottuvuuksiin ja sisältöihin. Hänen mukaansa pääkirjoitus journalismin lajityyppinä on omiaan näiden puheavaruuksien rakentamiseen, sillä pääkirjoitus yleensä ”paljastaa paitsi kunnianttomat myös kunnialliset, moraalisesti hyväksyttävänä pidettävät periaatteet tai motiivit.”¹⁵

¹⁵ Alasuutari 1996, 40-42.

Olen lähestynyt aineistoani pitkälti samansuuntaisin aattein Alasuutarin kanssa. Olen luokitellut otoksen jokaisen lehden jokaisen artikkelin luokkiin, joiden pääperiaatteina ovat olleet seuraavat: ammatti- ja järjestöuutiset; omaa kulttuuria koskevat talous- ja poliittiset uutiset; muut talous- ja poliittiset uutiset; oma kulttuuri ulkomailla; muut ulkomaan uutiset; aate; elämäntapaa koskevat artikkelit sisältäen naisten asemaan liittyvät artikkelit, nuoret, koulutukseen liittyvät artikkelit sekä elämiseen yleensä liittyvät artikkelit; perinteeseen liittyvät jutut; hengelliset jutut; kulttuurijutut; urheilu; sekä viihde sisältäen pakinat ja muut. Luokittelemalla koko lehden sisällön olen pyrkinyt saamaan kokonaiskuvan osakulttuurin elämänpiiristä ja sen kiinnittymisestä ympäröivään yhteiskuntaan. Lisäksi tavoittelin lehden painotusta – kuinka laajaa tai suppeaa maailmankuvaa lehti on sisällöllään jäsenilleen välittänyt, toisin sanoen onko lehti keskittynyt ainoastaan ammattiasioiden käsittelyyn vai onko se käsitellyt laajemminkin osakulttuurin asioita. Syvempää sisällönanalyysiä olen toteuttanut jo edellä mainittujen pääkirjoitusten ja kulttuuriuutisten kohdalla. Näistä pyrin etsimään keskeisiä ja toistuvia teemoja sekä vertailussa toisten osakulttuurien lehtien kanssa pyrin löytämään juuri kyseiselle osakulttuurille erityisiä ajattelumalleja. Olen myös tarkastellut lehtien käyttämiä retorisia keinoja sanomansa välittämiseksi.

Tutkielmani on perustaltaan identiteetin historiallista tutkimista. Niinpä siis tutkimuskirjallisuudessakin joudun nojaamaan sosiologisiin ja historianteoreettisiin tutkimuksiin kulttuurista ja identiteetistä. Aiheesta ovat kirjoittaneet mm. Stuart Hall, Anthony Giddens, Johan Fornäs ja Sirkka Ahonen. Varhaisempiin klassikkotutkimuksiin kuuluu Thomas Luckmannin ja Peter Bergerin Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Näistä muodostuu tutkielmani teoreettinen ydin.

Osakulttuureita on suomalaisessa historiantutkimuksessa käsitelty verrattain vähän, ainakin 1900-luvun jälkimmäistä puoliskoa koskien. Rakentaakseni edes jossain määrin toimivan osakulttuurimääritelmän olen pyöritellyt erilaisia tapoja jakaa yhteiskuntaa, ja olenkin liikkunut jälleen sosiologian sekä myös kirjallisuushistorian puolella. Lopullinen määritelmä on muodostunut pitkän pohdinnan tuloksena. Hyvänä apuna ihmisten elämismailmaan kiinnipääsemiseksi on toiminut Matti Mäkelän katsaus suurta muuttoa koskevaan kirjallisuuteen. Myös Marja Tuominen on käsitellyt kulttuurin sisäisiä valtarakenteita väitöskirjassaan ”Me ollaan kaikki sotilaitten lapsia”. Jeja-Pekka Roosin johdolla 1970-80-lukujen vaihteessa toteutettu eri yhteiskunnallisten ryhmien elämäntapaa ja sen muutosta tutkinut Elämäntavan muutos –tutkimusprojekti on ollut suureksi avuksi paitsi ihmisen elämismailman hahmottamisessa, myös konkreettisena tietopankkina eri ryhmien elin- ja elämäntavoista. Myös Antti Eskolan vuonna 1963 julkaistu teos Maalaisia ja

kaupunkilaisia tekee sosiaalista ja kulttuurista eroa maaseudun ja kaupungin asukkaiden välille. Historian saralla eri osakulttuureita voi tarkastella oman lähdeaineiston kannalta osuvimmin ammattijärjestöjen historioiden kautta. Niistä pääasiassa löytyy pidemmän aikavälin historiaa, mutta toisaalta se on ollut vain eduksi.

1960-luvulla tapahtuneita muutoksia käsitteleviä teoksia on sen sijaan ollut helpompi löytää. Sosiaalhistoria, taloushistoria, poliittinen historia, miksei myös kulttuurihistoria on ainakin jossain määrin tutkinut aihetta omasta näkökulmastaan. Monissa teoksista aikajänne on kylläkin pidempi, ja 1960-luku on käsitelty yhtenä monien joukossa. Lähinnä poliittista historiaa on kirjoitettu lukuisasti nimenomaan Kekkonen ajasta. 1960-luvun ajankohtaisuuden tosin huomaa myös sitä koskevan kirjallisuuden jatkuvasti kasvavasta määrästä, uusimpana joukossa viime vuonna julkaistu Anu-Hanna Anttilan väitöskirja Loma tehtaan varjossa.

Lopuksi olen käyttänyt lehdistöön liittyvää tutkimuskirjallisuutta sekä sen historiaa että yhteiskunnallista asemaa ja tehtäviä koskien. Keskeisiä teoksia ovat olleet Päiviö Tommilan toimittama Suomen lehdistön historia, Esko Salmisen toimittama Sanomalehdistö Suomessa, sekä Pietilän ja Sondermannin Sanomalehden yhteiskunta.

Ehkäpä juuri poikkitieteellisyytensä vuoksi työssäni soveltamani tutkimuskirjallisuus ei suinkaan ole kattava. Jokaiseen aihealueeseen olisi voinut syventyä huomattavasti laajemmin, mutta koska tavoitteena oli saada kokonaiskäsitys elämismaailmasta 1960-luvulla, olen pyrkinyt löytämään kustakin aiheesta oleellisimman ja näiden pohjalta luomaan riittävät edellytykset identiteetin analyysille.

2 Osakulttuurit

2.1 Osakulttuuri yhteiskunnallisena ryhmänä

Osakulttuuritutkimuksessa voidaan yhdistää yhteiskunnan rakenteiden ja ristiriitojen tutkiminen; osakulttuurien kautta voidaan tarkastella rakenteiden muutosta tarkastelemalla niissä esiintyneitä ristiriitoja. Yhteiskunta voidaan kuitenkin jakaa monella tavalla rakenteisiin, tarkasteltavat rakenteet riippuvat kulloinkin tutkittavasta aiheesta. Tässä tutkimuksessa rakenteet on jaettu kahteen ryhmään, määrittäviin ja ilmentäviin rakenteisiin. Pohjana jaotteluun olen käyttänyt tilastotieteen tapaa jaotella muuttujat riippumattomiin eli taustamuuttujiin ja riippuviin muuttujiin.

Määrittäviä rakenteita ovat ammattirakenne, alueellinen rakenne, ikä eli sukupolvijakauma sekä sukupuoli. Lisäksi voidaan mainita uskonto, etnisuus ja kieli, mutta Suomen kaltaisessa homogeenisessä yhteiskunnassa niillä ei viimeistä lukuun ottamatta juuri ole merkitystä.¹⁶ Määrittävät rakenteet nojaavat konkreettisiin asioihin, ja nimensä mukaisesti ne määrittävät yksilön tosiasiallisen eli materiaalisin aseman yhteiskunnassa sekä sijoittavat hänet viiteryhmään.

Ilmentävät rakenteet heijastelevat niitä ryhmiä, jotka määrittävissä jaotuksissa syntyvät. Niitä ovat esimerkiksi yhteiskunnallinen luokka- ja kerrostumarakenne, poliittiset puolueet, ammattiliitot sekä osakulttuurit. Luokkarakenne ilmentää yleensä pääasiassa taloudellisia (valta)suhteita, ja se on talousjärjestelmässä sisäsyntyinen, toisin sanoen luokat eivät itse voi vaikuttaa olemassaolonsa.¹⁷ Sen sijaan ryhmien itseorganisoitumista ovat instituutiot, kuten puolueet ja ammattiliitot, joissa materiaalisin perustein syntyneet ryhmät aktiivisesti pyrkivät määrittelemään ja ajamaan omia tarpeitaan ja päämääriään. Näitä instituutioita voitaisiin kutsua sosiologian termein ryhmien asia-alueen hallinnaksi.

Jako osakulttuureihin tapahtuu kaikkien edeltävien pohjalta. Osakulttuurit ilmentävät tapaa jäsentää maailmaa ja yhteiskuntaa ja samalla olla siinä ja olla osa sitä. Kuten luokat, myös osakulttuurit ovat riippumattomia toimijoiden organisoitumisesta, tosin organisoituminen vaikuttaa ryhmän sisäiseen

¹⁶ Jaotuksista ks. Martikainen ja Yrjönen 1991.

¹⁷ Sosiologinen luokkatutkimus on kylläkin 1980-luvulta alkaen alkanut painottaa talouden ohella luokka-käsitteen kulttuurisidonnaisuutta. Ranskalaisen Pierre Bordieun kulttuurisosiologinen luokkateoria määrittelee luokan suhteessa taloudelliseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen pääomaan, eli se pyrkii huomioimaan taloudellisen rakenteen ohella myös muut elämisen kehät. Samaan pyrkii Anthony Giddensin strukturaatioteoria, jossa luokkien määrittämisessä painotetaan mm. elämäntyyliä: kulttuuria, koulutusta ja kulutusta. Koska historianantutkimuksessa 'luokkarakenne' viittaa kuitenkin vahvasti marxilaiseen luokkateoriaan painottaen taloudellisia rakenteita, on tutkimuksessa käytetty kulttuuria korostavaa osakulttuuri-käsitettä. Luokkien ja kerrostumarakenteen tutkimuksen ulottuvuuksista ks. esim. Rinne 1989 ja Mikkola 2003.

kiinteyteen ja siten koettavaan jäsenyyteen tai kuuluvuuden tunteeseen. Erotuksena luokkarakenteesta osakulttuuri on kuitenkin vähemmän täsmällinen ryhmä, joka nostaa keskiöön ryhmien kulttuuriset erityispiirteet. Osakulttuurin keskeinen määrittävä tekijä onkin ehkä juuri kokemus- ja elämysmaailma, se ei niinkään kerro yhteiskunnan rakenteista vaan se on väline, jolla tarkastella rakenteiden synnyttämien ryhmien olemista ja elämistä. Osakulttuurit vastaavat kysymykseen *miksi*: osakulttuureita tutkimalla voidaan erotella syitä, miksi erilaisissa väestöryhmissä tehdään erilaisia valintoja. Näistä pienistä, henkilötasolla tehtävistä valinnoista puroista syntyy virta, joka suuntaa yhteiskunnassa tapahtuvaa kehitystä.

Seuraavassa pyrin jäsentämään osakulttuuri-käsitettä tarkastelemalla ryhmän syntymistä ja siihen kuulumista identiteetin käsitteen kautta, ryhmän olemassaoloa tukevia tekijöitä sekä ryhmän tuottamista omasta ja muiden toimesta.

Kollektiivinen identiteetti

Syntyessään ihminen tulee merkitysten maailmaan. Merkitysten välittäjänä toimii ensi sijassa kieli. Kielen välittämien kokemusten avulla ihmiselle vähitellen rakentuu mielikuva yhteisistä pelisäännöistä, joiden kautta hän alkaa hahmottaa yhteiskuntaa. Pelisäännöt ovat yhteisössä annettuja merkityksiä, joiden mukaan elämä on järjestetty. Tällaisten annettujen merkitysten ensimmäisiä oppimispaikkoja on perhe, sen jälkeen tulee vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa, media, koulutus, työ, politiikka ja muut sosiaalistajat. Vuorovaikutuksessa muiden kanssa, merkitysten annossa syntyy ihmisen todellisuuskokemus. Hän oppii pitämään jokapäiväistä elämismaailmaansa itsestään selvänä todellisuutena, mutta samalla hän tuottaa sen ajattelullaan ja toiminnallaan, ja se todellisuus säilyy vain hänen oman ajattelunsa ja toimintansa kautta. Samalla tavoin käsitys minuudesta syntyy sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta: verratessaan itseään yhteisön muihin jäseniin yksilö sekä toteaa erilaisuutensa ja yksilöllisyytensä että samaistuu yhteisön kohteisiin. Identiteettiä voikin verrata kieleen: merkitys syntyy vasta niissä yhtäläisyyksissä ja eroissa, joita sanoilla on suhteessa toisiin sanoihin.¹⁸

Yksilöllisen identiteetin kehittymistä ainutlaatuiseksi, erilliseksi ja yksittäiseksi henkilöitymäksi Johan Fornäs nimittää subjektiviteetiksi; se on erityisen tyyppistä identiteettiä – sisäistä, henkilökohtaista ja yksilöllistä. Subjektiksi, kokevaksi ja toimivaksi minäksi tuleminen on vaikea

¹⁸ Ahonen 1998, 25; Berger & Luckmann 1994, 30-35; Hall 1999, 40-41.

erottautumisen ja toisiin liittymisen prosessi.¹⁹ Tämän prosessin Hall kiteyttää osuvasti: ”Identiteetti ei kohoa niinkään meissä yksilöinä jo olevan identiteetin täyteydestä, vaan kokonaisuuden puutteesta, joka ’täyttyy’ *ulkopuoleltamme* niiden tapojen kautta, joilla kuvittelemme *toisten* näkevän meidät.”²⁰ Kamppailussa identiteetistään yksilö pyrkiikin katsomaan itseään sekä yhteisönsä muiden jäsenien ja yhteisön ulkopuolella olevien silmin.

Erotuksena henkisiä ja ruumiillisia aspekteja sisältävästä subjektiivisesta identiteetistä voidaan puhua kollektiivisesta identiteetistä, mikä käsittää ryhmät, yksilöiden väliset suhteet ja yhteiskunnalliset normistot.²¹ Kollektiivinen identiteetti rakentuu yhteisön peilattaessa suhdettaan muihin yhteisöihin sekä menneisyyteen – erottautumalla ja samastumalla. Yhdessä koettu ja sen vaaliminen luo ”yhteistä historiaa”; tällainen kollektiivinen muisti ajallisen jatkuvuuden kanssa vahvistaa yhteisöllisyyden kokemista. Pitkäikäisin tällainen kollektiivinen identiteetti on kansakunta.²²

Myös osakulttuuri voidaan nähdä kollektiivisena identiteettinä. Kansallisesta identiteetistä se eroaa ennen kaikkea epävirallisuutensa puolesta: Kansallisen identiteetin rakentaminen on Suomessa ja useimmissa muissa länsimaissa ollut varsin tietoista ja manipuloituakin kansallisen yhtenäisyyden nimissä harjoitettua ”virallista” politiikkaa. Osakulttuurien identiteetti sen sijaan on suurelta osin rakentunut itsestään elämäntavan ja sitä tukevien instituutioiden kautta. Osakulttuuri-identiteetin kenties selkein ilmenemismuoto onkin elämäntapa; saman osakulttuurin jäsenet jakavat samankaltaisen elämäntavan. Marja Järvelä-Hartikainen on määritellyt elämäntavan vuonna 1978 seuraavasti: ”Elämäntapa on ihmisen arkielämän prosessi edellytyksineen ja pyrkimyksineen.” Edellytyksillä hän tarkoittaa ihmisen toimintaa rajoittavia objektiivisia puitteita, kun taas pyrkimykset kuvaavat ihmisen arkipäivää rakentavia subjektiivisiä lähtökohtia.²³ Elämäntapa on riippuvainen ihmisen arkielämän ympäristöstä ja siinä vaikuttavista ulkoisista voimista ja sisäisistä tarpeista. Sitä kuvaa ainakin viisi eri elämän osa-alueetta: elämän rytmi, työn luonne, vapaa-aika, ystävyys-suhteet ja kuluttaminen.²⁴ Näiden osa-alueiden samankaltaisuuden kautta ihminen tuntee kuuluvuutta toisten samanlaisen elämäntavan omaavien kanssa ja useimmiten haluaa puolustaa sitä muutoksien paineessa ja niitä vastaan.

¹⁹ Fornäs 1998, 265-277.

²⁰ Hall 1999, 39.

²¹ Fornäs 1998, 278.

²² Ahonen 1996, 29.

²³ Järvelä-Hartikainen 1980, 5.

²⁴ Roos 1978, 3.

Traditio ja sen ylläpito

Elämäntapaa, tunnetta jatkuvuudesta ja kuulumisuudesta osakulttuurissa suojelee traditio. Tapakulttuurissa, yhteisissä juhlan aiheissa, kulttuurintuotteissa ja yhteisön keskeisessä symboliikassa arvot ja maailmankuva siirtyvät ja välittyvät sekä osakulttuurin sisällä että ulospäin. Giddens sanoo traditiosta: ”Traditionaalisissa yhteiskunnissa menneisyyttä kunnioitetaan ja symboleja arvostetaan, koska ne sisältävät ja säilövät sukupolvien kokemusta. -- Traditio on väline, jolla käsitellään aikaa ja avaruutta ja joka asettaa minkä tahansa toiminnon tai kokemuksen jatkumoon menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden kanssa, joita puolestaan strukturoivat toistuvat sosiaaliset käytännöt.”²⁵ Sama pätee monelta osin myös moderneihin yhteiskuntiin. Traditio toimii siis paitsi tilassa myös ajassa tärkeänä tehtävänä sitouttaa uudet jäsenet yhteisön pariin sekä huolehtia vanhojen kuulumisuuden tunteesta, se pitää yllä sitä elämäntapaa, joka luonnehtii ryhmäidentiteettiä. Usein kuitenkin perinteille annetut merkitykset vaihtuvat ajan kuluessa ja erkanevat alkuperäisistä yhteyksistään, jolloin ne joko jäävät olemaan puhtaasti yhteisöllisyyttä tuottavina tapoina tai kuihtuvat pois. Tähän saattaa kuitenkin kulua ainakin sukupolven verran aikaa, sillä tutkimusten mukaan perheen isän ryhmäjäsenyys heijastuu lasten asennemaailmaan, vaikka he itse kuuluisivatkin jo toiseen ryhmään.²⁶

Jos kerran aika ja ajallinen ulottuvuus on kollektiivisen identiteetin keskeinen määrittävä tekijä, on syytä tarkastella ajan kokemista hiukan tarkemmin. Saksalainen historioitsija Jörn Rüsen on esittänyt, että voidakseen olla tietoinen menneisyydestä on ihmisen kyettävä järjestämään ilmiöt ja niitä koskeva muutos kertomukseksi. Kokemuksen ymmärtämiseksi se on puettava sanoiksi ja jäsennettävä johdonmukaiseksi tarinaksi. Näin ilmiöt saavat käsitteellisen muodon ja kokemukselle saadaan rakenne alkuineen, suuntineen ja loppuineen. Rüsenin mukaan tämä *narratiivinen kompetenssi* on historiallisen identiteetin muotoutumisen ehto.²⁷ Samaa mieltä asiasta on Johan Fornäs, jonka mukaan subjektiivinen kokemus tulee merkitseväksi vasta sitten, kun se voidaan kertoa tai ”juonellistaa” – kun sille voidaan antaa ajallinen rakenne. Rakenne on siten samalla kokemuksen sisällöllinen mieli. Tätä menneisyyden järjestämistä Sirkka Ahonen nimittää *historiatietoisuusprosessiksi*, ja yhteisölle se merkitsee, että vasta sen kautta yhteisöllinen todellisuus saa varsinaisen sisältönsä ja ulottuvuutensa.²⁸

²⁵ Giddens 1990, 37.

²⁶ Ks. esim. Eskola 1965, 115; Sosiaalisesta liikkuvuudesta ks. tarkemmin Pöntinen 1983.

²⁷ Rüsen 1994, 37-39.

²⁸ Ahonen 1998, 21-26; Fornäs 1991, 274. Historian ulottuvuuksista ja käytöstä nykyisyydessä ks. esim. Kalela ja Lindroos 2001.

Tapahtumien järjestäminen tarinoiksi pätee sekä yksilöihin että yhteisöihin. Kollektiivisen identiteetin jakavan yhteisön on jatkuvasti taisteltava uusien ärsykkeiden itseensä sulauttamisessa. Ympäröivä ja koettu todellisuus vaatii koko ajan historiasuhteen tarkistamista sekä uusille asioille merkityksien antamista ja vanhojen merkitysten uudelleenpohtimista. Menneisyydessä tapahtuneiden kipeidenkin asioiden käsitteleminen on oleellinen osa prosessia – yhteisössä kerrotuista kertomuksista eli sen suhteesta omaan menneisyyteensä ja samalla tulevaisuuteensa kertoo paljon yhteisössä käytävä keskustelu tai sen puute. Tästä paljon käytetty esimerkki on Saksassa Historikerstreitin nimellä kulkeva 1980-luvulla alkanut vilkas keskustelu maan omasta lähihistoriasta. Juuri Saksassa kehitettiin käsite ”menneisyyden hallinta”, jolla tarkoitetaan toimijoiden tekojen ja tarkoitusten nostamista esiin avointa selvittämistä ja menneisyyden traumaista vapautumista varten.²⁹ Mitä isompaan asiaan pitää muodostaa suhde, sitä suurempi työstäminen siinä on. Myös nykyisyydessä koettavia kokemuksia voidaan juonellistaa ja siten yrittää ymmärtää, mistä niissä on kysymys. Todellisuuskokemusten käsittelemistä ja jollain tavalla ymmärrettäväksi tekemistä voidaan kutsua todellisuuskokemusten haltuunotoksi. Kertomuksien ja muun verbaalisen haltuunoton ohella kokemuksia voidaan merkityksellistää myös symbolein: musiikin, taiteen, jopa maiseman avulla voidaan viestiä usein hyvinkin vahvoja merkityksiä. Tähän viitataan vanha sanonta ”kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa”.³⁰ Symboleidenkin voima syntyy kuitenkin yleensä tarinasta, jonka ajatellaan piilevän symbolin takana ja joka lataa symbolin merkityksillä.

Erinomainen esimerkki tarinan merkityksestä yhteisölle on Väinö Linnan Tuntematon sotilas (1954), joka herätti ilmestyessään voimakasta keskustelua tarjoamastaan historiatulkinnasta. Se kuitenkin saavutti nopeasti suuren suosion, ja kahden vuoden päästä siitä tehtiin jo elokuvaversio. Kirjan sisältämä kertomus jäseni kansan siihen asti epämääräiset syyllisyyden ja pettymyksen tunteet hävitystä sodasta, ja elokuvan visualisointi teki siitä lähes kansallisen totuuden. Toisen esimerkin narratiivisesta todellisuuden haltuunotosta tarjoaa suomalainen historiankirjoitus: Kari Immonen katsoo, että suomalaista historiankirjoitusta on pitkään leimannut legitimaatiotraditio – historiankirjoituksella on pyritty tulkitsemaan tapahtumat kansallisen kehityksen kannalta edullisimmin.³¹ Toisaalta siniristilippu tai Hitlerin hakaristolippu, joihin liitetään voimakkaita

²⁹ Hentilä 1994, 250-268; Hentilä 2001, 26-48; Immonen 1996, 10.

³⁰ Nuorten aggressiivisuutta ja musiikkia tutkineen Kari Kurkelan mukaan ihmisen pukiessa ajatuksensa ja tunteensa sanoihin hän säilöi todellisuuskokemuksensa lauseisiin. Tällöin lauseet ovat todellisuuskokemusten symboleja. Kurkela on jakanut symbolisuuden kahteen tyyppiin: *representatiiviseen*, jonka paras esimerkki on kieli (symboli edustaa kohdettaan ja tarkoittaa samaa kuin kohteensa), sekä *ekspressiiviseen*, kuten musiikki tai maisema (symbolointi on jonkinlaista samanmuotoisuutta, yksi pyrkii ilmentämään toista). Ks. Kurkela 1996, 330-332.

³¹ Immonen 1996, 85.

merkityksiä, kertovat tarinat pienestä sinnikkäästä kansasta, joka taistelemalla ylivoimaista vihollista vastaan on lunastanut oman itsenäisyytensä tai uljaasta arjalaisesta rodusta, joka kaatui omaan suuruudenhulluuteensa vieden mennessään miljoonia viattomia. Ne voivat kertoa myös toisenlaisen tarinan, tarina riippuu symbolin tulkitsijan omasta arvomaailmasta. Ryhmien merkityksiä välittäviä symboleita ovat yhtä lailla myös Keskustapuolueen vanha neliapila, jopa Helsingin Sanomien fontti on saanut jonkinlaisen symbolisen aseman välittäen tiettyjä urbaaneja ja kansainvälisiä arvoja.

Todellisuuden kokeminen ja kokemusten järjesteleminen tuottaa symboleita ja kertomuksia, joiden avulla yhteisö hahmottaa, säilyttää ja siirtää sille tärkeitä merkityksiä. Ilman tällaista kollektiivista muistia ja kollektiivisia traditioita yhteisön on vaikea pitää kiinni yhteisöllisyydestään.³²

Tradition vartijat

Muisti on elävä sosiaalinen prosessi ja merkitysten anto tapahtuu samanaikaisesti eri tahoilla. Ahosen mukaan menneisyyden samaistumisen kohteet ovat eräänlaista käytinainetta ajankohtaisille pyrkimyksille; ihminen muistaa, mitä hän haluaa muistaa. Voidaan myös ajatella, että ihminen muistaa, mitä hänen halutaan muistavan. Hobsbawm ja Ranger puhuvat jopa keksityistä traditioista: ”Keksitty traditio merkitsee joukkoa käytäntöjä ... jotka ovat luonteeltaan rituaalisia tai symbolisia ja pyrkivät toiston avulla teroittamaan mieliin tiettyjä arvoja ja käytösnormeja, jotka automaattisesti vihjaavat jatkuvuuteen sopivaan historialliseen menneisyyteen nähden.”³³ Giddens onkin huolissaan muistin manipuloinnista: tahoja, jotka aktiivisesti käsittelevät kollektiivista muistia ja siten kollektiivista identiteettiä, hän nimittää tradition vartijoiksi.³⁴ Tradition vartijoina modernissa yhteiskunnassa toimivat mm. opettajat, poliittiset johtajat ja yhä enenevässä määrin mediavaikuttajat.³⁵

Joukkoviestintää on nimitetty neljänneksi valtiomahdiksi. Nimitys juontanee juurensa joukkoviestinnän valtaan yleisen mielipiteen muokkaajana. Suomessa pitkään ainoa ja painoarvoltaan huomattavan merkittävä joukkoviestinnän muoto on ollut sanomalehdistö. 1860-luvulta alkaen lehdistö on kehittynyt monipuoliseksi valtakunnalliseksi informaatiokanavaksi. 1900-luvun alkupuolella se sai kilpailijakseen radion, televisio alkoi yleistyä 1960-luvulla.

³² Ahonen 1998, 25.

³³ Hobsbawm ja Ranger 1983, 1.

³⁴ Giddens 1994, 63-66.

³⁵ Ahonen 1998, 21.

Viestinnätutkija Erkki Teikarin mukaan sanomalehden päätehtävä on auttaa ihmisiä orientoitumaan ympäröivään maailmaan. Hänen mukaansa ihmiset myös etsivät lehdistä tulkintaa maailmantapahtumille ja ohjeita elämän jokapäiväisiin tarpeisiin.³⁶

Yksittäisellä lehdellä on siis huomattavan suuri valta lukijoidensa maailmankuvan muokkaajana. Teikari tosin toteaa, että on pidetty harvinaisena, että joukkotiedotus yksinään pystyisi vaihtamaan ihmisten maailmankuvan aineksia.³⁷ Lehti voi kuitenkin säädellä sitä, mihin lukijoiden mielenkiinto kiinnitetään ja miten aihetta käsitellään. Sondermann ja Pietilä ovat lisäksi todenneet, että lehti kokoaa valtavan määrän ihmisiä samaan aikaan ja luo kosketuksen parhaassa tapauksessa miljoonien ihmisten välille. He toteavat myös, että joukkoviestimen tekstit luovat viestimestä ja yleisöstä eräänlaisen sosiaalisen yhteisön kokoamalla itselleen lukijakunnan, joka kiinnittyy lehteen. Näin se synnyttää yhteyden tietyn piirin kesken ja melko diktatorisesti sanelee yhteyden sisällön.³⁸ Lehdistö siis tekee suuren yleisön puolesta juuri sitä, mihin Rösen viittaa ja mistä Giddens ja kumppanit huomauttavat: järjestävät tapahtumia ja kokemuksia tarinoiksi, joiden avulla ihmiset voivat muodostaa käsityksiä maailmasta ja sen tapahtumista, ikään kuin ottaa sen haltuunsa. Samalla lehti jo sinällään luo lukijoidensa keskuuteen jonkinlaista kuuluvuuden tunnetta ja sisällössään yhteisiä symboleita ja kertomuksia tuottamalla se voi vielä moninkertaisesti vahvistaa tuota kollektiivista identiteettiä ja siihen liittyviä traditioita. Osakulttuurien oma lehdistö erityisen vahvasti rakentaa osakulttuurin maailmankuvaa ja omakuvaa.

2.2 Suomen osakulttuurit

Luvun 2 alussa todettiin, että osakulttuurit muodostuvat eri yhteiskunnallisten rakenteiden seurauksena. Jotta voidaan tarkastella suomalaisia osakulttuureita, on siis ensiksi perehdyttävä suomalaisen yhteiskunnan perusrakenteisiin.

Vielä 1900-luvun alkupuoliskolla Suomi nojasi vahvasti agraariin perinteeseen. 1800-luvulla alkanut teollistumiskehitys alkoi vähin erin synnyttää kasvavia kaupunkeja ja luoda samassa uutta palkkatyöläisten luokkaa, mutta kehityksen nopeudesta huolimatta Suomi säilyi hyvin maatalousvaltaisena 1900-luvun puoliväliin asti. Tuotannon määrässä mitattuna alkutuotanto oli tärkein tuotannonala 1920-luvulle asti, jolloin palvelut ohittivat sen. Teollisuudelle alkutuotanto

³⁶ Teikari 1981, 67.

³⁷ Teikari 1981, 64.

³⁸ Pietilä ja Sondermann 1994, 50-54.

hävisi 1940-luvulla. Suomen maatalouden ominaisuuteen, omavaraistalouteen perustuvan pienviljelijyyden johdosta kuitenkin vielä 1940-luvun lopulla suomalaisista lähes puolet työskenteli yhä alkutuotannossa. 1960-luvulle tultaessa luku oli hupennut vajaaseen 30 prosenttiin, jolloin työväestö oli lukumääräisesti jo ohittanut maataloudessa työskenteleväin määrän.³⁹ Erot tuotannossa ja elinkeinorakenteessa kuvaavat hyvin teollisen muutoksen vaikutuksessa ilmentynyttä viivettä. Vaikka talouden tuotannollinen rakenne oli jo ajanut maatalouden ohi, kesti useamman vuosikymmenen että se työllisyyden kautta läpäisi suomalaisten arjen.

Ilmiö on heijastunut myös aluerakenteeseen. Niin kauan kuin suurin osa ihmisistä työllisti itsensä maataloudessa, maa pysyi melko tasaisesti asuttuna. Maatalousväestön parissa syntyvyys oli vuosisadan alussa kaksinkertainen kaupunkeihin verrattuna ja maaseutu olikin toiminut vuosisatojen ajan reservinä ja rekrytointiperustana kaupunkien kasvulle, kaupungit puolestaan eräänlaisina venttiileinä maaseudun liikaväestön purkamisessa. Sotiin asti kaupunkien väkiluvun kasvu oli siis turvattu ilman että maaseudun väestökehityksen malli olisi radikaalisti muuttunut. Sodan jälkeenkin maaseutu sai reippaasti uutta kasvavaa väestöä rintamamiehistä ja siirtokarjalaisista, joten vaikka maa kaupungistui ja teollistui, maatalousväestön absoluuttinen määrä ei lähtenyt laskuun ennen 1960-lukua.⁴⁰ Kaupungistumisasteessa kehitys kyllä näkyi, sillä vuonna 1963 tehdyn väestölaskennan mukaan jo yli 42 prosenttia suomalaisista asui kaupungeissa tai kauppaloissa.⁴¹

Suomen kaltaisessa yhteiskunnassa, jossa väestö on kielellisesti, uskonnollisesti ja etnisesti hyvin yhtenäistä, ammatti ja sen myötä taloudelliset valtasuhteet ovat korostuneet väestöä jakavina tekijöinä. Samoin on laita muissa Pohjoismaissa, joissa poliittisen oikeiston ja vasemmiston vastakkaisuuteen on vaikuttanut muita länsimaita kiinteämmin ammatti.⁴² Ammattirakennetta ja taloudellisia valtasuhteita yhteiskunnassa ilmentää luokka- ja kerrostumajako. Marxilaiseen luokkateoriaan nojaten yhteiskunta jaetaan kahteen toisilleen vastakkaiseen perusluokkaan: hallitsevaan luokkaan ja sille alisteiseen työväkeen. Näiden väliin jää muita ryhmiä, jotka ovat muodostaneet häilyvän keskiluokan. Hallitseva luokka, jota luokkateorian mukaan kutsutaan porvaristoksi, on yleensä varsin suppea, eikä Suomessakaan siihen katsota kuuluneen kuin prosentin verran väestöstä. Kaupungistumisen alettua keskiluokka on kasvanut, ja sitä on alettu kutsua porvaristoksi, tai pikkuporvaristoksi. Kaikista erillisimmän ja kiinteimmän ryhmän keskiryhmässä

³⁹ Hjerpe 1990, 43-46, Martikainen ja Yrjönen 1991, 55-56.

⁴⁰ Haapala 2004, 235-237.

⁴¹ SVT 1964 II:12

⁴² Martikainen 1991, 55.

on muodostanut talonpoikaisto, joka eroaa muista pienyrittäjistä sekä taloudellisista että historiallis-sosiaalisista syistä: talonpoikaistolla on Suomessa ollut hyvin selvät omat poliittiset, taloudelliset ja kulttuuriset organisaationsa.⁴³

Eurooppalaisissa järjestelmissä, Suomi mukaan lukien, yhteiskunnan rakenteellisia ryhmäjakoja on seurannut poliittinen mobilisaatio.⁴⁴ Suomessa eri yhteiskunnallisten ryhmien organisoituminen omiksi järjestöiksi alkoi varsinaisesti 1800-luvun loppupuolella. Olavi Borg (1965) on jakanut suomalaisen poliittisen organisoitumisen alkuvaiheet seuraavasti: 1800-luvun kielipuolueaika, jolloin puolueet syntyvät; 1900-luvun alun eduskuntauudistuksen aika, jolloin puoluelaitos hahmottuu ja puolueet jakaantuvat työväenpuolueeseen sekä porvarillisiin puolueisiin eli suomalaisiin, ruotsalaisiin ja maalaisliittoon; itsenäistymisen ja sisäisen murroksen aika, jolloin yhtenäinen työväenpuolue hajoaa ja Kokoomuspuolue ja Edistyspuolue syntyvät; sotien välinen aika, jolloin puolueet tarkistavat ohjelmiaan. Puolueiden syntykehitys on siis seurannut tiiviisti yhteiskunnallisten ryhmittymien edustamia tavoitteita ja objektiivisia tarpeita, mikä on synnyttänyt kiinteän puoluesamaistumisen tradition. Tästä puolestaan on seurannut varsin pysyväisluonteinen puoluejärjestelmä. Lähes koko 1900-luvun ajan puolueet jakautuivat sekä poliittisessa toiminnassa että kansan mielissä selkeästi kolmeen ryhmittymään: työväestön, maaseudun ja keskiluokan puolueisiin. Myöhemmin, vuosisadan lopulla tapahtunut yhteiskunnan perinteisten rakenteiden murros on etäännyttänyt poliittista toimintaa sosiaalisista yhteyksistä, rapauttanut puoluesamaistumista ja muuttanut puolueet selkeistä eturyhmien puolueista yleispuolueiksi.⁴⁵

Vaaleja, puolueita ja yhteiskunnan muutosta tutkineiden Martikaisen ja Yrjösen mukaan äänestäminen on yksi niistä tavoista, joilla yksilöt suuntautuvat yhteiskuntaan. Heidän mukaansa äänestäessä yksilö ei niinkään ajattele rationaalisesti siitä tulevaa hyötyä äänestystuloksen kautta, vaan hän kokee äänestämisestä tulevia sivuhyötyjä. Tällaisiksi sivuhyödyiksi mainitaan lojaliteetin osoittaminen omalle viiteryhmälle, tarve ja halu noudattaa yhteisönsä normeja sekä tunne kansalaisvelvollisuuden täyttämisestä. Äänestäminen onkin yksi osoitus siitä, miten yksilö tulkitsee oman asemansa suhteessa yhteiskuntaan.⁴⁶

Kohta poliittisen organisoitumisen jälkeen seurasi organisoituminen talouspoliittisesti. Ensimmäisiä ammatillisia yhteisöjä perustivat jo 1800-luvulla lääkärit, juristit ja teknisten alojen ammattilaiset.

⁴³ Kerkelä 1982, 7.

⁴⁴ Martikainen ja Yrjönen 1991, 10.

⁴⁵ Martikainen ja Yrjönen 1991, 10-14.

⁴⁶ Martikainen ja Yrjönen 1991, 17-18.

Näiden aatteellisten, akateemisten yhteisöjen tavoite oli kuitenkin lähinnä edistää jäsenkuntansa tieteellisiä ja ammatillisia valmiuksia yhteenkuuluvaisuuden tunteen luomisen lisäksi.⁴⁷ Taloudellisten ja muiden etujen ajaminen ammattiyhdistysten kautta liittyy ennen kaikkea työväestön aktivoitumiseen 1800-1900-lukujen vaihteessa. Myös maatalouteen perustettiin ammattijärjestö vuosisadan alussa. Huomattavaa pontta ammattiyhdistysliike sai 1940 niin kutsutusta tammikuun kihlauksesta, jolloin työväen ammatillinen keskusjärjestö, SAK, tunnustettiin tasapuoliseksi neuvottelukumppaniksi työnantajajärjestön rinnalle. Jukka Vuoren mukaan SAK ei silti ollut sodanjälkeisen ajan menestyksekkäin etujärjestö, vaan tehokkaimmin jäseniensä etuja ajoi 1917 perustettu Maataloustuottajain Keskusliitto MTK, jonka ei tarvinnut kuin uhata elintarvikkeiden luovutuslakolla saadakseen tavoitteensa läpi.⁴⁸ Viimeisiin järjestäytyjiin toisen maailmansodan jälkeen kuuluivat virkamiehet ja toimihenkilöt, jotka olivat pitkään kokeneet olevansa siinä hankalassa asemassa, johon lakkoilu omien etujen tähden ei kerta kaikkiaan sopinut. Toisaalta ammattiyhdistysliikkeen varsinainen läpimurtokin sijoittuu vasta 1960-luvulle, jolloin solmittiin ensimmäinen tulopoliittinen yleissopimus ja järjestäytymisaste nousi tuntuvasti. Suomen Työnantajain Keskusliiton historiaa tutkinut Markku Mansner onkin todennut, että sota teki Suomesta etujärjestöjen yhteiskunnan.⁴⁹

Kotimainen Gallup suoritti 1960-luvun alussa kyselyn, jossa kysyttiin mm. seuraavaa: ”Väitetään, että meillä olisi nykyään havaittavissa karsasta mieltä ja vihamielisyyttäkin joidenkin väestöryhmien ja väestöpiirien välillä. Onko tässä mielestänne jotakin perää vai eikö ole?” Jos näin koettiin olevan, vastaajaa pyydettiin vielä erottelemaan, minkä ryhmien välillä hän karsautta oli havainnut. Vastauksista saatujen tuloksien mukaan yhteiskunnassa koettiin vallitsevan kaksi perusvastakohtaisuutta: toinen työväestön ja porvariston välillä, toinen maaseudun tuottajien ja asutuskeskusten kuluttajien välillä.⁵⁰ Suomi jakautui 1960-luvun alussa siis sekä alueellisesti maalaisiin ja kaupunkilaisiin, että sosiaalisesti maatalousväkeen, työläisiin ja epämääräiseen ylempään luokkaan. Niin politiikassa kuin työelämässä kuin yhteiskunnallisessa asemassakin tuli esiin samat kolme ryhmää: maalaiset, työväestö ja porvarillinen keskiluokka.

Seuraavassa tarkastellaan tarkemmin näiden kolmen osakulttuurin elämäntapaa, niiden identiteettiä ylläpitäviä ja vahvistavia tekijöitä sekä niiden keskeisiä tradition vartijoita. Paneudutaan siis osakulttuurien elämismaailmaan.

⁴⁷ Vuori 1990, 9.

⁴⁸ Vuori 1990, 45.

⁴⁹ Åberg 2001, 14. Mansner 1984, 475.

⁵⁰ Eskola 1963, 28-29.

Maalaiset

Maatalousväestön elämä pyöri varsin pitkälle kodin, työn ja vapaa-ajan erottamattomassa piirissä. Kuten kaupungissa väestö jakautui luokkiin, myös maaseudulla väestö jakautui varakkaampiin suurtilallisiin, pientiloihin ja tilattomaan väestöön. 1900-luvulla suuri osa suomalaisista maalaisväestöstä lukeutui kuitenkin alta 10 ha:n tiloihin, mikä tarkoitti sitä, että talvella miesväen oli lähdettävä metsätöihin pitääkseen perheen leivässä. Kesät kuluivat peltoja viljellessä. Naisten osaksi maalla lankesi karjanpito ja kotitalousaskareet. Naisten työpäivät saattoivat venyä jopa 11 tuntiseksi eikä vuodessa välttämättä ollut lainkaan lomia.⁵¹

Maanviljelijä oli työnsä erikoislaatuisuuden takia käytännössä oma herransa, mikä on elämänlaadun kannalta merkittävä seikka. Samoin työ maanviljelijälle oli elämässä erilaisessa roolissa kuin palkkatyöläiselle. Työ oli konkreettisempaa ja ymmärrettävämpää, ja se eteni luonnon rytmin – ilmaston ja vuodenaikojen vaihtelun mukaan. Erilaisiin vaiheisiin, mm. heinäntekoon on liittynyt merkittäviä sosiaalisia merkityksiä, jotka ovat olleet keskeisiä maalaiselämän kyläidentiteettiä ylläpitäviä peruspilareita. Päivät alkoivat kaupunkilaisia aiemmin ja saattoivat kestää pidempään mutta työ oli vaihtelevampaa ja sitä tehtiin itseä varten ”korvenraivaajan” sisulla ja päättäväsyydellä, sillä tulokset tuntuivat suoraan omassa elannossa.⁵²

Vapaa-aikaa maalaiset viettivät kaupunkilaisia enemmän kotona eikä se ollut yhtä ohjelmallista kuin kaupungissa. Vapaa-ajan harrastuksiin kuului tansseissa ja kirkossa käyminen sekä naapureiden ja sukulaisten kanssa seurustelu. Itseä kehittävät harrastukset kuten itseopiskelu tai liikunta eivät olleet maaseudulla erityisen suosittuja. Eniten aikaa kulutettiin perheen kanssa kotosalla. Tämä näkyy myös kulutuksessa, joka kertoo paljon elämäntyylistä. Maaseudulla kulutettiin kaupunkia selvästi enemmän ruokaan. Tosin erot maaseudun suurtilojen ja pienviljelijöiden välillä saattoivat olla suuriakin. Pienviljelijät kuluttivat muita viljelijöitä vähemmän terveyteen ja liikkumiseen, kouluttautumiseen ja henkiseen uudistautumiseen.⁵³

Maalaisväestö alkoi aktivoitua poliittisesti heti kohta työväenliikkeen aktivoitumisen jälkeen 1900-luvun alussa. Tärkeimmät maatalousväestön asioita ajavat organisaatiot olivat Maataloustuottajain keskusjärjestö MTK sekä tietysti Maalaisliitto, joka vuonna 1964 muutti nimensä Keskustapuolueeksi. Maaseudulla muita vahvoja liikkeitä olivat erityisesti osuuskuntaliike, jolla oli

⁵¹ Roos 1978, 8; työnjaosta ks. esim. Virrankoski 1982, 549; Siiskonen 2004, 289-300.

⁵² Roos 1978, 6-8; Järvelä-Hartikainen 1980, 7-8.

⁵³ Roos 1978, 10-16.

suurta merkitystä sekä ammattiin liittyvissä toimissa kuten meijeri-, teurastus- ja metsätaloustoiminnassa että muilla elämänaloilla, kuten kaupassa ja pankkilaitoksessa. Nuorison kannalta tärkeä liike oli nuorisoseuraliike, joka tarjosi muuten melko virikkeettömälle maaseudulle mahdollisuuden tavata toisia nuoria ja harrastaa yhdessä.⁵⁴ Virrankosken mukaan aatteellisin aika talonpoikaisliikkeessä ajoittuu vuosisadan alkuun, jolloin myös monien maaseudun järjestöjen merkitys oli suurimmillaan. Itsenäisyyden jälkeen liike toisaalta vahvistui ja maatalouden asiaa ajettiin aiempaa määrätietoemmin, mutta toisaalta aktiivinen järjestötoiminta vei aikaa aatteellisuudelta. 1930-luvulla koetut aggressiiviset purkaukset kuten lapuanliike ja talonpoikaismarssi osoittivatkin Virrankosken mukaan lähinnä liikkeen kulminoitumista eikä enää sen kasvua. Kaupungistumiskehitys vaikutti jo talonpoikaiskulttuurin sisäiseen integraatioon, jota puolustamaan perustettiin 1950-luvulla lukuisia paikallislehtiä.⁵⁵ Jo ennen pelkoja talonpoikaisen perinteen heikkenemisestä, mutta ehkä erityisesti pelkojen seurauksena maatalouden parissa on ollut erityisen vahvana usko oman työn arvokkuuteen ja merkittävyyteen koko kansan kulmakivenä, ja pienviljelijyyttä pidettiin viimeistään torpparilakien antamisen jälkeen vuonna 1922 eräänlaisena kansallisena elämäntapana.

Keskiluokka

Elämäntapatutkimusprojektin tutkijat Barbara ja J.P. Roos toteavat raportissaan: ”Jos on olemassa kapitalistinen elämäntapa, se on keskiluokan elämäntapa. Ideaalinen elämäntapa ainakin saa muodon porvarillisissa ideaaleissa... (suom. SP)” Tällaisiksi ideaaleiksi Roosit hahmottelevat muiden muassa kodin puutarhalähiössä lapsineen, kotirouvan ja työssäkäyvän aviomiehen, kesämökin, vuosittaisen ulkomaanmatkan, korkean kulutusasteen materiaan, osallistumisen itseä kehittäviin harrastuksiin, muodolliset kulttuuriset harrastukset sekä arjen tiukat normistot.⁵⁶

Keskiluokka on ryhmistä ongelmallisimman sen heterogeenisyyden ja vaikean määriteltävyytensä takia. Klassikkoteoksessaan Porvariston nousu Matti Klinge esittelee eurooppalaisen keskiluokan syntyminen 1800-luvulla. Eräs keskeisiä argumentteja siinä on uudenaikaisissa, teollistuvissa oloissa esiintynyt samanaikainen yritteliäisyyden ja rehellisyyden arvostaminen, joka teki kaupasta ja voiton tavoittelusta arvostettua ja kunniallista toimintaa. Länsimaissa puhutaan myös vanhasta ja uudesta keskiluokasta; vanhalla keskiluokalla tarkoitetaan yleensä pienyrittäjiä kuten maanviljelijöitä, kauppiaita ja muita itsensä työllistäviä ammatteja (Suomen oloissa perinteiset

⁵⁴ Ks. esim. Kerkelä 1982, 8.

⁵⁵ Virrankoski 1982, 547-550.

⁵⁶ Roos 1978, 5.

virkamiehet ja yritysten keskijohto), kun taas uusi keskiluokka koostui 1900-luvun puolenvälin tienoilla kasvamaan alkaneesta koulutettujen toimistotyöntekijöiden, toimihenkilöiden ja muiden ”valkokaulustyöntekijöiden” joukosta. Suomessakin Heikki Waris hahmotteli jo 1940-luvulla ajatuksia suomalaisesta uudesta keskiluokasta, mutta pääosin suomalaiseen keskiluokkaan voidaan 1900-luvun puolenvälin aikoihin liittää vielä Matti Mäkelän hahmottelemat, enemmän vanhaa keskiluokkaa kuvaavat ominaisuudet, säästäminen ja vallitsevien tapojen traditio.⁵⁷

Keskiluokkaista elämää leimasi itsensä kehittämisen ja sivistämisen traditio. Työssä tarvittiin henkistä kapasiteettia ja se kohdistui usein tavaroiden sijasta ihmisiin. Vapaa-aika oli aktiivista ja ohjelmoitua; harrastuksiin kuuluivat sekä hengen että ruumiin kulttuuri. Tapoihin kuului käydä teatterissa, elokuvissa, museoissa ja taidenäyttelyissä, sekä huolehtia kunnostaan säännöllisellä liikunnalla. Keskiluokkaista arkielämää ohjasivat terveet, säännölliset ja eteenpäin pyrkivät elintavat, jotka näkyivät myös ruokavaliossa: keskiluokkaisen kaupakassiin kertyi maalaisia ja työväestöä enemmän vihanneksia ja hedelmiä ja vähemmän rasvaisia tuotteita. Toisaalta myös nautintoaineisiin, kuten alkoholiin ja kekseihin kulutettiin suhteellisesti paljon, kulttuuriin kuuluikin aktiivinen ravintolaelämä.⁵⁸

Kuten muukin elämä, keskiluokan sosiaalinen verkosto oli muita laajempi ja aktiivisempi. Ystäväpiiriin kuului ihmisiä elämän eri aloilta: sukulaisia, kollegoita, tuttuja harrastuksista. Kaupunkilainen elämäntapa, jonka ideaalia keskiluokka pyrki edustamaan, tarjosikin tavaramaailman lisäksi aivan erilaisen toiminnan ja osallistumisen maailman. Tämän johdosta myös raha – ja sen puute – korostui kaupungissa aivan eri tavalla kuin maaseudulla. Kun sotien jälkeen kaikenlainen kodinelektroniikka yleistyi ja tuli paremmin saataville, erityisesti ”uuden” keskiluokan tapoihin kuului sosiaalisen statuksen hankkiminen materiaalisella kulutuksella.⁵⁹

Elämäntapatutkimusprojektin useissa raporteissa todetaan, että keskiluokan asettamat ”standardit” vaikka olivatkin ideaaleja, synnyttivät paineita suoriutumisesta sekä keskiluokassa itsessään myös muissa yhteiskuntaryhmissä. Keskiluokan elämäntavasta muodostui ajan mittaan eräänlainen mittatikka itsen sijoittamisessa yhteiskuntaan ja siihen kuului joskus ankarakin keskinäinen kilpailu.⁶⁰ Kerttu-Kaarina Suosalmen vuonna 1974 ilmestyneessä teoksessa Venematka kuvataan

⁵⁷ Klinge 1994, 134-135; Mäkelä 1999, 234; Uudesta keskiluokasta ja sen määrittelystä ks. tarkemmin Mikkola 2003, 87-94. Ks. myös Waris 1948.

⁵⁸ Roos 1978, 7-16.

⁵⁹ Roos 1978, 3-27; Järvelä-Hartikainen 1980, 19.

⁶⁰ Roos 1978, 5.

oivallisesti tätä vertaamisen tuottamaa ahdistusta pikkuvirkamiehen ja hänen vaimonsa näkökulmasta:

”Olisin voinut hakeutua maaseudulle, ajatteli Antti, automatisoidun pikkuaseman hiljaisuuteen, vesi lähellä, rauhalliset maalaistalot, vakaiset ihmiset, mutta Seijalle jo ajatuskin sellaisesta elämästä oli kauhistus. ’Ei ikinä, eikö me jo täällä olla tarpeeksi eristäytyneitä eikö me olla kaikkien luonnollisten yhteisöjen ulkopuolella, koskaan ei mennä mihinkään, koskaan ei tule vieraita, ystäviä minulla ei enää ole. Ja onhan se hyvä, sillä minä en jaksu kuunnella niiden puheita, kuinka ne ovat rakentamassa omakotitaloja ja rivitaloja, kuinka ne ovat ostaneet sitä ja tätä, automaattipesukoneita, pakastearkkuja, autoja, huviloita, piruvie, vaikka ne olisi sanoneet ostaneensa kaivinkoneen niin minä olisin kadehtinut niitä.’ ”⁶¹

Työläiset

Suomessa työläiskulttuuri oli 1960-luvulla vielä verrattain nuorta. Muutamissa varhain teollistuneissa kaupungeissa, kuten Tampereella, työläisiä oli jo useassa sukupolvessa ja työväenkulttuuri paremmin hahmottunut. Usein työläiset olivat kuitenkin maatalouden ”liikaväestöä”, eli vasta maalta muuttaneita ja palkkatyöläisen rooliin opettelevia ensimmäisen sukupolven kaupunkilaisia.

Työväenluokan henkisen kulttuurin taustalla vaikutti tunne taloudelliseen ja henkiseen oppositioon kuulumisesta, minkä Karl Marx oli 1800-luvulla selittänyt johtuvan talouden kapitalistisista rakenteista. Tämä aatteellinen tausta loi työväestöön vahvaa luokkaluonnetta lujittaen työväestön yhteenkuuluvuuden tunnetta ja keskinäistä solidaarisuutta. Työväenliikkeen voimahahmoihin kuuluva Raoul Palmgren käyttää ajasta ennen kansalaisotaa termiä *vanha työväenliike*: se muotoutui vuosisatojen vaihteessa ja vuoden 1905 Suurlakon myötä veti mukaansa paljon myös maaseudun köyhälistöä. Vanhaa työväenliikettä leimasi Palmgrenin mukaan yhtenäinen luokkaluonne. Sodan jälkeen liike jakautui kahtia, hyväksytyyn sosialidemokraattisen haaraan, joka Palmgrenin mukaan miellettiin järjestelmään sopeutuvaksi pikkuporvarilliseksi sekä kiellettyyn ja vainottuun kommunistien haaraan, jota taas leimasi salaliittolaisheroismi ja uskonsoturikiihkeys.⁶² Kuvaukset kertovat osuvasti myös ryhmiin kuuluneiden näkemyksistä omasta paikastaan yhteiskunnassa. Suhtautuminen Neuvostoliittoon ja sen edustamiin arvoihin jakoikin työväenliikkeen kahteen, toisilleen jopa vihamieliseen leiriin lähes koko loppuvuosisadaksi.

⁶¹ Suosalmi 1974, 43.

⁶² Palmgren 1982, 560-566.

Kuuluminen jompaankumpaan yllämainittuun ryhmään vaikutti työntekijän maailmankuvaan keskeisesti. Mutta puolueesta riippumatta työväestöä yhdisti työn luonne, joka vahvisti kokemusta ulkopuolisuudesta ja vallattomuudesta. Monotoninen ja alati samankaltaisena jatkuva työ tarjosi vain vähän virikkeitä työntekijälle, joka saattoi säädellä työssään lähinnä sen tekemisen vauhtia. Työntekijältä puuttui täysin valta vaikuttaa työhönsä, minkä johdosta työ oli palkkatyöläiselle välinearvo; maanviljelijälle työ – ”maamieheys” – tarjosi koko elämänmuodon.⁶³

Elämäntapaa tarkasteltaessa työväki asettuu monessa suhteessa maatalousväestön ja keskiluokan väliin. Se oli monessa asiassa lähempänä porvarillista ideaalia kuin maanviljelijät, joille raha ja moderni kulutus olivat etäisempiä ja vähemmän pakollisia. Toisaalta työväki ei kuitenkaan saavuttanut ideaalia kenties osittain siitä syystä, että sen ”virallinen” ideologia alun perin paremminkin taisteli porvarillista hegemoniaa vastaan sekä ryhmän taloudellisesti heikommasta asemasta johtuen. Työväen elämäntapaan kuuluivatkin keskipitkät työpäivät, kohtuullisesti vapaa-aikaa ja kohtuullista kulutusta.⁶⁴

Laadullisesti tarkasteltaessa työväen elämäntapa hahmottuu paremmin. Vapaa-aikana työläiset viettivät maalaisia enemmän aikaa kodin ulkopuolella erilaisissa harrastuksissa, mutta melko paljon kuitenkin myös kotiloissa radiota kuunnellen ja television tulon jälkeen sen parissa. Työstä saatu palkka käytettiin suoraan elämisen laatuun, kuten elokuviin ja kasetteihin, leluihin ja lemmikkieläimiin, sekä myös nautintoaineisiin. Ystävyysuhteita työväestöllä oli vuosisadan puolenvälin tienoilla muita ryhmiä vähemmän, ja nekin painoutuivat ”luonnollisiin” eli sukulaisuussuhteisiin. Tämä selittyy monessa tapauksessa työläiskulttuurin nuorella iällä, sillä maalta lähdettäessä taakse jäivät vanhat tuttavapiirit, urbaani kaupunkiympäristö enää tarjonnut samanlaista naapuruserkostoa kuin maalla, vaikka välimatkat olivatkin selkeästi lyhemmät.⁶⁵

Ihmissuhteissa korostuvat selvästi työläiskulttuurin muutokset 1900-luvun mittaan. 1800-luvulla kaupunkien työväestö eli tiiviissä yhteydessä kaupunkien työläisalueilla, eivätkä naapureiden asiat pysyneet salassa vaikka olisi haluttukin. Vanhan työväenliikkeen työväestöllä oli myös tiivis sosiaalinen verkosto omissa työväenyhdistyksissään, joiden merkitys varsinkin vuosisatojen vaihteen aikoihin oli huomattavan suuri. Työväenyhdistykset ja -opistot tarjosivat huomattavan paljon erilaisia aktiviteetteja niin kulttuurin kuin opiskelun saralla. Työväestön keskuudessa kenties

⁶³ Maamieheydestä Virrankoski 1982, 545.

⁶⁴ Roos 1978, 7-16; Rahan ja kulutuksen roolista ks. esim. Järvelä-Hartikainen 1980, 33-64.

⁶⁵ Roos 1978, 9-14.

kaikkein kiintein yhteisöllisyys osuukin juuri vuosisadan vaihteen poliittisen järjestäytymisen aikoihin, jolloin se oli aktiivisesti murtaamassa vanhoja sääty-yhteiskunnan kulisseeja. Toisen maailmansodan jälkeen työväenliike muuntui enemmän taloudellisia etuja ajavaksi ammattiyhdistysliikkeeksi.⁶⁶

⁶⁶ Ks. esim. Palmgren 1982, 560-574; Kalela 1978.

3 Yhteiskunnan muutos 1960-luvulla

3.1 Teknis-taloudellinen muutos

Sodan jälkeen Suomi oli ennen näkemättömän haasteen edessä: juuri kahdeksasosan maapinta-alastaan ja kymmeneksen peltopinta-alastaan menettäneen maan oli asutettava puolen miljoonaa siirtolaista ja toinen samanlainen rintamalta palaavaa miestä, löydettävä työtä näille ja samalla suorittaa hävinneenä osapuolena korvauksia Neuvostoliitolle. Inflaatio laukkasi hurjana, virallisen elinkustannusindeksin mukaan elinkustannukset nousivat 1944-47 2,5-kertaiseksi. Todellisuudessa nousu oli tätäkin hurjempaa, sillä monia indeksistä puuttuvia tärkeitä tuotteita jouduttiin hankkimaan kovalla hinnalla mustasta pörssistä.⁶⁷

Vaikka monessa jouduttiin kärsimään pulaa ja valtio joutui hintasäännöstelyn keinoin hillitsemään kustannustason nousua, elettiin Suomessa sodan jälkeen jälleenrakennuksen pönkittämää nousukautta. Siirtoväki, rintamamiehet, sotalesket ja sotainvalidit saatiin asutettua tehokkaalla asutustoiminnalla: 1945 säädettiin maanhankintalaki, jonka seurauksena Suomeen syntyi lähes 100 000 uutta pientilaa. Suomessa, kuten oikeastaan koko läntisessä maailmassa alkoi ennennäkemättömän kasvun aika. Aikaisemmin historiantutkimuksessa korostettiin sotakorvauksien vaikutusta Suomen teollistumiseen sodan jälkeen, mutta suomalainen raskas teollisuus oli luonut pohjansa jo 1930-luvulla, ja toisaalta kotimainen kysyntä oli kasvanut jo 1920-luvulla. Tähän kehitykseen sota, kuten sodat yleensä, aiheutti ainoastaan katkoksen. Nykytutkimus painottaakin korvauksien henkistä merkitystä: sodan hävinneelle mutta itsenäisyytensä säilyttäneelle maalle oli henkisesti tärkeää saada korvaukset suoritettua. Myös kauppapolitiikalla pyrittiin tukemaan alkanutta nousua. Neuvostoliiton varjossa elävä, mutta huomattavan paljon metsäteollisuuden tuotteita länteen myyvä Suomi katsoi välttämättömäksi päästä osaksi Euroopan taloudellista yhdentymiskehitystä, ja maa liittyi Euroopan vapaakauppaliittoon, EFTA:an 1961. Sotakorvauksien, yksityisen kulutuksen kasvun ja kaupan osittaisen vapauttamisen johdosta Suomi eli sodan jälkeen ”hulluja vuosia”, jolloin kolmen prosentin talouskasvuakin pidettiin lamana.⁶⁸

Sekä teollisuuden että yksityisen kulutuksen voimakkaaseen kasvuun oli osaltaan vaikuttamassa erityisen halpa energia. Erityisesti 1960-luvulla läntistä maailmaa vaivasi öljykuume, joka tuki teollisuuden investointeja ja edisti esimerkiksi autoistumista. Seurasi koneellistamista, joka nosti työn tuottavuutta ja vapautti ihmisiä koneiden paikalta. Vuosien 1960-74 aikana Suomi muuttui

⁶⁷ Vuori 1990, 29.

⁶⁸ Vuori 1990, 20-35; Kortti 2003, 53-56; Hjerpe 1990, 34.

puuhun perustuvia puolijalosteita vievästä maasta raaka-aineiden, mukaan lukien energia, tuojaksi sekä jalostettuja tuotteita vieväksi maaksi.⁶⁹

Tehokkaalla asutustoiminnalla sodan jälkeen estettiin levottomuuksien synty, mutta niiden sijaan saatiin suuri joukko toimeentulominimin rajamailla kamppailevia pikkutilallisia. Pientilojen perustaminen oli toki luonnollisin vaihtoehto pakkotilanteessa mutta se perustui jo todellisuudessa taaksejääneen agraariyhteiskunnan malliin. Suomalainen maatalous olikin ollut 1920- ja 1930-luvuilla harjoitetun elintarvikeomavaraisuutta korostavan maatalouspolitiikan mukaista, pientiloilla harjoitettu monipuolinen viljely oli johtanut suureen tilakohtaiseen omavaraisuuteen, mikä oli puolestaan hidastamassa maatalouden kaupallistumista. Maatalous oli ollut varsin työvoimavaltaista mutta tuotannoltaan pientä ja epäkaupallista. Vielä 1940-luvun alkupuolella ammatissa toimivasta väestöstä kolme neljästä toimi maa- ja metsätaloudessa, kunnes saman vuosikymmenen loppupuolella alkoi järjestelmän nopea purkautuminen. Haapalan mukaan maataloutta oli vaivannut liikaväestöongelma jo 1700-luvun lopulta alkaen, ja ongelma kulminoitui rakennemuutoksen seurauksena viimeisen kerran toisen maailmansodan jälkeen. Jo 1940-luvulla maatalouden piiristä poistui 300 000 henkeä; 1950-luvulla maa- ja metsätaloudessa työskentelevien määrä väheni 200 000 henkeä ja 1960-luvulla 300 000 henkeä.⁷⁰ Maalta yksinkertaisesti loppui työ, kun sodanjälkeiset suuret ikäluokat varttuivat työkään ja samaan aikaan ihmisen korvasi yhä useammin kone. Samalla erityisesti palveluiden parissa työskentelevien määrä kasvoi, ja palveluelinkeinojen osuus nousi yli puoleen kokonaistuotannosta. Pienviljely ajettiin totaalisesti alas. Tilakoot alkoivat kasvaa, tuotantoa alettiin myydä ulkopuolisille, investoitiin koneisiin ja tuotannon kasvattamiseen. Huolimatta kehityksestä – joka lopulta johti vaikeisiin ylituotanto-ongelmiin – maa- ja metsätalouden osuus kokonaistuotannosta putosi alle kymmenen prosentin.⁷¹

	1950	1960	1970
Maa- ja metsätalous	46	36	20
Teollisuus	21	22	26
Palvelut	11	14	18
Muut	22	28	36
Yhteensä	100	100	100

*Taulukko 1. Maa- ja metsätalouden, teollisuuden, palvelusektorin ja muiden alojen osuudet ammatissa toimivasta väestöstä Suomessa 1950-1970.*⁷²

⁶⁹ Pihkala 1992, 283.

⁷⁰ Haapala 2004, 233.

⁷¹ Vuori 1990, 30; Pihkala 1992, 286; Hjerpe 1990, 47-54.

⁷² Taulukon lähde: SVT 1972 II:16

Yhteiskunnan teknistyminen ja koneistuminen näkyi sekä maalla että kaupungissa. Maatalousväestön määrä oli Suomessa pysynyt poikkeuksellisen korkealla 1960-luvulle asti. Kaupunkien väkiluku oli sen sijaan kasvanut tasaisesti maaseudun liikaväestöstä, minkä johdosta kaupunkiväestön prosentuaalinen osuus kasvoi koko vuosisadan. 1960-luvulla maatalousväestön määrä lähti rakennemuutoksen seurauksena voimakkaaseen laskuun, mikä aiheutti harppauksen myös suhteellisissa väestömäärissä.⁷³

	Maaseudun väestö	Kaupunkiväestö
1920	83,9	16,1
1930	81,7	18,3
1940	77,3	22,7
1950	67,7	32,3
1960	61,6	38,4
1970	49,1	50,9

*Taulukko 1. Kaupungistumiskehitys 1920-1970. Väestön jakautuminen maaseudulle ja kaupunkeihin (%).*⁷⁴

Maaseudulla työhevosten ja renkien määrä romahti samaa tahtia traktoreiden, moottorisahojen ja muiden maatalouskoneiden yleistyessä. Pulsattori- ja automaattipesukoneet helpottivat emäntien elämää, ja isännät huristelivat uusilla henkilöautoilla vaivattomasti yhä useammasta talosta kaupunkiin asioille. Linja-autoliikenne pyrki vastaamaan kehitykseen kehittämällä joka kyläkaupan kiertävän postibussin rinnalle suorat pikavuorot kaupunkiin. Matka maalta kaupunkiin muuttui elämyksellisestä kokopäivän reissusta yksinkertaiseksi toimitukseksi. Ja kaupunkiin maalta haluttiin. Kaupungista tuli ajan hengen mukainen sosiaalinen ympäristö. Maaltamuuton myötä kaupunkien rakenne muuttui, kun valtavasti kasvavaa kaupunkiväestöä varten oli perustettava uusia asuinalueita, lähiötä. Kun välimatkat kasvoivat, liikkuminen lisääntyi myös kaupunkien sisällä. Kaupunkien joukkoliikenteeseen kehiteltiin kokonaan oma versio linja-autoista: katuri oli uudenlainen bussi, jossa oli ovi sekä etu- että takapäässä matkustajien sujuvaa kulkua helpottamaan.⁷⁵ Elintason kohoamisen myötä tuli mahdolliseksi kuluttaa aiempaa enemmän erilaisiin kulutushyödykkeisiin, tyypillisiä olivat populaarikulttuurin tuotteiden ohella kaikenlaiset kodin sähköiset laitteet. Pakastimet, jääkaapit, sähkövatkaimet, kahvinkeitin, levysoittimet, televisiot lisääntyivät ja tulivat eräänlaisiksi yhteiskunnallisen statuksen mitaksi, kuten Kerttu-Kaarina Suosalmen romaanissa osuvasti kuvattiin.

⁷³ Haapala 2004, 235.

⁷⁴ Taulukon lähde: SVT 1940 III:10, SVT 1961 II:9, SVT 1972 II:13, SVT 1980 II:13.

⁷⁵ Liikenteen historiasta ks. Peltola 1995, 33-42.

3.2 *Koulutusasteen muutos*

Suomen elinkeinorakenne muuttui eurooppalaisessa mittakaavassa poikkeuksellisesti lähes suoraan maatalousyhteiskunnasta palveluyhteiskunnaksi. Monissa muissa maissa välissä oli teollisuussektorin johtoasema, mikä Suomessa jäi hyvin lyhytaikaiseksi ilmiöksi. Sodan jälkeen maassa oli käynnistynyt myös poikkeuksellisen nopea väestönkasvu, jolloin muutamana vuonna peräkkäin maassa syntyi yli 100 000 lasta vuodessa. Syntyi käsite ”suuret ikäluokat”. Väestönkasvu ravisteli yhteiskunnan rakenteita yhtälailla elinkeinorakenteen muutoksen kanssa.⁷⁶

Elinkeinorakenteen nopea ja jatkuvasti kiihtyvä muutos loi painetta maan koulutusjärjestelmälle: rakenteen muutos merkitsi radikaalia muuttumista myös työvoimantarpeelle ja työvoiman koulutusrakenteelle. Tarvittiin työvoimaa, joka kykeni toimistotyöhön, sihteereitä, pikakirjoittajia, mutta myös kirjanpitäjiä, työnjohtajia ja muita toimihenkilöitä. Tarvittiin myös työvoimaa joka kykeni teknilliseen työhön, mekaanikkoja, teknikkoja ja insinöörejä, sekä paljon muita ammatti-ihmisiä. Työvoimalta vaadittiin aiempaa enemmän ja korkeampaa osaamista, jos kohta työtä riitti niillekin, jotka eivät välittäneet tai voineet istua koulunpenkillä ja halusivat mieluummin suoraan työhön.⁷⁷ Työn muuttuminen koulutusta edellyttävämmäksi ja samaan aikaan tapahtunut kouluikäisen ja potentiaalisen korkeakouluikäisen väestön määrän huima kasvu saivat suomalaisen koululaitoksen natisemaan liitoksissaan. Korkeakoululaitoksen historiaa tutkineen Arto Nevalan mukaan tilannetta pahensi vielä rintamalta palanneiden sotamiesten paluu opintojensa pariin sekä oppivelvollisuuden täydellinen toteutuminen vasta 1930-luvun puolivälin jälkeen, minkä seurauksena opiskelijamäärät kasvoivat entisestään. Kasvua tapahtui kaikilla tasoilla. Vuonna 1950 16-vuotiaista aloitti lukion 8,1 prosenttia, kaksi vuosikymmentä myöhemmin jo kolmasosa ikäryhmästä.⁷⁸

Nevalan mukaan 1950-luvulle asti koko kulttuuripoliittinen sektori eli ”jähmeän kehityksen kautta”. Vuosisadan vaihteen kiivaan rakennemuutoksen aiheuttamat uudistukset oli toteutettu ja tilanne oli 1920-luvulle tultaessa vakiintunut. 1950-luvulla tilanne jälleen kriisiytyi, ja siihen oli jälleen pakko reagoida. 1950-luvulta eteenpäin koulujen määrä kasvoi kansakoulu-, oppikoulu-, lukio- ja korkeakoulutasolla sekä alueellisesti että määrällisesti.⁷⁹

⁷⁶ Nevala 1999, 44.

⁷⁷ Pihkala 1992, 277-278; ks. myös Hjerpe 1990.

⁷⁸ Nevala 1999, 41-46.

⁷⁹ Nevala 1999, 46.

Koulutuksen yleistyminen tuotti yhteiskuntaan uudenlaisen jaon, joka saattoi kulkea jopa perheiden sisällä sisarusten välissä. Kansakouluun ja sitä seuranneeseen vapaaehtoiseen oppikouluun jakautunut järjestelmä teki ihmisistä kahden kerroksen väkeä, sillä jo kansakoulussa oppilaat jaettiin kahteen ryhmään, joista toiset jatkaisivat oppikouluun ja toiset päättäisivät koulutaipaleensa kansakouluun. On puhuttu jopa uudenlaisesta säätyjaosta, joka aiheutti alempaan kastiin jääneille hyvinkin ratkaisevia, katkeroittavia kokemuksia. Tommi Hoikkala on haastatellut suurien ikäluokkien miehiä ja naisia heidän omista kokemuksistaan työtä koskien, ja kertoo naisesta, jolle koulutusväylän umpeutuminen on ollut koko elämän ratkaisevimpia kokemuksia: ”Lapsena koettu onneton kokemus rinnakkaiskoulujärjestelmän puitteissa on ollut – tässä tapauksessa – kimmoke näyttää menestyvänsä, ’vaikka ei ole kouluja käynytään.’” Hoikkala puhuu koulutuksen *herrahissiefektistä*.⁸⁰ Nevala onkin todennut, että oppikoulun yleistyminen 1950-luvulta eteenpäin pakotti seuraavalla vuosikymmenellä koulu-uudistukseen, jossa rinnakkaiskoulujärjestelmä purettiin ja muutettiin yhtenäiskoulujärjestelmäksi. Myös korkeakoulujärjestelmää oli auttamatta kehitettävä. Perusta korkeakoululaitokselle laskettiin varsinaisesti 1967, jolloin astui voimaan ensimmäinen ylimmän opetuksen kehitystä kokonaisvaltaisesti säädellyt laki. Kehittämislaki avasi suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa uuden kauden, sillä vastuu korkeakoulujen kehittämisestä siirtyi kouluilta itseltään ensimmäistä kertaa valtiovallalle. 1960-luvulle asti korkeakoulut olivat koko kolme ja puolivuosisataisen historiansa aikana toimineet autonomisina, professoreiden kehittämisenä yksikköinä Helsingin yliopiston johdolla. Valtiollisen ohjausjärjestelmän kehittäminen oli keskeinen osa yhteiskuntapolitiikkaa, joka pyrki rakentamaan hyvinvointivaltiota. Samalla se oli aluepolitiikkaa, jolla erityisesti Maalaisliitto pyrki turvaamaan tasa-arvoisen alueellisen kehityksen. Koulutus oltiin pikku hiljaa alettu nähdä merkittävänä yhteiskunnallisena tekijänä.⁸¹

Elinkeinorakenteen muutos ja koulutuksen lisääntyminen koski erityisen voimakkaasti naisia, jotka miehiä herkemmin lähtivät maaseudulta työn tai koulutuksen hakuun kaupunkiin. Suomalaisen miehen ja naisen tasa-arvoisuutta tutkinut Elina Haavio-Mannila on vuonna 1969 todennut: ”(N)aiset nuorimmista ikäluokista lähtien ovat siirtymässä maataloudesta palveluammatteihin. Maatalous ei pysty tarjoamaan töitä nuorille naisille, joilla sitä paitsi on koulunkäyntinsä ansioista mahdollisuudet toimia eriytyneemmällä elinkeinoaloilla.” Naisten miehiä nopeampi siirtymä kaupunkiin ja teollisten ammattien piiriin näkyi kaupunkien sukupuolijakaumassa. Naiset olivat

⁸⁰ Hoikkala 1999, 419-420.

⁸¹ Nevala 1999, 47-55.

olleet kaupungissa enemmistönä jo 1860-luvulta alkaen, ja itsenäistymisen jälkeen suhde oli vakiintunut 1 200 naiseen 1 000 miestä kohti.⁸² Sama näkyi ammattijakauman kehityksessä:

	Miehet	Naiset	Naisten osuus (%) teollisissa ammateissa toimivista
1920	31	24	33
1930	37	29	34
1940	44	35	36
1950	53	54	42
1960	62	68	42

*Taulukko 2. Teollisissa ammateissa (muut kuin maa- ja metsätalous) toimivia (%) ammatissa toimivista sukupuolittain tarkasteltuna, sekä naisten osuus koko teollisesta työväestöstä.*⁸³

Naisten osuus korkeakouluopiskelijoissa on yhtä lailla tasaisesti kasvanut koko 1900-luvun, 1960-luvulla naiset muodostivat jo lähes puolet kaikista korkeakouluopiskelijoista. Onkin todettu, että Suomen Euroopan mittakaavassa suuren korkeakouluopiskelijain luvun taustalla on naisopiskelijoiden suuri määrä. Syitä naisten aktiiviseen kouluttautumiseen on ollut naisten tasa-arvoisempi asema, jolloin myös alemmat sosiaaliluokat ovat päässeet kouluttautumaan, opiskelupaikkojen lisääminen naisvaltaisilla aloilla ja naisten hakeutuminen myös niiden ulkopuolelle, myös korkeakouluopetuksen saavutettavuus kautta maan on lisännyt naisopiskelijoiden määrää.⁸⁴

Korkeampi koulutus ja 1960-luvulla koettu toimihenkilöistyminen laajensivat keskiluokan osuutta yhteiskunnan luokkarakenteessa. Erityisesti naisten kehnosti palkattujen toimihenkilöiden kohdalla tuloerot työväestöön hupenivat, ja olivat paikoin jopa alle työväestön palkkatason. Rajanveto luokkien välillä muodostui yhä vaikeammaksi. Luokkien rajojen ja sisällön määrittelyä kuvaava hyvin Ljudmila Morozovan kirjan nimi Ovatko kaikki keskiluokkaa (1991). Kirjassaan Morozova pohtii suomalaisten toimihenkilöiden luokka-asemaa sekä tietoisuuden muutosta 1960-1980-luvuilla ja toteaa keskiluokan ja työväenluokan väliin syntyneen suhteellisen laajan, ”neutraalin vyöhykkeen”, joka korvasi aiemman täsmällisen rajan, joka erotti työväenluokan muista ”työvoimakategorioista”.⁸⁵ Risto Rinteen mukaan vallalla olleeseen ”keskiluokkaistumisteisiin” liittyy laajasti ottaen ajatus kaikenlaisten konfliktien liudentumisesta: kaikkinaisten keskeisten yhteiskuntarakenteisiin liittyvien vastakohtaisuuksien

⁸² Haavio-Mannila 1969, 36.

⁸³ Haavio-Mannila 1969, 36.

⁸⁴ Nevala 1999, 110.

⁸⁵ Morozova 1991, 248.

heikkenemisestä ja kansakunnan integroitumisesta ja homogenisoitumisesta.⁸⁶ Koulutuksen lisääntymisen myötä yhtenäinen kulttuuri vahvistui ja kuten Rinne toteaa, samalla tasapäistyi. Se myös tarjosi naisille väylän tasa-arvoisemman aseman hankkimiseen, vaikka vielä 1960-luvulla naisten rooli olikin jokaisessa sosiaaliluokassa olla selvästi miehiä alempana. Elina Haavio-Mannila on jopa epäillyt, että naisten suuri osuus keskiluokassa on saattanut hidastaa keskiluokan poliittista järjestäytymistä.⁸⁷

3.3 Työmarkkinoiden muutos

Yhteiskunnan modernisoitumisen myötä ihmisten oma rooli yhteiskunnassa muuttui. Sekä sosiaalipolitiikassa että työelämässä huomio siirtyi kansakunnasta yksittäiseen kansalaiseen, ja ihmiset itsekkin aktivoituivat uudella tavalla ajamaan omia etujaan. Jo vuosisadan alussa virinnyt ammattiyhdistysliike koki läpimurtonsa 1940 tammikuun kihlauksen jälkeen. Järjestäytymisaalto kulki läpi työmarkkinoiden: SAK:n jäsenmäärä yli kolminkertaistui, uusia liittoja perustettiin ja heti jatkosodan välirauhan jälkeen syksyllä 1944 työnantajain ja työntekijäin järjestöt ryhtyivät neuvotteluihin ensimmäisistä työehtosopimuksista. Erityisesti vasemmistolainen SAK sai paljon valtaa, sillä järjestö pystyi tarjoamaan paitsi työrauhaa, myös yhteiskuntarauhaa – vastapuolen oli aina otettava huomioon myös työtaisteluiden poliittiset seuraukset.⁸⁸ Jukka Vuoren mukaan SAK:n suuri valta perustui sotien jälkeiseen erikoiseen tilanteeseen: sekä poikkeukselliseen ulkopoliittiseen tilanteeseen että jälleenrakennuskaudella vallinneeseen työvoimapulaan. Yhtenäinen ammatillinen liike kykeni ainoana painostusryhmänä edes jollakin tavoin vetoamaan työväestön malttiin ja siten turvaamaan elintärkeiden sotakorvausten toimittamisen. Tästä syystä myös järjestön liialliseksi koettuun valtaan karsaasti suhtautuneet porvarilliset puolueet tunnustivat SAK:n uuden aseman.⁸⁹ Ammattiyhdistysliikkeestä tuli integraalinen osa modernia elämää.

Sosiaalipoliittisesti 1950-1960-lukuja kuvataan usein hyvinvointivaltion toisena aaltona, jolloin rakennettiin valtiollisen sosiaaliturvan perusta. Rajat ja keskeisen sisällön suomalaiselle sosiaalipolitiikalle asetti Pekka Kuusen teos 1960-luvun sosiaalipolitiikka (1965). Uuden sosiaalipolitiikan keskeinen ajatus oli lisätä tulonsiirroilla vähempiosaisten kulutusmahdollisuuksia ja siten lisätä talouskasvua. Vuoden 1937 kansaneläkkeeseen pohjaavaa eläkejärjestelmää parannettiin radikaalisti luomalla sen rinnalle toinen, palkkatuloihin sidottu eläkejärjestelmä.

⁸⁶ Rinne 1989, 5.

⁸⁷ Haavio-Mannila 1969, 75.

⁸⁸ Åberg 2001, 16.

⁸⁹ Paavonen 1988, 122.

Sairasturvaa kohennettiin sairausvakuutuksella, työttömyydestä kärsivien oloja pyrittiin parantamaan työttömyysturvalla. Vuoden 1965 työaikalaki takasi 40-tuntisen työviikon ja viisipäiväisen työviikon. Saatiin vuosilomat ja lapsilisä.⁹⁰ Mervi Pantin mukaan hyvinvointivaltion uudistukset laajensivat monelta osin valtion kansalaisiin kohdistuneita kasvattamisvelvoitteita, mikä näkyi myös kansallisen kulttuurin asemassa. Keskeinen ideologinen muutos aiempaan oli se, että vuosisadan alkupuolella taiteet oli valjastettu palvelemaan kansakuntaa, isänmaata ja kansallisen identiteetin luomista, mikä oikeutti ne saamaan julkista rahoitusta. 1950-1960-luvuilla synnytyssä hyvinvointivaltiossa sen sijaan taiteet ovat oikeutettuja saamaan tarvitsemansa julkisen rahoituksen ilman mitään kansakunnan palveluun velvoittavia sitoumuksia.⁹¹

Muutokset Suomen elinkeinorakenteessa ja sosiaalipolitiikassa johtivat syvälliseen yhteiskunnan muutokseen. Maaseutu autioitui nuorista työkikäisistä, jotka muuttivat työn perässä kaupunkeihin ja Ruotsiin. Maaseudun identiteetti muuttui elävästä kyläyhteisöstä, suomalaisuuden selkärangasta, taantuvaksi periferiaksi. Samalla kaupungit kasvoivat ja muuttuivat yhteiskunnan elämää kuhiseviksi keskuksiksi. Suomi muuttui lopulta varsin nopeasti pienviljelijävaltaisesta maatalousyhteiskunnasta palkkatyövaltaiseksi palveluyhteiskunnaksi.⁹²

Siirtyminen maanviljelyksestä palkkatyöhön vaati oman ajatustyönsä. Palkkatyöläinen ei enää ollut oman itsensä herra, vaan hän oli sidottu ulkopuolisen työnantajan määräyksiin, kun aiemmin viljelijän yhteistyökumppanina oli ollut lähinnä ilmojen haltija ja työnantajaan luonto. Hän ei myöskään ollut enää itse ja yksin vastuussa yrityksestään, eikä työ enää ollut hänen elämänsä. Myös maanviljelyksessä tapahtui kaupallistumisen myötä sama ilmiö, joskin lievempänä. Maanviljelys muuttui elämäntavasta elinkeinoksi. J.P. Roos on määritellyt sukupolvia erottaviksi tekijöiksi suhteen elämäntapaa määrääviin muutoksen alueisiin, joita ovat työ, koulutus ja ihmissuhteiden luonne.⁹³ Tässä kohdassa voidaan hyvin puhua sukupolven vaihdoksesta, vaikka täytyykin muistaa, että muutos tapahtui kuitenkin asteittain ja eri alueilla se johti erilaisiin tuloksiin. Ammattiryhmien uusi esiinmarssi näkyi myös poliittisessa ilmapiirissä. Puolueet muuttuivat ammattiryhmien etujoukoiksi. Maanviljelijöiden asioita ajoi Maalaisliitto, mutta ne jotka eivät kuuluneet varsinaisesti tilallisiin vaan jatkoivat perinteistä pienviljelyä, huomasivat jääneensä tyystin vaille edustusta, mikä heikensi entisestään maaseudun omakuvaa.⁹⁴

⁹⁰ ks. esim. Hjerppe 1990, 139; Kortti 2003, 51-52.

⁹¹ Pantti 1999, 146.

⁹² Mäkelä 1986, 13-14, 53-55.

⁹³ Roos 1978, 3.

⁹⁴ Bergholm 2001, 56.

Jukka Kortti on esittänyt, että Suomesta tuli 1960-luvulla moderni kulutusyhteiskunta. Tähän johtivat Kortin mukaan nopea tavaramaailman lisääntyminen ja yleinen vaurastuminen samanaikaisen vapaa-ajan lisääntymisen kanssa. Kulutusyhteiskuntaan siirtyminen oli toki alkanut jo aikaisemmin, 1800-luvun lopulla, mutta varsinainen läpimurto tapahtui sotien jälkeen. 1800-luvun yhteiskunnallisen työnjaon seurauksena yksilöiden omavaraisuus väheni ja tavaroiden hankinta siirtyi markkinoille. Samalla uudessa urbaanissa ja liikkuvassa yhteisössä tavarat toimivat uusina symboleina sosiaaliselle hierarkialle ja ihmisen identiteetille. Nykymuotoinen kuluttaminen on kuitenkin syntynyt populaarin viihteen seurauksena, Kortin mukaan populaariviihteen uudet muodot, massakommunikoinnin uudet välineet ja uudet kulutustuotteet loivat uudenlaisen populaarikulttuurin. Populaarikulttuurin leviämisen myötä syntyi siis uudenlainen kulutuskulttuuri. Vuosina 1947-1975 suomalaisten tulot henkeä kohden kasvoivat yhtä paljon kuin ajanjaksolla 1750-1947. Palkkatyöyhteiskunnan syntymisen ja lainsäädännön myötä työ ja vapaa-aika eriytyivät selvemmin omiksi elämänalueikseen ja 1965 saatiin vapaat lauantait. Sodan seurauksena naisten palkkatyö oli kasvanut ja se kasvatti naisten ostovoimaa.⁹⁵ Kulutus ja tavarat antoivat osaltaan vastauksia uuden identiteetin etsintään modernissa maailmassa. Samalla ne toimivat, kuten jo 1800-luvullakin ihmisen yhteiskunnallisen aseman paikantajana.⁹⁶

3.4 Kulttuurinen muutos – Uusi suomalaisuus

Pertti Lassilan mukaan suomalaisen kulttuuritradition ja itseymmärryksen tärkeä piirre on 1800-luvun alussa syntynyt ja lopulta opiksi muuttunut uskomus, että Suomella kansakuntana on oma historiallinen tehtävä. Lassilan mukaan tuon tehtävän – josta käsitykset eri aikoina ovat vaihdelleet – johdosta nykyhetken arvo on määrittynyt vain suhteessa menneisyyteen ja tulevaisuuteen. Toisin sanoen menneisyys ja tulevaisuus on käsitetty nykyhetkeä tärkeämmäksi ja merkityksellisemmäksi. Samaan perinteeseen on kuulunut myös ajatus kansakunnasta syntyvänä, kasvavana ja kehittyvänä organismina.⁹⁷ Kansallisen kertomuksen luomisessa on myös historiantutkimuksella ollut lusikkansa sopassa. Kari Immosen mukaan historiantutkijat ovat usein antaneet tärkeimmät argumentit Suomen erityislaatuisuuden perusteluksi. Immonen nimittää tätä suomalaisen historiantutkimuksen legitimaatiotraditioksi.⁹⁸

⁹⁵ Kortti 2003, 53-56.

⁹⁶ Ks. myös identiteetin muutoksesta 1960-luvulla alkoholipolitiikkaan liittyen Kuusi 2003.

⁹⁷ Lassila 1999, 8-14.

⁹⁸ Immosen mukaan toiseen maailmansotaan asti suomalainen historiantutkimus oli synteesihakuista, suurien kertomusten kertomista, mutta sotien jälkeen historiatiede menetti asemansa kansakunnan kaapin päällä ja alkoi

Itsenäistymisen jälkeen Suomessa elettiin maailmansodan ja kansalaissodan aiheuttamissa sekavissa tunnelmissa. Juuri itsenäisyyden saavuttanut kansakunta oli jakautunut kahtia. Nuori tasavalta haki tukea ennen kaikkea suuresta valtiomiehestään, Snellmanista, jonka aatteen mukaisesti vain kansakunta oli tärkeä – niinpä porvarillisen valtakoneiston ideologiassa isänmaallisuus ja kansallisuus olivat kaiken toiminnan lähtökohta. Ideologiaan kuului myös suomalaiskansallisen sivistyksen edistäminen ja kansallisen kulttuurin rakentaminen. Suomalaisuus määritettiin kulttuurisesti luterilaiseen arvomaailmaan, agraariin elämänmuotoon ja heimoyhteyksiin suomalais-ugrilaisten kansojen välillä. Lex Kalliona tunnettu torpparilaki (1922) loi ihanteen pienviljelijästä, joka Saarijärven Paavon tavoin nöyrästi ja Jumalaan uskoen kesti mitä vain kotinsa ja isänmaansa puolesta. Kansansivistyksen periaatetta vahvistettiin antamalla oppivelvollisuuslaki 1921 ja muita sosiaalisia etuuksia parantamalla pyrittiin vahvistamaan valtiollista toimivuutta ja sisäistä yhtenäisyyttä. Suomi miellettiin orgaanisessa ajattelussa nuoreksi kansakunnaksi, joka puhkui elinvoimaa ja jonka todelliset haasteet – erityisesti sen historiallisen tehtävän täyttäminen – olivat vasta edessä.⁹⁹ Kulttuurielämässä vaikuttivat vahvana vuosisadan alun suurmiehet, jotka olivat jo ehtineet kypsään ikään. Vuosisadan alussa alkanut kulttuurinen modernisaatiokehitys kuivui. Snellmanilainen ihanteellisuuden perintö jatkui Suomessa virallisena ideologiana toisen maailmansodan jälkeisiin vuosiin asti.¹⁰⁰

Modernisaatio kuihtui kuitenkin lähinnä vain virallisesta kansallista kertomusta tukevasta kulttuurista. 1920-luvulla, jolloin kansallisromanttinen Kalevala-kerho vasta perustettiin, mutta jolloin sen aktiivinen tuotanto alkoi jo hiipua, nousi vanhojen kulttuurivaikuttajien rinnalle uusi sukupolvi, joka kuunteli amerikkalaista jazzia, kaihosi Eurooppaan ja eli selvästi modernimmassa maailmassa kuin edeltäjänsä. Kirjallisuudessa nousi esiin piiri, joka alkoi kutsua itseään tulenkantajiksi. Kansallinen valtakulttuuri suhtautui heidän mielestään rikollisen välinpitämättömästi nykyaikaista ihmistä askarruttaviin ongelmiin ja ristiriitoihin. Tulenkantajat edustivat modernimpaa ja yksilöllisempää linjaa ja olivat selvästi snellmanilaista perintöä vastaan.¹⁰¹ Tulenkantajat oli varsin löyhä ryhmittymä ja eikä sillä ollut itsenäistä ohjelmaa, mutta piirin näkemys kirjallisuudesta autonomisena toiminnan alueena edusti kuitenkin uutta ajattelutapaa

keskittyä suppeisiin aiheisiin, ”käänsi selkensä nykyisyydelle”. Legitimaatitradition Immonen on jakanut viiteen vaiheeseen. ks. Immonen 1996, 85-90.

⁹⁹ Lassila 1999, 8-14; Sevänen 1998, 307-310.

¹⁰⁰ Sevänen 1998, 307-310; Tarkka 1992, 163; Hjerpe 1990, 53 ja 137.

¹⁰¹ Tarkka 1992, 162-3.

kulttuuripiireissä. 1930-luvulla modernimman kulttuurinäkemysen asema vahvistui edellisen, klassisen kauden edustajien vanhetessa.¹⁰²

Vaikka 1930-luvun kulttuuriliberaalit jo pitivät kirjallisuutta suhteellisen itsenäisenä toiminnanalueena, myös he näkivät sillä erityisen kansallisen tehtävän. Toisen maailmansodan jälkeen alkoi modernistien aika. Suomen sodanjälkeinen kansainvälinen tilanne oli epäselvä. Koko Euroopassa tuntui tapahtuvan suuri romahdus ja arvojen murros, kun virallinen ideologia, isänmaallisuus ja kansallisuus, olivat johtaneet maailman ennennäkemättömään tuhoon. Modernistit pyrkivät uudistamaan kulttuuria riisumalla sen turhista kansallisuusaatteen painolasteista ja keskittymällä kielen ja muodon älylliseen hiomiseen. Heidän läpimurtonsa tapahtuikin ensimmäiseksi runoudessa. Modernistit pitivät perinteistä ihanteellista ja ylevöitävää taidekäsitystä vanhakantaisena, heille taide oli ehdottoman itsenäistä ja riippumatonta suhteessa yhteiskuntaan, ideologioihin, jopa todellisuuteen ja taiteen tekijään. Tyyliensä ehdottomuuden ja ideaalisen erilaisuutensa johdosta modernistit eivät kuitenkaan saavuttaneet mittavaa suosiota suuren yleisön parissa, joka piti modernisteja todellisuudesta vieraantuneita elitisteinä.¹⁰³

Elitististen modernistien ohella kulttuuriin ilman turhia painolasteja suhtautui populaari- tai massakulttuuri. Massakulttuuri oli saanut alkunsa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa, kun lukutaito yleistyi ja kulttuurituotteiden levittämistä helpottavat äänilevyt, kamerat, elokuvarainat alkoivat yleistyä. Selvimmin popularisoituminen näkyi aluksi musiikin saralla, jossa tulenkantajienkin kuunteleman ”neekerijazzin” rantautuminen Suomeen sekä suomalaisen kevyen tanssi-iskelmän synty aiheutti paheksuntaa niin porvarillisen kuin työväenliikkeen sivistyneistön taholla. Tanssiorkesterikulttuurin arvostus oli alhaista, mutta kansan parissa Dallape ja Toivo Kärki olivat kuumia nimiä. Musiikin ohella matalaa kulttuuria edustivat elokuvateollisuus ja viihdekirjallisuus, joita kulttuurieliitti ei hyvällä tahdollakaan saattanut pitää taiteena. Viihteellinen kulttuuri sai uutta pontta myös sodan syttymisen seurauksena, virallisen sotaideologian vastapainona kehittynyt sota-aikainen viihdetoiminta oli pohjana 1950-1960-lukujen populaarikulttuurin nousulle.¹⁰⁴

1950-luvulla Suomen kulttuurinen asetelma haki muotoaan poliittisten ja kulttuurin sisäisten ristiriitojen paineessa: Kommunistien laillistaminen ja ilmapiirin muuttuminen vasemmistolle myönteisemmäksi marssitti esiin kansandemokraattisen sivistyneistön, joka haastoi perinteisen

¹⁰² Turunen 1999, 47.

¹⁰³ Hökkä 1999, 68-70; Turunen 1999, 46-53.

¹⁰⁴ Heikkinen 1995, 312-3; Lassila 1999, 19.

porvarillisen sivistyneistön hegemoniataisteluun kansan sieluista. Molempien kulttuuritarjonta oli valistuksen ja ideologioiden kyllästävä. Tämän akselin ulkopuolella olivat modernistit ja ns. rillumarei-kulttuuri, viihdenikkarit, joista edelliset edustivat korkeaa kulttuuria ja jälkimmäiset matalaa, mutta jotka molemmat suhtautuivat nihilistisesti kulttuurin rooliin valistuksen välineenä ja olivat siinä mielessä molemmat moderneja.¹⁰⁵

Varsinainen kulttuurivallankumous ajoittui kuitenkin 1960-luvulle, maailmanlaajuisesti vuosi 1968 merkitsi käännettä erityisesti nuorison ja naisten yhteiskunnallisessa asemassa. Matti Peltonen, Vesa Kurkela ja Visa Heinonen ovat antaneet vuosikymmenelle nimen arkinen kumous, jolla he viittaavat yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen 1960-lukulaiseen aluevaltaukseseen – arjen tutkimukseen. Samannimisessä teoksessaan miehet toteavat: ”Radikaalinen älymystö halusi kumota vakiintuneita ajatusmalleja, liittyivät ne sitten maanpuolustukseen, alkoholipolitiikkaan, Valkoisen Suomen historiaan, pukeutumiseen, seksiin tai Vietnamin sotaan.”¹⁰⁶ Vuosikymmenestä onkin jälkikäteen konstruoitu radikalismien vuosikymmen, jolle sijoittui useita eri yhteiskunnallisia liikkeitä. Katja-Maria Miettunen on pro gradussaan käsitellyt kuusikymmenluvun radikaalisuutta. Kymmenluvulle tyypilliset ”yhden asian liikkeet”, joita olivat mm. rauhan ja sodan ongelmiin keskittynyt rauhanliike, Marraskuun liike, joka keskittyi sosiaalisiin ongelmiin sekä sukupuolien välistä tasa-arvoisuutta ajanut Yhdistys 9, olivat osa suurempaa ”radikaaliliikettä”, joka tuli helpommin käsitettäväksi kun se jaettiin pienempiin toiminnallisiin osiin. Miettunen toteaa, että erityisiin teemoihin keskittyminen on ainakin jälkikäteen selitetty olleen keino pyrkiä ratkaisemaan ongelmaksi koettuja asioita ja siten muuttaa maailmaa edes osin paremmaksi paikaksi. Miettunen tosin epäilee, että kyseessä on ollut myös jonkinlainen isä-kapina, mitä radikaalit eivät ole myöntäneet, ja että radikaalisuudelle on tarkoituksellisesti tuotettu rationaalinen ja vilpitön merkitys. Kuusikymmenluvusta tuli sen radikaalien ”sankaritarina”, johon päähenkilöt tukeutuvat yhä edelleen.¹⁰⁷ Olivat motiivit liikehdinnän takana mitkä hyvänsä, perinteisinä pidetyt arvot heittivät täydellisesti kuperkeikkaa modernisoituneessa ja kaupungistuneessa yhteiskunnassa.

Yhteiskunnalliset muutokset synnyttivät kokonaan uudenlaisen Suomen ja suomalaisuuden, joka oli monella tapaa käännteinen aiempaan, historiallis-ideologisesti rakentuneeseen suomalaisuuteen. Valtiollisen nuoruuden ja ihanteellisuuden aika oli ohi, oli realismin aika. Myös tasavallan johto presidentti Kekkonen johdolla halusi tehdä pesäeroa 1930-lukulaiseen ilmapiiriin ja irtautua

¹⁰⁵ Heikkinen 1995, 327.

¹⁰⁶ Peltonen et al. 2003, 15.

¹⁰⁷ Miettunen 2004, 11 ja 18.

snellmanilaisesta kulttuuriperinnöstä. Kekkonen tuki aktiivisesti opiskelijoita järjestämällä tapaamisia opiskelijaradikaalien kanssa ja osallistumalla itse opiskelijoiden tilaisuuksiin.¹⁰⁸ Vanhan kansallisen kulttuuridoktriinin hylkääminen vapautti uuden polven kansallisesta tehtävästä ja irrotti voimavaroja kulttuurin ja suomalaisuuden uudelleenmäärittelyyn. Eräs aikansa radikaaleista, Arvo Salo on kuvannut 1960-luvun uutta ideologiaa osuvasti, joskin aikalaisen värillisten linssien läpi:

Kuusikymmenluvun aatehistoria muistuttaa itsenäisen Suomen ensimmäisten vuosikymmenten aatehistoriaa, mutta käänteisesti. Siinä missä juuri kansalaissotinut Suomi korosteli sotaisia hyveitä, siinä alkoi kuusikymmenluku nähdä rauhan hyvänä ja rauhan mahdollisuuksien luomisen tärkeänä. Siinä missä sotainen Suomi oli arvostanut miehen miehekkyyttä ja naisen vastakkaisuutta, siinä alkoi kuusikymmenluku katsoa, olisiko miehessä ja naisessa muitakin kuin miehekkäitä tai naisellisia hyveitä ja olisiko miehellä ja naisella muutakin yhteistä kuin sänky. Siinä missä sisusuomalainen tahtoi raivata kaikki korvet ja valjastaa kaikki kosket, siinä alkoi kuusikymmenluku antaa arvoa kosken koskemattomuudelle ja koskemattoman korven korvaamattomuudelle. Siinä missä suomalainen Suomi halusi nähdä vain oman itsensä ja torjua kansainvälisyyden, siinä alkoi kuusikymmenluku nähdä, että suomalaiset olivat kansain välissä samalla tavalla kuin muutkin kansat. Siinä missä hyveellinen Suomi halusi pois joukosta raukat ja rammatt, siinä alkoi kuusikymmenluku luoda sallivia katseita niidenkin puoleen, jotka olivat sortuneet vankeuteen, viinankäyttöön, köyhyyteen, mustalaisuuteen tai muihin suuriin synteihin ja paheisiin. Kuusikymmenluvun poliittinen historia seuraa kuusikymmenluvun aatehistoriaa.¹⁰⁹

Muutos ei toki tapahtunut kertaheitolla ja kokonaisvaltaisesti. Modernisaatiomurroksessa elävä maa oli sekavassa tilanteessa, jossa kasvu kiihtyi, avautuminen ulkomaille aiheutti uusien ja erilaisten vaikutusten tulvan ja erilaiset ja muuttuvat identiteetit törmäsivät välillä kovastikin yhteen, mikä näkyi arkielämän tasolla aktiivisena identiteettityönä, rajojen testaamisena ja oman elämäntavan etsimisellä.

¹⁰⁸ Lassila 1999, 38; Kekkonen ja nuorisoradikaalien suhteesta ks. Tuominen 1991.

¹⁰⁹ Salo 1970, 45-46.

4 Oman kulttuurin kuva

1960-luvun muutokset aiheuttivat muutoksia myös yhteiskunnan väestöllisissä rakenteissa. Yhteiskunnallisten ryhmien suhteet muuttuivat kun työväestön osuus kasvoi palkkatyön lisääntymisen myötä, keskiluokka paisui koulutuksen yleistyessä ja maalaisväestö kuihtui lähinnä ammattimaisesti ja kaupallisesti maataloutta harjoittaviin tilallisiin. Jokaisessa ryhmässä tapahtui myös sisäistä muutosta. Osakulttuurit kohtasivat yhteiskunnan muuttumisen eri tavoilla ja ne työstivät sitä kukin omista lähtökohdistaan. Vuosikymmen oli aktiivisen identiteettityön tekemisen aikaa. Osakulttuurien lehdistössä kaikista tärkeintä oli antaa lukijoille vastauksia muutoksien vaikutuksesta osakulttuurien elämään, asemaan ja tulevaisuuteen.

4.1 ”Maatalousväestö edustaa vaaliuurnilla mahtavaa voimatekijää”

Maatalousväestö oli vuosikymmenien saatossa tottunut pitämään omaa talonpoikaista kulttuuriaan suomalaisuuden perikuvana. Se oli tottunut tiettyyn arvostukseen ja asemaan yhteiskunnallisessa järjestyksessä, mikä oli suomalaisen kansallisromantiikan peruja. Sisällissodan jälkeen talonpoikaisto katsoi asemansa vain vahvistuneen, sillä kulttuurissa uskottiin, että talonpoikien panos oli ratkaiseva tekijä punaisten kapinan kukistamisessa.¹¹⁰ Kulttuurinen modernisaatio oli 1960-luvulle tullessa kuitenkin myllertänyt maan arvoasetelmia jo vuosikymmenien ajan ja modernin elämän aakkoset oli jo maaseudullakin jokseenkin opittu. Kuitenkaan maaseudulla ei osattu varautua siihen murrokseen, mikä seurasi yhteiskunnan rakenteellisesta uusiutumista ja modernin elämän puitteista. Niinpä maaseudulla jouduttiin 1960-luvulla järkytyksellä havaitsemaan, kuinka modernisaation myötä maatalous menetti kansallisen elämäntavan tuoman arvostuksen. Pääosin Maaseudun tulevaisuuden pääkirjoituksia hallitsi koko 1960-luvun perinteinen talonpoikainen kulttuuri, jota väritti samalla toisaalta voimakas uudistusmielisyys ja toisaalta vähintään yhtä voimakas ahdistuneisuus.

Talonpoikaiskulttuuria tutkineen Pentti Virrankosken mukaan maaseudun erillinen sosiaalinen ja henkinen perinne oli alkanut heikentyä kohta itsenäistymisen jälkeen. Maalaisliittolaisen Kyösti Kallion valinta presidentiksi 1937 oli symbolisesti huomattavan merkittävä tapahtuma, mutta samalla vuosikymmenellä koetut lapuanliike, talonpoikaismarssi ja kommunistivainot ilmensivät Virrankosken mukaan hyvin todellista turvattomuuden tunnetta, mikä liittyi maassa tapahtuneeseen

¹¹⁰ Virrankoski 1982, 548.

modernisoitumiseen. Vaikka 1930-luvulla maatalous taloudellisesti yhä pärjäsi vertailussa, oli kehityksen suunta jo määrätynyt. Juhani E. Lehtonen on esittänyt, että kehityksen taustalla oli sanomalehtien, kansakoulujen, rautateiden ja erilaisten seurojen leviäminen, mitkä tekivät porvarillisen ja yläluokkaisen kaupunkikulttuurin tunnetuksi myös maaseudulla. Uutuuksien leviämiskanavat ja –mekanismit olivat jo 1920-luvulle tultaessa vakiintuneet, minkä jälkeen Suomi oli Lehtosen mukaan kypsä urbanisoitumaan. 1960-luvulla tapahtunut maaseudun murros olikin Lehtosen mukaan lähinnä modernin kulttuurin sisäinen.¹¹¹

Lehtosen väitettä tukee Maataloustuottajien etujärjestön MTK:n lehden, Maaseudun tulevaisuuden kehittäjä ajatus maanviljelyksestä modernina ammattina. Lehti oli koko 1960-luvun ehdottomasti maatalouden uudistamisen kannalla. Maatalous miellettiin lehdessä jo kaupalliseksi ammatiksi, eikä sen enää katsottu voivan jatkaa omavaraisuuteen perustuneen pienviljelijyyden linjalla. Elinkeinojen kaupallisuus edellytti myös moderneja menetelmiä: Lehti peräänkuulutti oman jäsenistönsä velvollisuutta maatalouden uudistamiseksi aktiivisella laadun ja valvonnan kehittämällä. Menekin edistämiseksi tuottajia kannustettiin soveltamaan uusia keinoja, kuten mainontaa ja markkinointia. Lukijakuntaa kehoitettiin hankkimaan lisää koulutusta, joka piti ulottaa emäntiin ja nuorisoon asti, ja tarvittaessa hankkimaan harjaannusta aina ulkomaita myöden.¹¹² Lehti oli kaikin tavoin omaksunut modernin asenteen ja kirjoittamalla siitä positiiviseen sävyyn se yritti aktiivisesti saada jäsenistönsäkin sen taakse.

Sen sijaan muutoin Maaseudun tulevaisuus ilmensi 1960-luvulla melko muuttumatonta kulttuuria. Selkeimmin tämä kävi ilmi lehden isänmaallisuudesta. Lehdestä huokui yhä samaa, kiihkeää patriottisuutta, mikä Virrankosken mukaan oli alkanut jo 1800-luvulla, jolloin talonpoikaisto oli kiinnittynyt lujasti snellmanilaiseen fennomaniaan.¹¹³ Aina vaalien alla, jo hyvissä ajoin pääkirjoituksissa alkoi voimakas painostus vaaliuurnille. Epäilemättä taustalla oli halu saada omat miehet ja naiset valituksi, mutta kirjoitukset paljastavat, että kyse ei ollut pelkästään ihmisistä tai politiikasta. Ennen vuoden 1962 presidentinvaaleja lehdessä oli pääkirjoitus otsikolla Kansalaisoikeudet – vuosisatojen perintö. Kirjoituksessa luotiin katsaus valtiolliseen ja poliittiseen historiaan, ja pohjustettiin samalla presidentinvaaleja.

”Äänestäminen ei ole vain velvollisuus, vaan myös kunnia-asia,”¹¹⁴

¹¹¹ Virrankoski 1982, 548-549; Lehtonen 1982, 593-595.

¹¹² Ks. esim. MT 28.1.1960 Alkuote ammattiin, pääkirjoitus (pk); MT 9.1.1964 Ulkomainen harjoittelu, pk.

¹¹³ Virrankoski 1982, 545-548.

¹¹⁴ MT 6.1.1962 Kansalaisoikeudet – vuosisatojen perintö, pk.

lehdessä todettiin, ja sama ilmeni jokaisten vaalien aikaan ja useaan otteeseen. Muutaman päivän päästä edellisestä, 11.1. lehti kirjoitti pääkirjoituksessaan:

”Maatalousväestö edustaa vaaliurnilla mahtavaa voimatekijää,”

ja heti seuraavassa numerossa, 13.1. jälleen:

”Olemme kypsyyskokeen edessä josta jokaisen on suoriuduttava”.

Saavutetut kansalaisoikeudet koettiin ylpeydenaiheina ja siitä kiitollisuudesta jokainen viljelijä emäntineen, lapsineen ja naapurin isäntine ja emäntineen oli velvollinen käyttämään noita oikeuksia maansa edun tähden. Siihen houkuteltiin monin retorisin keinoin: tekemällä äänestämisestä kunniasian, velvoitteen tai oman edun sekä luomalla yhteisön painetta. Maatalousväestön identiteettiin kuuluikin oleellisesti halu palvella maataan. Ajateltiin, että maataloudelle oltiin suotu kansallinen tehtävä, ja maanviljelijät olivat sen kiitollisuudella vastaanottaneet. Maatalous oli olemassa koko kansaa varten.

Kansallinen tehtävä ei ollut pelkästään maatalousväestön oman ajattelun tuote. Helsingin Sanomien ja Pellervon pääkirjoituksia 1940-luvulta eteenpäin tutkineen Pertti Alasuutarin mukaan toisen maailmansodan jälkeen suomalaisessa julkisuudessa käyty keskustelu rakensi maaseudulle velvollisuutta kansakunnan ruokahuollosta. Asutettavien siirtolaisten, rintamamiesten ja muiden maatalouden harjoittajien parissa syntyi ajatus, että Suomen elintarvikeomavaraisuus oli keskeinen edellytys Suomen kehittymiselle, tai ainakin jaloilleen pääsemiselle. Ajatus synnytti väestössä ennennäkemättömän korvenraivaajan sisun. Isänmaalle uskollinen maaseudun väestö koki, että Suomen tulevaisuus lepäsi maatalouden harjoittajien uutteruuden varassa, ja pani kaiken tarmonsia peltojen raivaamiseen ja karjan tuottavaksi saamiseen. Kaupungissa asuva palkansaajaväestö oli Alasuutarin mukaan koko ajan tietoinen siitä, että maataloutta kehitettiin verovaroin, mutta siihen suhtauduttiin sodanjälkeisenä välttämättömänä välivaiheena. Erityisen selvästi maanviljelyksen kansallinen luonne tuli esiin metsäomaisuuden kohdalla. Jo vuonna 1918 voimaan astuneessa yksityismetsälaissa metsä nähtiin kansallisomaisuutena, jonka vaalimiseen metsänomistajalla oli paitsi oikeus, myös rikosoikeuden uhalla velvollisuus. Alasuutarin mukaan tällainen ylhäältäpäin ohjattu pakonomainen ”kansallisomaisuuden” vaaliminen, joka kenties olisi voinut herättää ankaraa vastustusta ylpeissä ja itsenäisissä talonpojissa, antoikin talonpojalle mahdollisuuden tehdä itsestään eettisen subjektin ”ottamalla lain hengen toimintansa aatteelliseksi ohjenuoraksi”.¹¹⁵ Toisin sanoen kansakunnan talonpojalle langettaman vastuun kantaminen oli talonpojalle kunniasia, joka

¹¹⁵ Alasuutari 1996, 56-60.

kiinnitti isänmaallisen ajattelun maanviljelijäväestöön entistä tiukempaan. Ajatus oli sisäistetty täydellisesti Maaseudun tulevaisuudessakin, ja kiitettiin metsänomistajaa

”sen leiviskän moitteettomasta hoidosta, joka hänelle kansallispääomamme haltijana on uskottu.”¹¹⁶

Maatalouden ”kansallinen luonne” oli perua myös sodan jälkeen harjoitetusta politiikasta. Maatalous oli Suomessa, kuten monissa muissakin teollisuusmaissa, toisen maailmansodan jälkeen kehittynyt pitkälti valtion säätelyn varassa; valtio oli ottanut keskeisen roolin elinkeinon ongelmien ratkaisemisessa. Asema oli perua sodanaikaisesta elintarvikesäännöstelystä, jolloin maatalouspolitiikka oli saanut kansanhuollollisia piirteitä. Heti sodan jälkeen oli myös alkanut kehitys maatalouden harjoittajien tulojen turvaamiseksi, mikä johti vuonna 1956 maataloustulolakiin. Leo Granbergin mukaan suomalaisen maatalouden tukijärjestelmä syntyi kokonaisuudessaan sota-ajan poikkeusolojen seurauksena. Tuolloin tilapäiseksi tarkoitettu maatalouden tulojen ja hintojen sopimusjärjestelmä jäi elämään, ja teki maataloudesta hyvin suojatun, jopa kansallistetuksi teollisuudenalaksikin kutsutun elinkeinon.¹¹⁷

Isänmaallisuuden ohella Maaseudun tulevaisuuden sivuilta nousi esiin myös toinen perinteisenä pidettävä arvo, hengellisyys. Lehdessä julkaistiin epäsäännöllisin väliajoin, välillä joka numerossa erillistä hengellistä palstaa, jossa pohdittiin kristillisen elämän sisältöä. Maanviljelysväen elämästä kertoo paljon se, että hengellisyys hallitsi pitkälti myös lehden kulttuuripalstaa. MT Kirjallisuus ja taide –palstalla esitellyistä kirjauutuuksista suuri osa oli hengellistä kirjallisuutta tai siihen jollain lailla liittyvää. Eräässä kirja-arvostelussa kiteytyi hyvin patriarkaalisen kulttuurin asennemaailma. Vaikka arvostelussa puhuttiin kirjasta, sattui se sopivasti myös arvostelijan omaan kulttuuriin:

Tavoitteena on sopusuhtaisen, yhteistyöhön sopeutuvan persoonallisuuden luominen. Tämä ei onnistu buddhalaisuuden tai taolaisuuden puitteissa, joiden elämänkielteisen asenteen kirjoittaja hyvin tuntee -- Sopusuhtaista persoonallisuutta ei myöskään voida luoda kohottamalla ihmisen älyllistä tietomäärää tai teknistä taitavuutta. Ennen kaikkea tarvitaan rakkauden tunnustamista elämän korkeimmaksi arvoksi. Tämä päämäärä -- saavutetaan Jeesuksen opetuslapsena, viettämällä hetkiä Jeesuksen jalkain juuressa.¹¹⁸

Harras uskonnollisuus kuului 1960-luvulla kylläkin kulttuurin väistyviin ominaispiirteisiin tehden hiljalleen tilaa modernisoitumisen tuomalle koneuskolle. Hengellisyyden kanssa käsi kädessä kulki maaseudun perinteiden kunnioitus. Maalaiselämän perinteitä vaalittiin erilaisilla palstoilla, joiden nimetkin kertovat niiden keskeisen tehtävän: Maakunta muistelee, Eilispäivä, Kotona maalla sekä

¹¹⁶ MT 30.1.1962 Metsänomistaja on avainasemassa, pk

¹¹⁷ Granberg 2004, 93-122.

¹¹⁸ MT 8.1.1966 Sivistyneiden Kristus s.12.

yhä 2000-luvulla lehdessä ilmestyvässä Huidunperä –palstassa kirjoiteltiin maaseutukulttuuriin kuuluvista asioista, muisteltiin kynttilänvalamista tai reellä taitettua kirkkomatkaa. 1960-luvulla tuntui tosin ilmassa jo hienoinen nostalginen kaiho, kuin tietoisuus ajasta joka ei koskaan enää palaa. Kenties muutoksessa eletessä haettiin menneestä turvaakin uuden identiteetin määrittelyn kynnyksellä. Lehti muistuttikin välillä Pertti Lassilan maalailemaa kuvaa suomalaisesta kulttuurista, jossa menneisyys ja tulevaisuus ovat nykyhetkeä tärkeämmät.¹¹⁹

Maalaiskulttuuri edusti ainoana osakulttuureista yhä eriytymätöntä kulttuuria, jossa työn ja kodin piiri olivat edelleen yhteen kietoutuneet. Tästä syystä kulttuuri oli myös hyvin kotikeskeinen. Pirjo Siiskosen mukaan suomalaisen maatilän perusmuoto oli perheviljelmä: miehen tehtävänä oli huolehtia peltotöistä ja talvella lähteä metsätöihin, naisen tuli puolestaan huolehtia kodista, lasten kasvatuksesta ja karjanhoidosta, sekä usein talouteen kuuluvista vanhuksista tai muista hoidokeista. Emäntien työtaakka maatiloilla olikin kaikkein suurin.¹²⁰ Sama roolijako välittyi hyvin ilmeisenä MT:n sivuilta. Pääkirjoituksissa sukupuoliasioihin otettiin varsin vähän kantaa, ainoita otokseen osuneita selkeitä mainintoja aiheeseen liittyen oli kannanotto perhesuunnittelun ja ehkäisyn tasapuolisesta vastuunkannosta.¹²¹ Lehden muilla palstoilla ero sen sijaan nousi esiin silmiinpistävästi. Naisten asiat oli lehdessä keskitetty omalle palstalle, Me naiset, jossa käsiteltiin ruoanlaittoa, taloudenpitoa, perhettä ja muotia. Selvin miehille suunnattu osa lehdestä oli liitteenä ilmestyvä Kone ja tekniikka. Näin selvä palstoittainen jako oli omiaan konkreettisesti ylläpitämään miesten ja naisten elinpiirien ja työtehtävien erillisyyttä ja siten vahvistamaan sukupuolirooleja. Kaiken kaikkiaan maalaiskulttuurin arvomaailma kiteytyi konservatiivisiin, sukupuolirooleja korostaviin arvoihin koti, uskonto ja isänmaa.¹²²

Innostunut ote maatalouden uudistamiseen ja toisaalta lehden sivuilta välittyvät perinteiset arvot saivat aikaan ristiriitaisen maailmankuvan. Samaa ilmiötä lienee kuvaillut Leo Granberg todetessaan, että sotia seuranneina ensimmäisinä vuosikymmeninä Suomen maaseutu oli heikkenemisen ja vahvistumisen ristiaallokossa.¹²³ Maaseudun tulevaisuuden välittämä maailmankuva oli toisaalta kovasti eteenpäin pyrkivä ja yrittäjähenkinen kuitenkin vailla varsinaista

¹¹⁹ Lassila 1999, 8.

¹²⁰ Siiskonen 2004, 289. Siiskonen on esittänyt, että 1950-luvulla emännät tekivät kaikista töistä peräti 42 %, kun isäntien vastaava osuus oli 37 %. Ero selittyy sillä, että naisten työ – ruoanlaitto, karjan lypsy – oli laadultaan toistuvaa ja välttämätöntä, eikä sitä voinut jättää väliin edes pyhinä.

¹²¹ MT 27.1.1970 Abortti ei ratkaise, pk.

¹²² Myös kansakouluopettajien keskuudessa vallitsivat samankaltaiset arvot, kristillisuus, isänmaallisuus ja oikeistolaisuus. Tämän selittää kansakouluopettajien rekrytoitumisohja: 1960-luvulle asti kansakouluopettajat olivat yleisimmin talonpoikaisperheen lapsia. Ks. tarkemmin luku 4.2.

¹²³ Granberg 2004, 136.

modernia sisältöä. Työn luonne oli muuttunut ja se oli lehdessä hyväksytty, sitä pidettiin jopa välttämättömänä. Moderni elämä ei kuitenkaan vielä tarjonnut mitään muuta sisältöä, ja lehden edustama elämäntapa oli pääosin yhä traditionaalinen nojaten työn, kodin ja levon keskinäiseen yhteyteen. Parhaiten tämä kävi ilmi lehden kulttuurisivuilta. Lehden mukaan parempien työtilaisuuksien ja tulotason lisäksi

”ihmiset etsivät entistä parempia mahdollisuuksia myös kulttuuritarpeittensa tyydyttämiseksi ja vapaa-ajan viettoon. Vasta kun nämä ovat samalla tasolla koko maassa, muuttoliikekin tasaantuu.”¹²⁴

Kenties juuri tarjotakseen tätä modernia sisältöä lehden omat kulttuurijutut lisääntyivät koko vuosikymmenen. Asenne kulttuuria kohtaan vastasi kuitenkin 1930-luvun kulttuuriliberaalien tai jopa sitä varhempien klassisistien arvomaailmaa, jossa kulttuurilla oli valistuksellinen ja nimenomaan kansallinen tehtävä. Lehdessä käsitelty kulttuuri oli hyvin selvästi korkeakulttuuria ja arvokkuudella esitelty. Lehden vakituiset kulttuuritoimittajat, Jouko Pesola ja Aatos Roitto kirjoittivat asiantuntevia reportaaseja taidehistorian tyyliuunnista ja säveltaiteesta, kävivät tapaamassa suomalaiskansallisesti tärkeitä taiteilijoita ja kirjoittivat näistä pitkiä juttuja kasvatukselliseen tyyliin. Muut kulttuurijutut olivat yleensä satunnaisempien toimittajien kirjoittamia kirja-arvosteluja. Myös teatterinäytöksiä arvosteltiin, vaikka pääkirjoitustasolla teatteri leimattiin vasemmistolaisen äärisiiven propagandaksi.¹²⁵ Kaunokirjallisuuden ohella esiteltiin myös luonto- ja tekniikka-aiheisia kirjoja, mitkä toivat oleellisen sisällöllisen lisän maalaiskulttuurin maailmankuvaan. Kepeämpää kulttuuria löytyi selvästi viihteelliseksi tarkoitettu Viikkoliitteestä, jossa eksoottisten kaukomaiden katsausten, perinteitä ylläpitävien ihmisten esittelyn ja jatkokertomusten lisäksi yleensä esiteltiin uusimpia äänilevyjä tai iskelmälaulajia.

Vähitellen vuosikymmenen edetessä lehdessä alettiin kuitenkin puhua todellista modernia vastaavista asioista. Television yleistyminen antoi modernille elämälle yhtäkkiä selvää sisältöä. Asiaan varmasti vaikutti myös muutokset valtiollisessa maataloustukipolitiikassa: 1960-luvun puolenvälin jälkeen valtiojohto alkoi pakottaa maataloutta uudistuksiin ja maaseudun liikaväestöä muuttamaan kaupunkiin.¹²⁶ Puheet maaseudun nuorten koulutuksesta alkoivat yleistyä, koulutusta ulkomaisine harjoitteluineen alettiin jopa pitää välttämättömyytenä työntöön ja työllistymisen kannalta. Ongelmiin kiinnitettiin huomiota myös julkaisemalla vuodesta 1962 alkaen

¹²⁴ MT 6.1.1966 Muuttovirtoja, pk.

¹²⁵ MT 6.1.1970 Kiehuu ja kuohuu, pk. Maaseudun tulevaisuudessa ihmeteltiin talvella 1970 Helsingin kaupungin teatterin johtajavalintaan liittyneitä syytöksiä poliittisista valinnoista, ”kun kuitenkin kaikissa aikaisemmissa vaiheissa vasemmistolaiset teatterintekijät ovat avoimesti myöntäneet käyttävänsä teatteria poliittisen sanomansa julistukseen.” Lehden näkökulmasta teatterilaitos kuului Yleisradion kanssa samaan, maataloudelle vihamieliseen kaartiin.

¹²⁶ Alasuutari 1996, 63.

uutta, nuorison omaa Nuorten kulma -nimistä palstaa, minne maaseutunuoriso itse sai kirjoittaa, ja missä käsiteltiin nuoria koskevia aiheita. Myös emäntien asema alkoi vähitellen päästä otsikoihin, vaikkakin pieniin sellaisiin ja yleensä sivun alareunaan, kun lehdessä alettiin kirjoittaa emäntien lomamahdollisuuksista ja muusta vapaa-ajasta.¹²⁷

4.2 ”Opettajien haltuun on uskottu kansan kallein omaisuus”

Suomalainen koulujärjestelmä oli säilynyt suhteellisen samankaltaisena siitä lähtien, kun kansakoulutoiminta aloitettiin 1860-luvulla suomalaisen kansakoulun isäksi kutsutun Uno Cygnaeuksen johdolla. Suurin muutos vuoden 1866 kansakouluasetuksen jälkeen oli ollut koulun muuttuminen pakolliseksi kaikille suomalaisille oppivelvollisuuden asettamisen myötä vuonna 1921. Oppivelvollisuuslailla pyrittiin paitsi nostamaan kansakunnan sivistystasoa antamalla sille peruskoulutuksen, myös huolehtimaan sisällissodan runteleman maan kahtiajakautuneen kansan eheytyemisestä: koulun tehtävänä oli ehkäistä vallankumouksellisuutta kasvattamalla hävinneen osapuolen lapset yhteisiin – porvarillisiin – arvoihin. Koululaitos rakentui varsinaisesti kansakoulun ja sitä seuraavan, vapaaehtoisen oppikoulun varaan. Toisen maailmansodan jälkeen alettiin suomalaisissa kouluissa kiihkeästi peräänkuuluttaa perusteellista uudistusta koko koulujärjestelmään.¹²⁸

Kansakouluopettajaksi pääsi käymällä opettajanvalmistusseminaarin, jollaisia Suomessa tarjottiin 1900-luvun alkupuoliskolla useilla paikkakunnilla. Kansakouluopettajan työ oli haluttu tehtävä, sillä se tarjosi mahdollisuuden kohtuulliseen elantoon ja useimmiten sosiaaliseen nousuun.¹²⁹ Opettaja oli paikkakunnalla arvostetussa asemassa, erityisesti maaseudulla hän edusti harvalukuista sivistyneistöä ja niinpä hänellä olikin usein kunnallisen vaikuttajan rooli paikallisyhteisössä. Rooli toi usein tullessaan erilaisia ylimääräisiä velvoitteita, kunnallisia luottamustoimia, jopa vasten opettajan omaa tahtoa. Nämä tehtävät kuitenkin pääasiassa lisäsivät opettajan arvostusta yhteisön

¹²⁷ Ks. esim. MT 9.1.1968 Emäntä lomalle, mielipidekirjoitus. Kirjoitus on vastine aiemmin lehdessä olleelle nuoren emännän kirjoitukselle, jossa valitellaan emännän ilotonta elämää. Perheenemäntä Marjo Majan runsaassa vastineessa käy hyvin ilmi maalaistalon emännän mahdollisuudet omaan vapaa-ajan toimintaan. Maja on sitä mieltä, että kaikessa on kyse omasta aktiivisuudesta tai passiivisuudesta. Hän kirjoittaa: ”Miten on selitettävissä, että Tertun kuvaamalla hyvääärillä varustettu nuori rouva vielä armon vuonna 1967 jää odottelemaan ulkopuolisten virkistystilaisuuksien järjestämistä toisilta?” Maja koki, että naisten mahdollisuudet vaikuttaa omaan asemaansa ja elämäänsä olivat huomattavasti parantuneet aikain saatossa. Emännän asemasta ks. Siiskonen 2004.

¹²⁸ Rinne 1973, 17-23; Rantala 1997, 30.

¹²⁹ Naisille tosin sosiaalinen nousu oli vuosisadan vaihteen aikaan miehiä harvinaisempi, usein naisten sosiaalinen asema saattoi kansanopettajaksi ryhtymisen seurauksena jopa laskea, sillä he rekrytoituivat miehiä useammin ylemmistä luokista. Samalla se kuitenkin tarjosi naisille mahdollisuuden itselliseen elämään ja sitä kautta tien ylöspäin. Rinne 1989, 89.

silmissä, mikä teki ne kansakouluopettajan silmissä haluttaviksi, tai ainakin vähemmän vastenmielisiksi. Jos opettaja oli maaseudulla valtaa pitävä yhteisöä kokoava hahmo, oli hänen roolinsa kaupungissa usein hiukan vähäisempi. Sivistyneistö kattoi kaupungeissa suuremman piirin, eikä palkkaukseltaan ja työn arvostukseltaan alemmalla tasolla pidetty kansakouluopettaja saavuttanut yhtä suurta valtaa yhteisössään, joka oli usein myös maaseutua hajanaisempi.¹³⁰

Opettajien rekrytointipohjaa 1800-1900-luvuilla tutkinut Risto Rinne on todennut, että ”opettajiston tehtävänä on upottaa kaikkeen kansaan kulloinkin dominoivan kulttuurin ja sivistyksen ideologia.”¹³¹ Sivistyksen ideologiaa edustaneiden kansakouluopettajien keskeinen keskinäinen keskustelufoorumi ja arvojen artikuloija oli jo vuosisadan alusta ilmestynyt Suomen Kansakouluopettajain liiton julkaisema Opettajain lehti, joka välitti jäsenistölleen perusopetuksen uusimmat ajatukset ja samalla liiton virallisen mielipiteen opetukseen ja opettajiin liittyvissä asioissa. Lehdellä oli liiton hallituksen tuki takanaan ja siten se heijasteli niitä arvoja, mitkä hallitsivat kansanopettajain maailmankuvaa.¹³²

1960-luvulla, erityisesti sen ensimmäisinä vuosina Opettajain lehden maailmankuva oli vielä hyvin perinteinen. Lehestä kumpusi voimakkaana snellmanilainen ihanteellisuus ja siihen kuuluva romantisoiva kansakäsitys, mitkä olivat olleet opettajien arvoista tärkeimpiä aina ammatin alkuajoista lähtien – opettajien arvoja tutkineen Jukka Rantalan mukaan kristillis-isänmaallinen arvomaailma opetettiin kansakouluopettajille jo valmistavassa seminaarissa.¹³³ Kansankynttilän sydän sykki Suomen kansalle, mutta suhtautuminen siihen oli kuin suoraan Jukolan veljesten maailmasta: ainoastaan oikeanlaisella ja riittäväällä ohjauksella kansasta saattoi kehittää sivistyneen kansakunnan. Tässä tehtävässä kansakoulun katsottiin olevan ratkaisevassa roolissa. Kansakoulun tärkein tehtävä oli kasvattaa suomalaiset lapset ja nuoret ”siveellisyyteen ja hyviin tapoihin”, kuten lehdessä moneen kertaan muistettiin mainita, toisin sanoen sopeuttaa jälkikasvu yhteiskunnan vallitseviin oloihin. Tämän suuren kansallisen tehtävän opettajat kokivat painavaksi velvoitteekseen.

*”Opettajien haltuun on uskottu kansan kallein omaisuus -- Uusi vuosikymmen on edessämme entistä velvoittavampana,”*¹³⁴

lausuttiin profeetallisesti 1960-luvun ensimmäisessä Opettajain lehdessä. Tehtävän hoitaminen, samoin kuin maanviljelijöille omansa, oli Opettajain lehden mukaan opettajille kunnia-asia. Vaikka

¹³⁰ Rantala 1997, 29.

¹³¹ Rinne 1989, 17.

¹³² Lappalainen 1998, 30.

¹³³ Rantala 1997, 27-30.

¹³⁴ OL 2.1.1960 Uudelle vuosikymmenelle, pk.

myös opetuksessa oli sodan jälkeen huomion keskipisteeksi noussut yksilö ja tämän oppimisedellytykset, oli tehtävän perimmäisenä tavoitteena suomalaisen kulttuurin vahvistaminen ja kunnollisten kansalaisten kasvattaminen.

Opettajain lehden kirjoituksissa kansallisuusaate vaikutti taustalla koko ajan, ja suomalaisuutta parhaimmillaan opettajille ilmensi kansallinen kulttuuri. Vuonna 1964 vietetyn Suomen Kulttuurirahaston juhlavuoden yhteydessä opettajistoa kehoitettiin osallistumaan oppilaineen keräykseen rahaston hyväksi,

*”jotta jokaisella sukupolvella olisi tilaisuus ainakin kerran antaa oma panoksensa suomalaisen kulttuurin tukirahastoon”.*¹³⁵

Lehdessä uskottiin – tai ainakin annettiin ymmärtää, että snellmanilainen kulttuuriperintö eli maassa edelleen väkevänä. Kulttuurirahastolla oli opettajistolle erityisen suuri merkitys. Rahaston perustamisesta lehdessä kirjoitettiin:

*”Suomen kulttuurirahaston perustaminen toisen maailmansodan kynnyksellä oli onnellinen kansallinen tapahtuma ja suurta tulevaisuudenuskoa uhoava teko.”*¹³⁶

Rahasto symboloi Opettajain lehdelle kansakunnan historiallisen tehtävän toteuttamista: suomalaisen kulttuurin vakiintumista. Yhteiseen tehtävään vedoten ja historian painolastia kasaten lehti painosti jäseniään omaan ajattelumalliinsa:

*”Nykyinen opettajapolvi on varmaan yhtä valmis suureen kansalliseen kulttuuripalvelutehtävään kuin oli neljännesvuosisadan takainenkin.”*¹³⁷

Vaikka Opettajain lehti korosti kansakouluopettajien isänmaallisuutta, oli se kuitenkin aavistuksen erilaista isänmaallisuutta kuin Maaseudun tulevaisuuden tuottama. Maaseudun tulevaisuuden arvoissa isänmaa esiintyi abstraktiona ja konkretisoitui maahan, isien perintöön. Opettajain lehdessä isänmaallisuus näkyi rakkautena sen kansaa ja kulttuuria kohtaan. Yhteiskunnan korkein mittari oli lehden mielestä sen kansan sivistyksen taso. Vuonna 1964 perustetun peruskoulukomitean alkaneesta työkaudesta lehti totesi:

*”se tulee menestykselliseksi, jos jokainen komitean jäsen asettaa lapsen ja nuoren ihmisen edun tärkeimmäksi tavoitteeksi ja muistaa, että investointi ihmiseen tiedon ja taidon yleisen kohottamisen muodossa on yhteiskunnan parhainta investointia.”*¹³⁸

Yksi osa sivistystä oli saavutetut kansalaisoikeudet ja -velvollisuudet. Vaikka muuten Opettajain lehden linjaan ei kuulunut poliittinen argumentointi missään määrin, otettiin lehdessä kansalaisuus puheeksi, kun se koski kasvatusta. Vuonna 1962 vietettiin Suomessa valtiollisen äänioikeuden 600-

¹³⁵ OL 29.2.1964 Kulttuurirahaston juhlavuosi, pk.

¹³⁶ Sama.

¹³⁷ Sama.

¹³⁸ OL 15.2.1964 Peruskoulukomitea, pk.

vuotisjuhlaa¹³⁹. Vuosi julistettiin kansakoulussa kansalaiskasvatuksen vuodeksi. Samalla Opettajain lehti toi esiin oman näkemyksensä kansalaisen tehtävistä. Samana päivänä, 13.1.1962, kun Maaseudun tulevaisuudessa kirjoitettiin äänestämistä kypsyyskokeena josta jokaisen tuli selvittää, Opettajain lehdessä kirjoitettiin otsikolla Oikeus on samalla velvollisuus seuraavaa:

"Siitä vuosituhannesta, jonka kansamme on asunut tässä idän ja lännen raskaassa rajamaassa, suomalaiset miehet ja naiset ovat saaneet vapaata äänioikeutta käyttäen valita itse itselleen suomalaisen hallitusvallan vasta vähän yli neljän vuosikymmenen ajan. Tämä aika on kovin lyhyt kansamme olemassaoloon verrattuna. Valitettavasti vain jo nyt monet kansalaiset ovat unohtaneet äänioikeuden arvon ja jättäneet sen käyttämättä."¹⁴⁰

Myös kansa oli 1900-luvun mittaan liittynyt kansanopettajistoon sellaisia arvoja kuin oikeistolaisuus, kristillisuus ja isänmaallisuus. Suuri osa opettajistosta oli itsenäistymisen jälkeen ollut mukana Lotta Svärd –järjestössä ja suojeluskunnissa, joita he pitivät epäpoliittisina ja isänmaallisina järjestöinä.¹⁴¹ Työväestö oli karsastanut virallista koululaitosta lähes sen koko historian ajan juuri sen välittämän arvomaailman takia, ja tilanne paheni kansalaissodan jälkeen. Sama sosiaalinen jakauma näkyi myös kansakouluopettajien taustoissa. Suurin osa kansakouluopettajista, erityisesti naisista rekrytoitui talonpoikaisperheistä aina 1960-luvulle asti, mikä selittää pitkälle maatalousväestön ja kansakouluopettajain läheisesti toisiinsa liittyvät arvomaailmat – oikeastaan ainoa ero oli toimijoiden asema yhteiskunnassa. Työväestö sen sijaan oli toiseen maailmansotaan asti selvästi aliedustettuna, mutta vasemmiston vapauttamisen jälkeen 1940-luvulla työväestön osuus alkoi kasvaa ja talonpoikain vähetä, kun kommunistit pyrkivät kehittämään suomalaista koululaitosta demokraattisempaan suuntaan. 1960-luvulla suurimmaksi opettajaryhmäksi nousi keskiluokka, mikä oli ollut miesopettajien yleisin tausta jo itsenäistymisestä lähtien.¹⁴²

Vaikka politiikka näkyi opettajissa heidän taustoissaan ja maailmankuvassaan, opettajat eivät kuitenkaan itse kokeneet olevansa millään tavalla poliittisia. Opettajain lehdessä ei 1960-luvulla otettu lainkaan kantaa yhteiskunnallisiin tapahtumiin, elleivät ne suoraan koskeneet koululaitosta tai vaikuttaneet siihen mutkan kautta. Myös opettajien asemasta yhteiskunnassa kirjoitettiin varsin vähän. Tyypillistä keskiluokkaista asennetta kuvaakin jonkinlainen sisäänrakennettu ulkopuolisuuden tunne, mitä ei muissa osakulttuureissa ilmene. Asenne muistutti tarhan tättä, joka

¹³⁹ Ensimmäiseksi valtiolliseksi vaaliksi katsottiin 1362 Upsalassa Morån kivillä tapahtunut äänestys kuninkaan valitsemiseksi. Tapahtumalle annettiin Opettajain lehdessä merkitys pitkän valtiollisen kehityksen alulle panijana. OL 13.1.1962 Oikeus on samalla velvollisuus, pk.

¹⁴⁰ OL 13.1.1962 Oikeus on samalla velvollisuus, pk.

¹⁴¹ Rantala 1997, 32.

¹⁴² Rinne 1989, 90-121; Rantala 1989, 252.

ei voi ryhtyä hiekkalaatikolla tappelemaan parhaista leikkikalusta, koska menettäisi tappelussa kaiken auktoriteettinsa. Taustalla vaikutti kuitenkin auktoriteetin säilyttämisen ohella vallan tuoma vastuu. Huolimatta lukuisista luottamustehtävistä, joita opettajat kunnissaan kantoivat, oletettiin heidän pitäytyvän yleisen edun nimissä poliittisesti melko neutraaleina. Jukka Rantala on tutkinut kansakouluopettajien asemaa sekä vuoden 1918 jälkeen vahvan oikeistolaisuuden aikana että vuoden 1944 jälkeen kommunistien puhdistuspyrkimysten aikana. Juuri kansakunnan kahtia jakautuneisuuden tähden politikoiminen oli Rantalan mukaan koulussa ankarasti kielletty – koulusta ei haluttu jakautumista tukevaa instituutiota.¹⁴³ Myös opettajan etiikkaan kuulunut yleisen edun periaatteellinen asettaminen oman edun edelle oli omiaan etäännyttämään opettajistoa muista sosiaalisista ryhmistä. Paikallisyhteisöissä opettaja olikin usein sosiaalisesti melko yksinäinen: kansakouluopettajain työtä vuonna 1967 miettineen Valkeakoski-seminaarin raportissa kirjattiin, että opettajien keskinäisen ”virkistys- ja seurallisen toiminnan merkitystä ei voi väheksyä, koska opettajisto usein on ikään kuin irrallaan muista sosiaalisista ryhmistä paikkakunnilla ja sen virkistys- ja mielenterveysongelmat vaativat siksi huomiota.”¹⁴⁴ Rantala on esittänyt tähän syyksi opettajan perinteisen aseman maaseudulla: hän ei kuulunut säätyläistöön ja talonpojat ja tilattomat pitivät häntä virkamiehenä. Niinpä kansakouluopettajalla ei maatalousyhteisössä ollut kunnollista viiteyhteisöä.¹⁴⁵ Irrallinen asema yhteiskunnassa näkyi vielä 1960-luvullakin vaikeudessa sijoittaa omaa ammattia työmarkkinakenttään. Kansakouluopettajat itse katsoivat kuuluvansa virkamiehistöön, mutta olevansa siinä jossain määrin erillinen ryhmä erikoisen valtiollisen/kunnallisen asemansa takia: työnantajana oli kunta mutta palkanmuodostus tapahtui valtiollisesti. Yhtäläisyyttä löydettiin terveydenhuoltoalasta.¹⁴⁶ Kun vuonna 1958 annetun viranhaltijain palkkausta ja eläkkeitä koskevan lain seurauksena opettajien palkkojen todettiin vuonna 1960 monin paikoin laskeneen, jouduttiin lehdessä pitkin hampain myöntämään työtaisteluhקה todennäköiseksi. Silti lehdessä todettiin:

*”Palkkataistelu lievässäkin muodossaan on toimenpide, johon liittomme ei lähde ilman pakottavaa syytä.”*¹⁴⁷

Yleisen edun vaaliminen oli niin keskeinen osa kansanopettajiston identiteettiä, että se esti sitä aktiivisesti ajamasta omaa etuaan.

Niinpä myös Opettajain lehti, jossa koettiin sydämenasiaksi vahvistaa suomalaista kulttuuria ja sen kiinteyttä, tyytyi luomaan siteen yhteiskuntaan lähinnä yhteiskunnallisesti tärkeän kasvatuksellisen

¹⁴³ Rantala 1997, 32; Rantala 2002, 174.

¹⁴⁴ Vuorinen 1967, 67.

¹⁴⁵ Rantala 1997, 29.

¹⁴⁶ OL 1.2.1964 Rauennut yritys? pk.

¹⁴⁷ OL 20.2.1960 Hakukielto, pk.

tehtävänsä sekä kulttuuriharrastustensa kautta. Kulttuuri oli lehden ideologiassa paitsi yhteiskunnallinen päämäärä ja henkisen sivistyksen mittari, myös opettajille osoitettu sovelias tapa toteuttaa itseään. Olla osa suurta kulttuurihistoriallista ketjua oli Opettajain lehden ääneen lausumaton unelma, jota lehdessä pyrittiin toteuttamaan paitsi tekemällä tiettäväksi maan historiaa myös itse aktiivisesti tuottamalla kulttuuria. Lehdessä julistettiin tavan takaa kirjoituskilpailuja, julistekilpailuja ja muita luovuuteen kannustavia tavoitteita, ja kirjoitettiin artikkeleita esitetyistä näytelmistä. Sekaan mahtui myös arvosteluja virallisen kulttuuri-instituution tuotoksista. Kansanopettajien keskuudessa kulttuuriharrastus huipentui lähes vuosittain vietettäviin Suomen Kansakouluopettajain Liiton järjestämiin kulttuuripäiviin, jotka olivat joka kerta suuri ja merkittävä tapahtuma Opettajain lehdessä. Päivillä pidettiin seminaareja ja luentoja kulttuurista ja ajankohtaisista asioista, ja ohjelma oli täynnä erilaisia kulttuuriesityksiä, joita opettajat itse tai yhdessä koululaisineen esittivät. Myös kansallisuusaate oli vahvasti läsnä kulttuuripäivillä, erityisesti vuosikymmenen alkupuolella. Kansalaiskasvatuksen vuonna 1962 kulttuuripäivät omistettiin Jean Sibeliukselle,

*"onhan hänen musiikkinsa vaikeina aikoina antanut voimaa ja uskoa näiden oikeuksiemme jatkuvaan lisääntymiseen ja säilyttämiseen."*¹⁴⁸

Hengen kulttuurin lisäksi kansanopettajat pyrkivät harjoittamaan sopivasti ruumiin kulttuuria. Heti sodan jälkeen opettajat olivat perustaneet oman liiton, jonka tehtävänä oli edistää liikuntakasvatusta.¹⁴⁹ Opettajain lehti loi mielikuvaa liikunnan avulla ylläpidettävistä kohtuullisista ja terveellisistä elämäntavoista. Terve sielu terveessä ruumiissa kuvasi lehden mukaan kansakouluopettajan elämäfilosofiaa.

"Liikuntakasvatuksen tärkeänä tehtävänä on huolehtia oppilaiden fyysisestä kehityksestä, estää runsaan istumisen ja sisällä työskentelyn aiheuttamia kouluvaurioita, kehittää lihassuorituksia, edistää oppilaiden sosiaalista kasvua, juurruttaa terveyttä antava liikuntaharrastus pysyväksi kansalaistavaksi sekä antaa iloa ja virkistystä tuovaa vaihtelua koulutyön rasittamille aivoille,"

kiteytettiin lehdessä liikunnan merkitys maan nuorisolle.¹⁵⁰ Sama koski opettajia; yhteisö kannusti jäseniään liikkumaan järjestämällä runsaasti erilaisia urheilutapahtumia, erityisesti kansallisena liikunnanmuotona pidetty hiihto oli suosittu urheilumuoto.

Perti Alasuutari on kutsunut aikaa toisesta maailmansodasta 1960-luvun lopulle moraalitalouden ajaksi, jolloin erityisesti julkisen sektorin sosiaali- ja terveystyössä korostettiin ammatin

¹⁴⁸ OL 13.1.1962 SKL:n XII kulttuuripäivät omistettiin Jean Sibeliukselle, pk.

¹⁴⁹ Rinne 1973.

¹⁵⁰ OL 22.1.1966 Liikuntakasvatuksen tehtäviä, pk.

kutsumuksellisuutta. Alasuutari kirjoittaa: ”Korostetun moraalinen, myös isänmaallisuutta perusarvona painottava puhetapa ei ole vain merkki sokeasta uskosta tiettyyn ideologiaan. -- Korostamalla omaa kutsumustyötään potilaiden ja koko yhteiskunnan palvelijoina sairaanhoitajat haluavat velvoittaa yhteiskunnan moraalisesti täyttämään omat velvollisuutensa eli järjestämään palvelijoidensa elämän materiaaliset puitteet inhimillisesti hyväksyttävään kuntoon. Tämä kunnian ja velvollisuuden käsitteisiin pohjautuva ”moraalitalous” on toimihenkilöiden tapa käydä taistelua olosuhteistaan ja palkkauksestaan.” Samoin kuin maalaisväestölle sen vastaanottama kansallinen tehtävä antoi yhteiskunnallisen arvon ja aseman, myös kansanopettajisto nojasi oman ammattinsa tuottamaan asemaan. Kiitokseksi kutsumuksestaan opettajisto odotti yhteiskunnallista arvostusta ja opettajien aseman parantamista. Ajatus kutsumusammateista heijasti Alasuutarin mukaan 1930-luvun oikeistolaista maailmankuvaa, josta toimihenkilöt ylipäättään vapautuivat vasta 1960-luvun lopulla.¹⁵¹

Vuosikymmenen loppua kohti kansakouluopettajain asenne muuttui itsetietoisemmaksi ja lehden retoriikassa alkoi korostua kansanopettajien yhteiskunnallinen merkitys. Kansakouluopettajien ja Opettajain lehden pitkään peräänkuuluttama peruskoulu-uudistus alkoi näyttää todennäköiseltä, ja kansakouluopettajien asenteet alkoivat muuttua. Ajatus etujärjestöjen yhteiskunnasta oli läpäissyt opettajakentänkin, vuoden 1969 kulttuuripäivillä uusi asenne paljastui heti liiton puheenjohtajan avaussanoissa:

*"Olemme ammattijärjestö ja velvollisuutemme on työmarkkinoilla valvoa opettajiston taloudellisia ja oikeudellisia kysymyksiä. Yhteiskunnan kannalta on arvokasta se, että tästä huolimatta edelleen haluamme tehdä myös kulttuurityötä."*¹⁵²

Uuden asenteen muodostumiseen oli ammattijärjestöjen läpilyönnin ohella vaikuttanut epäilemättä myös lupaavammalta näyttänyt tulevaisuus ja oman aseman rinnastuminen oppikouluopettajiin. Muutoksen myötä Opettajain lehdessä alettiin rohkeammin puhua kansakouluopettajista erillisenä ammattiryhmänä, jolla oli omia intressejä ja omia arvoja. Aiempaa selvemmin korostuivat ennakkoluulottomuus ja yhteistyöhalukkuus, itsenäisyys ja riippumattomuus:

"Virassapysymisoikeuden poistaminen johtaisi järjestelmään, joka suosii esimiesten ja ympäristön nöyristelemistä. Sellainen järjestelmä on soveltumaton erityisesti kasvatuksen kenttään, missä tehtävänä on itsenäiseen ajatteluun pystyvien kansalaisten kasvattaminen,"

lehdessä kirjoitettiin.¹⁵³ Moraalitalous vaihtui Alasuutarin mukaan 1960-luvun lopulla suunnittelulouteen, jossa korostuu vanhanaikaiseksi käyneen kutsumuksen sijaan

¹⁵¹ Alasuutari 1996, 126-127.

¹⁵² OL 9.1.1970 Pelkkä kuuntelu ei riitä - on osattava myös keskustella, s. 12.

¹⁵³ OL 23.1.1970 Virassapysymisoikeus, pk.

ammattillisuus.¹⁵⁴ Oman arvon tarkempi varjelu ei silti himmentänyt opettajien periaatteita; pyyteetön työn tekeminen sai nyt parikseen aiempaa kumartelemattomamman asenteen.

Opettajain lehden retoriikka tuki identiteetin esitystä. Retoriikka oli kaikista kolmesta ryhmästä ehdottomasti hillityintä, kantaa ottamattominta ja omissa asioissa pysyvintä, paikoin jopa pidättyväistä. Aiheet liikkuvat kiinteästi oman ammatin ja siihen liittyvän elämäntavan parissa. Oma ammattia hoidettiin omalla ammattitaidolla eikä oletettukaan kenenkään puuttuvan siihen, paitsi kenties kouluhallituksen. Kansakouluopettajat olivat mielestään lähes monopoliasemassa maan tulevaisuuden toivojen kasvatuksessa, vaikka lapsen todettiin olevan koulun ja kodin yhteinen työkohde.¹⁵⁵ Sävy oli yleisesti ottaen nöyrä ja palvelualtis, kuten Maaseudun tulevaisuudessakin, myös Opettajain lehti tunsi jäseniensä toimivan kansan parhaaksi. Kaikenlainen radikaalius oli pitkään poissuljettua Opettajain lehden maailmasta. Hillityllä kirjoittelulla luotiin mielikuvaa vakaasta ja luotettavasta väestönosasta, jonka merkitys ympäröivälle yhteiskunnalle oli kuitenkin kiistaton. Ominaista lehdelle oli myös sen tapa kirjoittaa vertaisilleen, toisin kuin MT:ssä, jossa koettiin tarvetta kasvattaa katajaista kansaa eli omaa lukijakuntaa.

4.3 ”Viulut maksaa kansa, ennen kaikkea työntekijät”

Sodan jälkeen tapahtunut Suomen kommunistisen puolueen laillistaminen aiheutti kiivaan taistelun kommunistien ja sosialidemokraattien välillä. Kiista oli kovaa myös ammattiyhdistysliikkeessä, ja SAK:sta tulikin työväenliikkeen poliittisen valtataistelun näyttämö.¹⁵⁶ Vaikka SAK sinällään vakiinnutti asemiaan suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa, paheni hajaannus 1950-luvulla, jolloin tilanne johti uuden, kilpailevan keskusjärjestön Suomen ammattijärjestön (SAJ) syntymiseen.¹⁵⁷ Työväenliikkeen jakaantuminen sekä poliittisesti että ammatillisesti hankaloitti työväen etujen ajamista ja pirstoi työväen yhteisöllisyyttä. Vasemmistosiipeä edustaneen SAK:n äänenkannattajan, Palkkatyöläisen ilmapiirissä se vaikutti ennen kaikkea perinteistä työläisäätettä vahvistavasti.

Sirkka Ahosen mukaan yhteisöllinen todellisuus saa sisältönsä varsinaisesti historiatietoisuusprosessissa.¹⁵⁸ Ahosen mielestä ryhmän on siis tehtävä omaa sisäistä arviota menneisyydestään, jotta se pystyy hahmottamaan oman nykyisyytensä. Vuonna 1960 Suomen

¹⁵⁴ Alasuutari 1996, 135.

¹⁵⁵ ks. esim. OL 20.1.62 Kansakoulun nuorisotyön näköaloja, pk ja OL 17.2.62 Kasvatuksen päivä, pk.

¹⁵⁶ Åberg 2001, 15.

¹⁵⁷ Bergholm 2001, 45.

¹⁵⁸ Ahonen 1998, 25.

Ammattiliittojen Keskusjärjestön SAK:n perustamisesta tuli kuluneeksi 30 vuotta. Kuten tasavuodet yleensä, juhlavuosi antoi SAK:n lehdelle, Palkkatyöläiselle aihetta analyttiseen itsetutkiskeluun. Aihe todella koettiin tärkeäksi, sillä tammikuun viidestä pääkirjoituksesta sille omistettiin kolme. SAK:n perustamista kutsuttiin lehdessä ”ammattillisen liikkeemme taipaleen erääksi kaikkein merkittävimmäksi tapahtumaksi”, ja lyhyessä katsauksessa menneeseen käytiin tiiviisti läpi liikkeen perustaminen, kehitys ja nykytilanne:

”Sisällissota lisäsi tuntuvasti oikeistopiirien vaikutusta maamme politiikassa ja samalla jyrkentyi vastustava asenne ammatillista ja yleensäkin työväenliikettä kohtaan. Tämän eräs ilmenemismuoto oli räikeä työmaaterrori, ja oikeiston nostattama lapuanliike suuntautui yhtä hyvin työväen järjestötoimintaa kuin koko kansanvaltaista yhteiskuntajärjestelmäämme vastaan. Toisaalta lähinnä juuri sisällissodasta johtui maamme poliittisen työväenliikkeen kahtiajakaantuminen, jonka seurauksena ammattiyhdistysliikkeessä pääsivät suuntaristiriidat valtaan. Niinpä keskellä poliittista ja taloudellista taantumuskautta oli suoritettava ammatillisen liikkeen varsin perusteellinen uudelleen järjestäminen.”¹⁵⁹

Jo tässä lyhyessä pääkirjoituksen pätkässä järjestettiin työväenliikkeen lähimenneisyys johdonmukaiseksi kertomukseksi. Selväksi tuli liikkeen historiallinen asema, tapahtumien kulku ja niiden taustat. Samalla annettiin menneisyydelle merkityksiä: 1930-luku määriteltiin poliittiseksi ja taloudelliseksi taantumuskaudeksi, ja silloiset oikeistolaiset liikkeet rikkoivat Palkkatyöläisen edustaman työväestön näkökulmasta koko yhteiskuntajärjestystä vastaan. Retoriikka oli kuitenkin melko hillittyä, mikä viesti tilanteen epävarmuudesta. Oman liikkeen sairastama hajaannus ei antanut mahdollisuuksia erityisen ponnekkaaseen esiintymiseen.

Hajaannus oli akuutein työväenliikkeen kulttuuriin vaikuttanut asia varsinkin 1960-luvun alkupuolella. Työväenliikkeessä oli alkanut hajaantumista jo vuoden 1918 jälkeen, kun bolshevikkien vallankumousta tukevien kommunistien ja sosialidemokraattien välillä alkoi valtataistelu. Työväenliikkeen keskeisiin hahmoihin kuuluneen Raoul Palmgrenin mukaan 1920-luvulta alkoi kahtiajakautuneen työväenliikkeen aika; sisällissodan jälkeen syntyi järjestelmään sopeutuva, ”pikkuporvarillinen” sosialidemokraattinen ryhmä ja ”uskonsoturikiikkeyteen” perustuva, vainottu kommunistinen ryhmä. Samaan aikaan päättyi yhtenäisen luokkaluonteen omaava kulttuuri, jota Palmgren nimittää ”vanhaksi työväenliikkeeksi”. SAK perustettiin 1930, jolloin valtaan nousivat sosialidemokraatit, ja järjestö liittyi työväenliikkeen kansainväliseen yhteistyöjärjestöön, Amsterdamin internationaaliin.¹⁶⁰

¹⁵⁹ PT 28.1.1960, Kokemusten opetus, pk.

¹⁶⁰ Palmgren 1982, 560-566; Bergholm 2001, 17.

Uudelleen hajaannusta alkoi esiintyä SAK:n ja SDP:n sisällä 1950-luvulla yhteiskunnan porvarillistumisen seurauksena. Sekä poliittinen että ammatillinen työväenliike kriisiytyivät 1950-luvulla syistä, jotka useimpien tutkijoiden mielestä johtuivat talous- ja valtapoliittisista erimielisyyksistä liikkeen sisällä.¹⁶¹ Erimielisyydet koskivat erityisesti poliittista yhteistyötä maatalouden subventiopolitiikkaa harjoittavan maalaisliiton kanssa sekä yleistä yhteistyötä porvarillisten puolueiden kanssa. Työväen erilliskulttuuria peräänkuuluttaneet SAK:n johtomiehet¹⁶² vastustivat kiivaasti poliittista ja järjestöllistä yhteistyötä porvarillisten tahojen kanssa, minkä takia he olivat valmiita tekemään yhteistyötä maalaisliiton kanssa. SDP:n oikeistolaisissa piireissä taas katsottiin, että ainoastaan yhteistyöllä oikeistopuolueiden kanssa saataisiin maalaisliiton epäoikeudenmukainen subventiopolitiikka päättymään. SAK:n historiaa tutkineen Tapio Bergholmin mukaan hajaannuksen perimmäisin syy oli nimenomaan erimielisyys siitä, tuliko SDP:n suuntautua jatkossa tavoittelemaan myös keskiluokan kannatusta vai keskittyä tulevaisuudessakin hakemaan voimaa ensisijaisesti työväen järjestöjen erilliskulttuurista. Kyse oli siis työväenliikkeen perusteita ravisuttavasta näkemyserosta. Hajaannuksesta tuli peruuttamattomasti totta SDP:n eduskuntaryhmän hajottua kahteen vuonna 1958, minkä seurauksena 1959 syntyi uusi puolue, työväenliikkeen erillisyyttä korostava Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen liitto (TPSL). TPSL:n johtomiehet olivat myös SAK:n johtomiehiä. Kaikki ammattiliitot eivät kuitenkaan halunneet tukea uutta puoluetta, ja seuraavana vuonna myös SAK hajosi kahteen, kun useat ammattiliitot erosivat SAK:sta ja perustivat Suomen Ammattijärjestön (SAJ). Kolmantena osapuolena kiistassa olivat vielä kommunistiset ammattiliitot, joille ei sosialidemokraattisessa SAK:ssa ollut löytynyt tilaa. Sekä poliittinen että ammatillinen työväenliike oli hajonnut jo kolmeen osaan.¹⁶³

SAK:n äänenkannattajana Palkkatyöläinen halusi yhtenäisen, mutta muista yhteiskunnan ryhmistä selvästi erillisen työväenkulttuurin. Palkkatyöläisessä koettiin yhä tosiasiallista kuuluvuutta koko työväen kesken työläisten jakaman yhteiskunnallisen aseman perusteella sekä yhteisen työväen aatteen perusteella. Niinpä kun SAK juhli 30-vuotista taivaltaan 1960, oli Palkkatyöläisessä menneeseen luotu historiallinen analyysi keskellä työväen sisäisiä riitoja sävyltään varsin nöyrä ja kiihkoton.

¹⁶¹ Erilaisista tulkinnoista ks. Salmi 2004, pro gradu –tutkielma aiheesta SDP:n puolueriidan 1957-73 syyn tulkinnat kirjallisuudessa.

¹⁶² Heitä kutsutaan myös skogilaisiksi SDP:n puheenjohtajana 1946-1957 toimineen Emil Skogin mukaan. SDP:n toinen siipi oli puolestaan ”leskiläinen” johtajansa, SDP:n puoluesihteerinä 1949-1957 toimineen Väinö Leskisen mukaan. Ks. Salmi 2004, 1.

¹⁶³ Bergholm 2001, 42-47; Ks. myös Salminen 1999, 129-179.

Hajaannuksen seurauksena Palkkatyöläisessä kuitenkin tuli korostuneesti esiin perinteinen työväenkulttuuri. Lehden välittämiä keskeisiä arvoja olivat solidaarisuus ja sivistyneisyys, kansainvälisyys ja rauhanaate. Arvoista kuitenkin yksi oli ylitse muiden. Kaikista selvimmin lehti halusi edistää ajatusta kaikkien ihmisten tasa-arvoisuudesta, mikä Palkkatyöläisessä tarkoitti käytännössä työntekijöiden vapautumista pääoman alistussuhteesta ja riistosta. Työväki oli tottunut omin toimin pyrkimään korjaamaan niitä puutteita, mitkä johtuivat yhteiskunnan kyvyttömyydestä korjata työväestön asemassa olevia puutteita. Tällaista ”oma-aputoimintaa” olivat muiden muassa sairaskassat, ja kassat vanhuuden ja työkyvyttömyyden varalta, joita perustettiin jo 1900-luvun alussa, 1800-luvun lopussa.¹⁶⁴ Sitä mukaa kun yhteiskunta otti tehtäviä hoitaakseen, mitä toisen maailmansodan jälkeen tapahtui monella elämänalalla sosiaaliturvan parantamisen myötä, supistui työläisten oma panos. Palkkatyöläisessä pidettiin kuitenkin yhä 1960-luvulla yllä perinnettä työväestön omasta aktiivisuudesta omien asioiden hoitamisessa. Koska vastuu sivistys- ja sosiaaliturvatehtävistä oli monin paikoin langennut jo valtiolle, lehden panos työväestön aseman parantamiseksi keskittyi työväen asian tuomiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja tiiviin yhteishengen luomiseen työväestön keskuuteen.

Vuoden 1968 presidentinvaalien alla lehti julisti SAK:n tärkeimmiksi tavoitteiksi täystyöllisyyden ja elintason kohentamisen ohella sosiaalisen oikeudenmukaisuuden.¹⁶⁵ Tästä periaatteesta lehdessä haluttiin pitää kiinni myös ammattiliittojen keskinäisessä yhteistyössä. Kun vuonna 1964 yleissopimuksen synty kariutui SAK:n jäsenliittojen äänestyksessä, paheksuttiin lehdessä vahvimpien liittojen ahneutta heikompien kustannuksella.¹⁶⁶ Yleensä lehden moitteen kohteena oli kuitenkin työväenluokkaa alistava yhteiskunnallinen toiminta, kuten keho työttömyydenhoito, elinkustannusten nousu tai maatalouden uudistaminen työväenluokan kustannuksella. Lehdessä kylläkin melko diktatorisesti päätettiin, mikä oli sortoa ja mistä vaiettiin. Esimerkiksi maatalouden asioista lehdessä kirjoitettiin lähes poikkeuksetta negatiiviseen sävyyn, eikä lainkaan pohdittu maataloustuottajien tekemän työn kriisiä. Aatteelle uskollisena lehti määräiteli maailman pääoman jakaantumisen kautta.

Solidaarisuuden tuli jatkua myös valtion rajojen ulkopuolelle. Työväenliikkeeseen liittynyt kansainvälinen yhteistyö näkyi ja kuului Palkkatyöläisessä 1960-luvulla yhä varsin selvästi.

¹⁶⁴ Oma-aputoiminnasta ks. Haapala 1986, 179; Kalela 1978, 75.

¹⁶⁵ PT 11.1.1968 Vaaleihin ja yhteistyötä vahvistamaan, pk.

¹⁶⁶ PT 23.1.1964 Hajakeskitystä ja haihattelua, pk.

Rauhanaate ja siihen liittynyt kansainvälinen yhteistyö, erityisesti Suomen ja Neuvostoliiton välillä, oli kannanotto maailman jakaantumiseen kylmän sodan rintamiin.

”Naapurisovun ja molemminpuolisen ymmärryksen kehittämisen välikappaleena tämä ammattiyhdistysväen ja palkansaajien kosketus on mitä merkityksellisin tämän päivän maailmassa, missä kasvavat ennakkoluulot ja kireät rajanvedot eivät ainoastaan luo jännitystä kansojen välille vaan jopa muodostavat uhan rauhan säilymiselle.”¹⁶⁷

Lehdessä annettiin myös ymmärtää, että liikkeen parissa ei aiota luopua kansainvälisestä yhteistyöstä muiden ryhmien paheksunnasta huolimatta. Paremminkin paheksunta aiheutti ylpeyttä ja vastareaktion rauhanaktiiveissa. Ylikansallisena auktoriteettina sortotoimenpiteiden tuomitsemiseksi toimi YK:n ihmisoikeusjulistus. Siihen vedottiin tammikuussa 1966, kun Etelä-Afrikan ja Rhodesian rotusyrjintä sai aikaan kansainvälisen reaktion ay-liikkeessä.¹⁶⁸

Työväenliikkeeseen oli jo 1800-luvulta kuulunut ajatus kansainvälisyydestä ja yhteistyöstä yli maan rajojen. Kansainvälinen toiminta organisoitui varsinaisesti 1900-luvun alussa toisen internationaalisen nimen saaneen konferenssiketjun kautta, kun se sai oman keskuskomitean ja kansainvälisen sihteeristön. Toinen internationaali kokosi erityisesti poliittisen työväenliikkeen, mutta myös ammattiyhdistyksille, naisille ja nuorisolle vakiintui omat internationaalit vuosisadan alussa. Kansainvälisen toiminnan keskeisiä oletuksia oli työväestön keskinäinen solidaarisuus koko maailmassa. Samalla se sulki kansallisen kiihkoilun liikkeen ulkopuolelle, vaikkakin maailmansodat romuttivat uskoa ja herättivät kansallisissa työväenliikkeissä isänmaallisia tunteita.¹⁶⁹ Työväenaatteessa solidaarisuus ja ryhmähenki olivat kuitenkin aina kohdistuneet ensi sijassa omaa luokkaa kohtaan, hallitsevia luokkia vastaan. Ammattiyhdistysliikettä leimasi epäisänmaallisuus, jos isänmaallisuutena pidettiin kansallistunnetta ja tunnetta oman ryhmän kansaa palvelevasta tehtävästä. Epäisänmaallisuudesta äärimmäinen ilmaus oli aatteen isän Karl Marxin työväenliikkeen sisälläkin keskustelua herättänyt lausunto ”työläisillä ei ole isänmaata”.¹⁷⁰ Työväestö edusti siten muista osakulttuureista poikkeavaa ihmisryhmää. Työväestöllä ei ollut samanlaista perustavaa laatua olevaa kansallista tehtävää kuin maanviljelijöillä kansan ruokkiminen tai keskiluokkaa edustavilla opettajilla kansalaisuuden juurruttaminen jälkikasvuun. Palkkatyöläisen käsitteellinen olemassaolo pohjautui järjestelmään, jossa joku halusi ostaa tämän työpanoksen. Identiteetin lähtökohta oli siis kansallisuuden tai kansalaisuuden sijaan talous ja siinä tarkkaan ottaen taloudellisen järjestelmän luoma alistussuhde. Niinpä työväenliikkeen pääasiallinen huolikin koski olojen järjestämistä mahdollisimman siedettäväksi vallitsevassa järjestelmässä, ellei

¹⁶⁷ PT 18.1.1962 Yhteisymmärrys lujittuu, pk.

¹⁶⁸ PT 13.1.1966 Rotusyrjintää vastaan, pk.

¹⁶⁹ Santonen 1988, 116-122.

¹⁷⁰ Santonen 1988, 121.

järjestelmää käynyt muuttaminen. Sitäkin Palkkatyöläisessä kyllä tavoiteltiin. Samaisessa vuoden 1968 presidentinvaalikampanjassa, jossa lehti peräänkuulutti sosiaalista oikeudenmukaisuutta, julisti se yhdeksi SAK:n tavoitteeksi taloudellisen kansanvallan.¹⁷¹

Anu-Hanna Anttila (2005) ja Kari Teräs (2001) ovat väitöskirjoissaan pohtineet työväestön itsetietoisuutta ja moraalisen ylemmyyden tunnetta. 1800-luvun lopulla, jo ennen ammatillista järjestäytymistä työväenliikkeessä oli liikkeen johdon toimesta omaksuttu moraalisen itsesäätelyn periaate. Raittiusliikkeellä ja kieltolailla haluttiin kasvattaa ”valistunut, sivistynyt ja ennen kaikkea luokkatietoinen työläinen, joka tuntisi sekä filosofian klassikot että työsuhdelainsäädännön”.¹⁷² Ammatillinen järjestäytyminen ladattiin moraalilla merkityksillä, jotka symboloivat Teräksen mukaan työntekijälle uuden elämän alkua. Uuden elämän keskeisen sisällön Teräs on kiteyttänyt työväenliikkeen erilaisista agitaatioteksteistä löytämiinsä ominaisuuksiin:¹⁷³

Järjestäytymätön

irrallinen
vaistonvarainen
ammattitaidoton
”alhaisella kehitysasteella”
oma etu
alamainen
omapäinen
emotionaalinen
häilyvä
epäluotettava

Järjestäytynyt

vakiintunut
itsetietoinen
ammattitaitoinen
valistunut
yhteinen etu
kansalainen
kunnollinen
rationaalinen
kurinalainen
vastuuntuntoinen

Moraalinen itsesäätely perustui työväestön halulle erottautua ”työn ja pidättyvyyden” filosofialla vastapuolena näyttäytyneestä porvariston mässäilevästä, irstailevasta ja liikakulutuksen kyllästämästä elämäntavasta. Työväenliikkeen johdon pelkona oli, että omistavan joutilasluokan laiska ja paheellinen elämäntapa turmelisivat työväenluokan moraalin. Moraali oli modernin työläisen identiteetin perusta.¹⁷⁴ Risto Alapuro katsoo, että myös Suomessa koettiin ”joutilaiden” parempiosaisten riistävän ”työläiskansaa”. Logiikan takana oli ajatus työstä vaurauden lähteenä.¹⁷⁵

¹⁷¹ PT 11.1.1968 Vaaleihin ja yhteistyötä vahvistamaan, pk.

¹⁷² Anttila 2005, 48.

¹⁷³ Teräs 2001, 216.

¹⁷⁴ Anttila 2005, 47

¹⁷⁵ Alapuro 1994, 129-130.

Sama ajattelu tuli esiin yhä 1960-luvulla Palkkatyöläisessä, jossa aina uudelleen annettiin ymmärtää työläisväestön pitävän maata jaloillaan ja sen talouden toiminnassa.¹⁷⁶

Moraalisen ylemmyyden kokeminen heijastui Palkkatyöläisen asenteessa omia lukijoitaan kohtaan. Lehti oli aatteen läpäisemä, ja sen toimituksessa uskottiin myös sen lukijoiden olevan. Jos maatalousväestön ja opettajiston kulttuuriin kuului kansalaisvelvollisuuksista muistuttaminen tai niihin vetoaminen, ei tämän koettu olevan tarpeen työväestön kohdalla. Lehti tuotti kuvaa valistuneesta työläisestä, joka ymmärtää kansalaisvelvollisuudet oikeuksiksi ja haluaa käyttää niitä koska tietää siten parantavansa koko työväen asemaa ja omalta osaltaan on tekemässä yhteiskuntaa oikeudenmukaisemmaksi. Suhteessaan yhteiskuntaan Palkkatyöläisen ajatusmaailma erosikin selvästi kahdesta muusta osakulttuurista. Opettajistossa koettiin vierautta yhteiskuntaan ja oltiin varsin epäpoliittisia. Maatalousväestön keskuudessa kyllä oltiin poliittisia, mutta kulttuurissa iti vielä ajatus maatalouden kansallisesta tehtävästä, minkä takia maatalouden painoarvo koettiin osittain itsestänselvyydeksi. Työväestö oli ainoa, joka määrätietoisesti itse määritteli oman asemansa ja painoarvonsa. Itsellisyys kiteytyi ajatukseen yhteiskunta, ei valtio ja kansalle alisteinen yhteiskunta, ei toisinpäin.

Itsellisyys korostui työväenliikkeen kulttuuriharrastuksissa. Sivistys- ja kulttuuriharrastuneisuus oli vanhastaan työväenliikkeessä ollut suuressa roolissa. Suhtautuminen viralliseen koulujärjestelmään oli erityisesti 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla työväenliikkeessä karsas, mutta sivistyksen ja oppineisuuden arvostaminen näkyi työväen omien yhdistysten vireänä kulttuuri- ja sivistystoimintana.¹⁷⁷ Työväestön varhain omaksuma oma-apuperiaate päti näin ollen myös työväestön sivistyspyrkimyksiin. Työväen Sivistysliiton toimintaa tutkineen Jorma Kalelan mukaan sivistystyön merkitys työväenliikkeessä oli sivistystason kohottamisen ja opintotarpeiden tyydyttämisen ohella työväestön maailmankatsomuksen kehittäminen sekä poliittisesti että kulttuurisesti. Työväenliikkeen ideologiaan kuului, että vasta sivistyksen harrastaminen ja henkinen kulttuuri tekivät ”elämästä elämisen arvoisen”.¹⁷⁸ Työväenliikkeen voimahahmoihin kuuluneen R.H. Oittisen mukaan sivistystoiminnan varsinainen tavoite oli ”työläisten itsetunnon kehittäminen”.¹⁷⁹ Tavoite oli siis kulttuuri- ja sivistystyössäkin sama, sivistyneen ja luokkatietoisien työläisen kasvattaminen.

¹⁷⁶ Ks. esim. PT 25.1.1968 Rationalisointi ja johtajisto, pk.

¹⁷⁷ Rantala 1997, 28.

¹⁷⁸ Kalela 1978, 75-77.

¹⁷⁹ Oittinen 1969, 137.

Palkkatyöläisen kulttuurijutut tukivat vanhan työväensivistyneistön moraalifilosofista aatemaailmaa. Lehden huomattavin kulttuuritoimittaja oli vanha toisinajattelija, entinen tulenkantaja Erkki Vala. Vala piti lehdessä epäsäännöllisesti esiintyvää palstaa, jossa hän pohti aatteita, kulttuurin yhteiskuntasidonnaisuutta, sen historiallisia tehtäviä ja piirteitä. Lehden käsittelemässä taiteessa korostui sen yhteiskuntakriittisyys. Aiheet liittyivät yleensä jotenkin moderniuteen tai yhteiskuntaan, aatteellisuus oli jatkuvasti läsnä kulttuuriaiheissakin. Lehdessä julkaistiin jopa pätkiä Leninin kirjoituksista. Sen sijaan yleissivistäviä tai kansallisia klassikoita käsiteltiin ani harvoin. Kirjallisuuden, kuvataiteen ja näyttämötaiteen ohella lehdessä kirjoitettiin jonkin verran myös elokuvista, joskin joko omaan osakulttuuriin keskittyen tai pureutuen elokuvan uuteen, 1960-luvulla alkaneeseen taiteelliseen aaltoon. Osa kulttuurijutuista oli itsessään kulttuuria, lehdessä julkaistiin runoja ja siis korkeakulttuuria suoraan, ei ainoastaan arvioitu sitä.¹⁸⁰ Lisäksi Erkki Vala kirjoitti omista kokemuksistaan suomalaisessa kulttuurielämässä, erityisesti 1920- ja 1930-luvuilla, mikä näkyi myös kulttuuripalstan arvostuksissa; kulttuuri ei ollut kansallisen identiteetin lähde, mutta poliittista kuitenkin. Suhtautuminen taiteeseen ja kirjallisuuteen oli ylevää ja taiteelta vaadittiin laadukkuutta. Lehdessä kirjoitettiin inholla, kuinka kaikenlainen

*”heinätoritaide -- kukkii edelleenkin rikkaana suomalaisissa kodeissa turmellen omistajiensa taidemakua”.*¹⁸¹

Taide oli osa valistuneen kansalaisen sivistynyttä elämää. Tosin myös Palkkatyöläisessä törmättiin ongelmaan taiteen ymmärtämisestä ja yritettiinkin ongelmaa avata lukijoille: vuonna 1966 lehdessä julkaistiin laaja artikkelisarja otsikolla Taiteen tehtävästä, ymmärtämisestä ja vastaanottamisesta.

On myös todettu, että työväestö ei suinkaan ollut homogeeninen, vaan sen sisällä vallitsi oma arvohierarkiansa. Englannin kohdalla on puhuttu jopa työläisaristokratiasta.¹⁸² Suomessakin esiintyi eriasteista sitoutuneisuutta työväenkulttuuriseen elämäntapaan. Risto Alapuron mukaan työväenliikkeen johto oli omaksunut valistushengen, joka nousi ”moraalisesta vimasta” oikeudenmukaisuuden puolesta. Sen sijaan usein agraarikulttuurista muuttanut varsinainen työväestö oli vähemmän sitoutunut yleviin tavoitteisiin ja jopa kapinoi johdon moderneja visioita vastaan. Ihannetyöläisen rinnalla elikin toisenlainen ideaalityyppi, jossa luokkaviha sekoittui herravihaan: kapinoiva ja omapäinen työläinen, joka ei suuremmin suunnitellut elämäänsä vaan surutta kulutti rahansa alkoholiin ja uhkapeleihin.¹⁸³ Anttila selittää syyksi yhteisön sisäisen eriaikaisuuden: kun työväenliikkeen johto oli ideologisesti kytkeytynyt kehittyneempään teolliseen

¹⁸⁰ ks. esim. PT 15.2.1968 Kalevi Rahikainen: Tule aikuiseksi

¹⁸¹ PT 29.2.1968 Grafiikka kotien taiteena

¹⁸² Työväen sisäisestä hierarkiasta Iso-Britanniassa ja Suomessa ks. Anttila 2005, 47.

¹⁸³ Ruonavaara 1998, 48

yhteiskuntaan, oli työväki tavoiltaan ja ajatuksiltaan ”rahvasta sanan varsinaisessa merkityksessä”.¹⁸⁴

Palkkatyöläinen heijasteli sekä sisällöllisesti että retoriselta tyyliltään ehdottomasti ensimmäistä, sivistyneen työläisen ihannetta. Lehti tuotti tätä tavoiteidentiteettiä taitavasti antamalla lukijoiden olettaa, että jokainen työläinen edusti sen ideologiaa. Kirjoittelu oli pääosin hillittyä ja hyvin argumentoitua, se synnytti vaikutelman, että kulttuurin sisällä ei sorruta asiattomuuksiin, jolloin esitetyt argumentit saivat enemmän vaikutusvaltaa. Se tarkoitti myös korkeampaa itsetuntoa ja sivistynyttä omakuvaa. Kaikesta huokui korkea omanarvon tunto ja vaikka asema miellettiin pääomalle ja hallitsevalle luokalle alisteiseksi, kirjoittelusta kuului omaehtoisuuden aiheuttama tietoisuus omasta asemasta, jopa vallasta yhteiskunnassa. Palkkatyöläinen mielestään edusti ajan todellista olemusta eikä se joutunut hakemaan oikeutusta menneestä yhteiskuntajärjestyksestä; työväestö oli itse hankkinut asemansa ilman että se olisi periytynyt jonkun sen omistuksessa olevan, kuten maan tai pääoman mukaan. Lehdessä tunnettiin jopa ylpeyttä siitä, että heidän pääomansa oli heidän osaamisensa.

*”Sitä vastoin työvoima, jonka tuottavuus, käytettynä tehokkaasti hoidetussa yhtiössä kestää jopa 90 % korkeampia palkkoja, muodostaa sellaista yritysten pääomaa, jota tarkka rationalisoija ei helposti päästäisi menemään.”*¹⁸⁵

¹⁸⁴ Anttila 2005, 50.

¹⁸⁵ PT 25.1.1968 Rationalisointi ja johtajisto, pk.

5 Toiseus

Identiteetin rakentaminen tapahtuu paitsi omien arvojen ja oman itsen määrittelemisestä, myös toiseuden rakentamisen kautta. Puheet muista ryhmistä, ”toisista”, tuottavat ryhmän jäsenille selkeämmän kuvan yhteiskunnan hierarkiasta ja omasta paikasta siinä hierarkiassa. Fornäsin mukaan identiteetin rakentaminen onkin ”vaikea toisiin liittymisen ja toisista erottautumisen prosessi”.¹⁸⁶ Niinpä osakulttuuri-identiteetistä kertoo myös lehdissä tuotetut kuvat muista yhteiskuntaryhmistä. Useimmiten aiheet koskivat jotain ”kilpailevaa” ryhmää, jonka saamia etuja tai käytöstä kritisoitiin, jopa kauhisteltiin.

5.1 ”Nurjamielisyyttä maataloutta kohtaan”

Maatalouden asema 1960-luvun yhteiskunnallisessa hierarkiassa oli kriisissä. Teollistuneessa yhteiskunnassa maaseutu elinkeinoineen etsi paikkaansa ja oli julkisen keskustelun kestopuheenaihe. 1960-luvulla sotien jälkeinen yhteiskunnan muiden ryhmien salliva suhtautuminen maatalouteen alkoi muuttua ja äänenpainot sen suojattua asemaa vastaan kiristyä. Eri tiedotusvälineissä suhtautuminen maatalouteen vaihteli huomattavasti, ja maatalouden omat lehdet, kuten Pellervo ja Maaseudun tulevaisuus pyrkivät tuomaan osansa julkiseen keskusteluun ja vaikuttamaan sitä kautta yleiseen mielipiteeseen. Maaseudun tulevaisuudesta huokui ahdistus tilanteen kääntymisestä yhtäkkiä pääläelleen; sen tapa kirjoittaa maatalouden yhteiskunnallisesta asemasta synnytti vaikutelman nurkkaan ajetusta rakkikoirasta, joka aina välillä muistaa olevansa sentään ylhäistä sukua. Lehden mukaan maaseudun pääasiallinen vihollinen oli vasemmisto ja palkansaajat, jotka omia etuja tavoitellen jatkuvasti syyttivät maataloutta ahneudesta ja valtion talouden ongelmista. Palkkatyöläiset ja koko vasemmisto saivatkin Maaseudun tulevaisuudelta melkoista huutia tasaisesti koko vuosikymmenen ajan. Lisäksi lehdessä otettiin aktiivisesti kantaa pienempiin ongelmatapauksiin aina sellaisen ilmaannuttua.

Maaseudun tulevaisuuden tärkein riitapukari koko vuosikymmenen ajan oli Suomen Sosialidemokraatti -lehti (SS). Lehdet kommentoivat toistensa kirjoituksia ja railakkain sanakääntein ilmaisivat mielipiteensä toisen kommenteista. Monesti Maaseudun tulevaisuuden pääkirjoitukset olikin suunnattu jollekin muulle kuin varsinaiselle maatalousväestölle. Suurimman ongelman suhteisiin aiheutti maatalouden suojattu asema ja siitä koitua hintapolitiikka.

¹⁸⁶ Fornäs 1998, 265-277.

Kansainväliset maataloustuotteiden markkinat olivat sodan jälkeen kehittyneet alituotannosta ylituotantoon ja maailmalla omaksuttu protektionismi johti elintarvikkeiden alennusmyyntiin. Suomalaiset olot olivat maataloudelle ankarat, ja toisaalta sodanjälkeinen asutustoiminta oli nostanut kustannuksia entisestään. Yleislakon aikaan 1956 oli saatu aikaan maataloustulolaki, jossa maatalouden tuloja verrattiin palkansaajien keskimääräiseen tuntiansioon. Laki suojasi maatalousväestöä uudenaikaisessa markkinatilanteessa ja antoi puitteet maataloustuloja koskeville neuvotteluille. Laki myös takasi sen, että riippumatta tuotteiden menekistä, tuloihin saatiin säännöllisesti korotusta, mikä osoittautui tuottajille tärkeäksi turvaksi ylituotannon aikaan.¹⁸⁷ Erityisesti tästä syystä järjestely aiheutti paljon pahaa verta. Palkansaajat purnasivat lakia vastaan ja syyttivät maataloutta valtion maksutaseongelmista ja elinkustannusten noususta. Maaseudun tulevaisuus vastasi näihin syytöksiin puolustautumalla raivokkaasti ja sättimällä palkkojen sitomista elinkustannusindeksiin ja sen aiheuttamaa kohtuutonta palkkakehitystä. Lehti syytti sosialistilehtiä ainoastaan oman edun tavoittelemisesta ja hyökkäsi takaisin kirjoittamalla alvariinsa palkansaajien ”valtion taloutta uhkaavista” palkankorotusvaatimuksista.

Yhteiskunnassa esiintyvän, alati lisääntyvän ”nurjamielisyyden” maataloutta kohtaan Maaseudun tulevaisuus pisti median piikkiin. Maataloudessa koettiin elinkeinon olevan kansakunnan yleisen mielipiteen armoilla, sen saman, jolta talonpojat aikanaan olivat kansallisen tehtävänsä vastaanottaneet. Sotien jälkeen tapahtuneen vasemmistolaisten voimien vapauttamisen koettiin kääntäneen yleisen mielipiteen maataloutta vastaan. Maaseudun tulevaisuudessa käytiin paikoitellen niin ankarasti ja usein Suomen Sosialidemokraatin kimppuun, että lehdessä jo ihmeteltiin tätä. Maaseudun tulevaisuus vastasi SS:n ihmettelyyn:

”Kirjoittaja on tässä kohden ymmärtänyt lehtemme tarkoituksen aivan väärin. Ei toki kyse ole ’hammastelusta’ vaan päinvastoin auttamisesta.”¹⁸⁸

SS kun oli maataloudessa varsin vähän luettu lehti, halusi MT tiedottaa sen tärkeimmät mielipiteet ja kannanotot omalle lukijakunnalleen. Lehdessä syytettiin sosialistilehdistöä demagogisten otaksumien ja luulojen esittämisestä tietoina ja jopa väärin tietojen levittämisestä.¹⁸⁹ Kenties raivokkaimmat vastalauseet lehti esitti kuitenkin Yleisradiolle. Yleisradio oli vuosikymmenen puolivälissä valinnut johtajakseen poleemisen Eino S. Revon, jonka mielestä Yleisradion tuli tasapainottaa maan varsin porvarillisesti painottunutta lehdistöä tarjoamalla uudenlaista näkökulmaa yhteiskunnallisiin asioihin.¹⁹⁰ Maataloudessa tämä kehitys ei ollut jäänyt huomaamatta. Vuonna

¹⁸⁷ Granberg 2004, 108-118.

¹⁸⁸ MT 25.1.1966 SS:n miettimää, pk.

¹⁸⁹ ks. esim. MT 4.1.1968 Se ”ennätyssato”, pk.

¹⁹⁰ Tommila 1988, 144. Reporadiosta ja Yleisradion historiasta ks. myös Salokangas 1996.

1970 myrskyn vesilasissa nostatti televisiossa esitetty ohjelma voin rasvojen epäterveellisyydestä. Seuraavassa Maaseudun tulevaisuudessa oli heti etusivulla iso uutinen asiasta, ja sisäsivun pääkirjoitus oli otsikoitu hälyttävästi: ”Onko katselulupien lunastaminen lopetettava”.¹⁹¹ Voin ylituotanto oli kanamunien ohella maatalouden pahimpia ongelmia, joka oli alkanut jo 1950-luvulla, ja joka seuraavan vuosikymmenen lopulla herätti jo puheita voivuorista.¹⁹² Kansallisessa televisiossa esitetty asiantuntijoilla varustettu keskustelu väänsi veistä haavassa vieden viimeisetkin toiveet ylituotannon purkamisesta kulutusta lisäämällä. Pääkirjoitus oli hyvin huolestunut radio- ja televisio-ohjelmien maatalousvastaisuudesta ja kirjoitti kohtalokkaasti:

*”Valtion monopoliasemassa oleva tiedotusväline on ottanut tehtäväkseen maatalouslinkeidon tuhoamisen.”*¹⁹³

Ainoastaan median lietsomasta maatalousvastaisuudesta tuskin oli kuitenkaan kyse edes MT:n toimituksen mielestä. Lehdestä oli aistittavissa pelkoa oman, arvostetun aseman menettämisestä. Yhteiskunta oli muuttumassa kaupunkimaiseksi palkkatyöyhteiskunnaksi, jossa maaseudun asema tulisi väistämättä marginalisoitumaan. Kirjoitusten raivokkuus viestitti lukijoillekin, että aihetta todelliseen huoleen oli, ja että kyseessä oli kehitys, jota maatalousväestö saattoi ainoastaan jarruttaa mutta ei kokonaan pysäyttää. Vettä myllyyn lisäsi historia ja sen jaot valkoisiin ja punaisiin; maatalouden manttelinperijäksi oli nousemassa talonpoikain vanha vihollinen, työväki.

Maaseudun tulevaisuus näki maatalouden kansallisena työnantajana, jolla oli valvottavaan koko yhteiskunnan etu. Se oli vastaanottanut sille annetun kallisarvoisen tehtävän Suomen kansan ruokkimiseksi niin rauhassa kuin hädässä. Kirjoitusten taustalla kyti ajatus palkansaajista yhteiskunnan vähempiarvoisina, loisina; eliväthän he täysin itseään varten vailla mitään varsinaista kansallista tehtävää. Teollisuuden tai palveluiden työvoima ei vastannut sellaista merkitystä, mille talonpoika olisi laskenut suurta kansallista arvoa. Vaikka koneistuminen oli jo muuttanut maatalouden asennoitumista työtä kohtaan, oli silti hyvin työorientoituneessa ja uutteruudella kunniansa ansainneessa kulttuurissa vaikea hyväksyä välineellisempää asennoitumista työntekoon, tai ainakin työn menoon ”pois muodista”. Maaseudun tulevaisuuden kirjoitusten taustalla väikkyi ajatus, että palkkatyö vähätteli työnarvoa. SAK:n 1960-luvun alussa esittämä vaatimus 40 tunnin työviikosta herätti maatalousväestössä suurta hämmästyä ja jopa pilkkaa:

*”Helpompaa tapaa ajaa asiat karikkoon kuin siirtyminen lähitulevaisuudessa viisipäiväiseen työviikkoon tuskin voidaan keksiä”.*¹⁹⁴

¹⁹¹ MT 22.1.1970 Onko katselulupien lunastaminen lopetettava, pk.

¹⁹² Granberg 2004, 166.

¹⁹³ MT 22.1.1970 Onko katselulupien lunastaminen lopetettava, pk.

Työväestön nurinkurinen asenne työntekoon aiheutti kaiken lisäksi hankaluuksia koko kansantaloudelle aiheuttamalla lakkoja ja muita ikävyyksiä.

”SAK -- istuu kahdella tuolilla eikä vasen käsi tiedä, mitä oikea tekee.”¹⁹⁵

Retorisin keinoin lehdessä pyrittiin vähättelemään nousevan valtiovaikuttajan vaikutusvaltaa.

Teoksessaan Toinen tasavalta – Suomi 1946-1994 Pertti Alasuutari kirjoittaa puheavaruuksista, joiden vallasta ”kokonaiset väestöryhmät voivat menettää entisen asemansa, tulla määritellyksi uudelleen tai peräti kadota olemattomiin, kun niitä rakentaneet puheavaruudet muuttuvat”.¹⁹⁶ 1960-luvulla, erityisesti sen puolen välin jälkeen maatalous kohtasi tällaisen ”puheavaruuksien muutoksen”. Yleisradion asenne maatalouden suojattua asemaa kohtaan koveni reporadion myötä, julkishallinnon harjoittama maatalouspolitiikka muuttui rakenneuudistusta edellyttäväksi, Maaseudun tulevaisuudessa tunnettiin, että yleinen mielipide oli kääntynyt maataloutta vastaan. Koko sodanjälkeinen aika oli työskennelty elintarvikeomavaraisuuden saavuttamiseksi, ja kun tavoitteeseen lopulta päästiin, siitä tehtiin saman tien kansallinen ongelma. Alasuutari kuvaa osuvasti sitä näkökulman muutosta, minkä maatalouden harjoittajat saivat 1960-luvulla kohdata: ylituotannon näkökulmasta ”maatalouden harjoittajat eivät olleetkaan pulaa ja köyhyyttä maasta karkottava ammattiryhmä, vaan valtion avustusten varassa elävä väestönosa.”¹⁹⁷ Asetelma käänsi sodanjälkeisen arvoasteikon nurinperin, ja maatalous joutui hämmentävään sudenkuoppaan oman edun törmätessä yleisen edun kanssa. Päästäkseen kuopasta Maaseudun tulevaisuus rakensi kuvaa ahneesta palknauttijasta, joka ainoastaan omaa etuaan ajamalla uhkasi kansallista etua. Samalla se rakensi sodanjälkeisen keskustelun viitekehukseen nojaten omaa kansallista tehtäväänsä ja edellytti maataloustuottajien ansaitsevan oikeutetusti yhtäläisen palkkakehityksen palkansaajien kanssa.

”Maataloustulolaki ei ole yhtään sen toisarvoisempi kuin työehtosopimusten aikaansaaminen.”¹⁹⁸

lehdessä todettiin 1966, ja pyrittiin hakemaan oikeutta kriisiin joutuneelle elinkeinolle.

Vasemmiston voimistuminen kulminoitui 1960-luvulla vuoden 1966 eduskuntavaalien tuloksena syntyneeseen ”kansanrintamahallitukseen”. Maalaisliitosta vuonna 1964 nimensä vaihtanut Keskustapuolue muodosti hallituksen yhdessä kommunistien ja kahden sosialidemokraattisen puolueen, TPSL:n ja SDP:n kanssa. Hallitusyhteistyöstä huolimatta maatalousväestöä edustavan MT:n asenne kaikkia vasemmistopuolueita kohtaan säilyi varsin kärkkäänä. Eniten ymmärrystä

¹⁹⁴ MT 6.1.1962 Oikea ja vasen käsi, pk.

¹⁹⁵ Sama.

¹⁹⁶ Alasuutari 1996, 42.

¹⁹⁷ Alasuutari 1996, 64.

¹⁹⁸ MT 25.1.1966 SS:n miettimää, pk.

osakseen saivat sosiaalidemokraatit, sillä puolueen pääsiiven tiedettiin kannattavan vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä vailla toiveita muuttaa sitä sosialistiseksi. SDP:n tiedettiin kuitenkin pitävän johtoasemaa SAK:ssa ja siten sen edustama arvomaailma oli varsin kaukana Maaseudun tulevaisuuden edustamasta maailmasta. Puolueen lehteä, Suomen sosialidemokraattia vastaan osoitetut hyökkäykset kuvasivatkin pelkoa juuri tätä palkkatyöläisten edustamaa modernia yhteiskuntaa kohtaan.

Vaikka vasemmistoryhmiä karsastettiin, lehden asenne yleistä hallintoa kohtaan oli koko vuosikymmenen varsin hyväksyvä. Kulttuurissa vaikutti voimakas auktoriteetin ja poliittisen järjestelmän kunnioitus – kulttuurin oma kunnia oli kiinni auktoriteetin sille antamasta asemasta. Tilannetta auttoi suuresti myös se, että maan johdossa oli oman puolueen mies, jonka asema yhteiskunnassa jatkuvasti vain vankistui. Maanviljelijöiden ei tarvinnut pelätä valtiovaltaa. Ainoastaan virkamiesten etuoikeutettua asemaa lehdessä paikoin kritisoitiin.¹⁹⁹ Tosin kansanrintamahallituksen valtaannousun jälkeen kunnioitus hallituksen toimia kohtaan hupeni nopeasti ja MT:ssakin alettiin esittää kritiikkiä hallintoa kohtaan.²⁰⁰

Maalaisliitto/Keskustapuolue ei kuitenkaan edustanut kaikkea maatalousväestöä, samoin kuin ei Maaseudun tulevaisuuskaan edustanut. Vielä Lex Kalliona tunnetun torpparilain voimaansaattamiseksi 1920-luvun alussa lehdessä propagoitiin voimakkaasti pienviljelijä- ja tilattoman väestön puolesta,²⁰¹ 1960-luvulla suhtautuminen tilattomaan ja pienviljelijäväestöön oli jo maatalouden modernisaation läpäisemää:

*”Valitettavinta on, että ongelmat kohdistuu heihin kaikkein voimakkaimmin,”*²⁰²

todettiin lehdessä maatalouden rationalisoinnin aiheuttamasta työttömyydestä eikä ehdotettu mitään ratkaisua ongelmaan. Rationalisoinnin välttämättömyys ajoi osan väestöstä ohi. Näiden ’osattomien’ asemaa lehdessä pyrittiin ajamaan vaatimalla maaseudulle teollisuutta ja yrittäjyyttä. Maatalouden sisällä esiintyvä vastarintaliike kanavoitui 1959 Veikko Vennamon perustamaan Suomen Pientalonpoikien Puolueeseen, joka vuonna 1970 vaihtoi nimensä Suomen Maaseudun Puolueeksi. Tämä ”unohdetun kansan protesti” oli vastalause harjoitetulle maatalouspolitiikalle, ja samalla räiskyvä julkisen keskustelun puhutilan haltuunotto – eräänlainen piikki valtapuolueiden lihaan muistuttamaan sodanjälkeisestä ajasta, jolloin pienviljelijä oli ollut maan eheyttävä voima. Vennamolaisuus lähti nousuun vuoden 1968 presidentinvaaleista, jolloin Veikko Vennamo oli

¹⁹⁹ MT 15.1.1970 Tasa-arvoisuuteen, pk.

²⁰⁰ ks. esim. MT 4.1.1968 Antautumismielialaa perhe-eläkelaiassa, pk.

²⁰¹ ks. esim. MT 6.-8.7.1922

²⁰² MT 11.1.1966 Metsätyöt ja työllisyys, pk.

toisena vastaehdokkaana Kokoomuksen Matti Virkkusen kanssa istuvalle presidentti Kekkoselle. Varsinainen läpimurto puolueelle koitti kahden vuoden päästä käytävissä eduskuntavaaleissa, jolloin protestipuolueena pidetty SMP sai yllättäen 18 paikkaa.²⁰³ Sisäinen hajaannus ei kuitenkaan näkynyt mitenkään erityisesti Maaseudun tulevaisuudessa, vaan lehdessä puhuttiin ”maatalousväestöstä” yhtenä kiinteänä kokonaisuutena häivyttäen sisäiset ristiriidat samaan tapaan kuin Palkkatyöläinen työväenliikkeen hajaannuksen kohdalla. Lehti oli modernisoitumiseen liittyen asenteensa valinnut, ja ainoa mitä se saattoi työttömien armeijan kasvaessa tehdä, oli miettiä keinoja, jolla maaseudulle saataisiin teollisia ja palvelualojen työpaikkoja.

1960-luvun lopulla maataloudessa törmättiin uuteen viholliskuvaan, joka antoi vihjettä alkavan vuosikymmenen taisteluista.

”Ponnistelut, joita on tehty maamme vajaatuottoisten metsien kohentamiseksi, eivät saa luonnonsuojelijoiden hyväksymistä.”²⁰⁴

lehdessä kirjoitettiin jo vuonna 1968. Tunteet kuumenivat kuitenkin erityisesti kahden vuoden päästä, kun vuosi 1970 julistettiin luonnonsuojeluvuodeksi. Presidentti Kekkonen oli uudenvuoden puheessaan tuonut esiin luontoa uhkaavan vaaran, mikä aiheutti keskustelua MT:n sivuilla. Lehti antoi ymmärtää, että sinällään luonnonsuojelu oli kannatettavaa ja tärkeää. Ongelma oli kuitenkin, että yhdeksi syylliseksi oli löydetty maatalous. Tehomaatalous koneineen, lannoitteineen ja kasvinsuojeluaineineen oli aiheuttanut luonnon tuhoutumista, mitä ei vasta modernin yhteiskunnan haasteisiin vastaamaan ryhtyneessä maataloudessa saatettu hyväksyä. Ratkaisuksi oli ehdotettu luonnonsuojelualueita ja maatalouden rajoittamista. Tähän lehti totesi tuskastuneena:

”Monet näyttävät ottaneen ihanteekseen rakentaa autio-Suomea. Siihen kyllä päästään, kun tyhjennetään kylät lähettämällä loputkin ihmiset Ruotsiin.”²⁰⁵

Maatalouden sijaan ongelmien aiheuttaja löytyi MT:n mielestä aivan muualta, minkä ajatuksen lehti taitavasti antoi lukijoillekin kirjoittaen vaaroista,

”joita teollistuminen ja kaupungistuminen yhä enenevässä määrin aiheuttavat luonnolle ja sitä kautta ihmiselle itselleen.”²⁰⁶

Uudelle vuosikymmenelle lehti lähti mielessään vihollisuudet vasemmistoa, Yleisradiota ja luonnonsuojelijakiikhoilijoita kohtaan.

²⁰³ Granberg 2004, 175-177; Salminen 1999, 208.

²⁰⁴ MT 11.1.1968 Entä taloudelliset näkökohdat? pk.

²⁰⁵ MT 8.1.1970 Kohtuus kaikessa, pk.

²⁰⁶ Sama.

5.2 ”Kansakouluväki kontra oppikouluväki”

Opettajain lehdessä opettajain tärkein peilikuva oli opettajat itse. Lehdessä ei purnattu toisten ryhmien saamista eduista, ei peilattu omaa asemaa muuhun kuin omaan kansalliseen tehtävään. Kuva yhteiskunnan muista ryhmistä jäi varsin ohueksi. Niinpä opettajien omakuva rakentui lähinnä oman kulttuurin kautta ilman selkeää mielikuvaa vastakkaisista ryhmistä. Oman kulttuurin sisältö oli ryhmää keskeisimmin määrittävä tekijä korostaen ryhmän erillisyyttä ja muusta yhteiskunnasta ulkopuolisuutta. Opettajien asema tietysti vaikutti asiaan: voidakseen toteuttaa tehtävänsä ja kasvattaa nuoret kriittisiksi ja mahdollisimman suureen objektiivisuuteen pyrkiviksi ei opettajat voineet itse ottaa erityisen voimakkaasti kantaa yhteiskunnallisiin asioihin ja valita puolia. Samalla omissa asioissa pysyminen todisti, että opettajat uskoivat oman asemansa kiistattomuuteen, ja tarvetta todistella omaa merkitystä esiintyi vain kun joku uhkasi sitä.

Selkein uhkaaja kansakouluopettajille 1960-luvulla löytyi oman kulttuurin sisältä. 1960-luvulle tultaessa Suomen koululaitos oli suuren uudistuksen edessä. Koulutus ja kouluttautuminen olivat tulleet aikaisempaa tärkeämmäksi ja yleisemmäksi koko kansan keskuudessa. Opettajain lehden uuden vuosikymmenen ensimmäisessä numerossa tilanne nähtiin seuraavasti:

”(olemme) aloittamassa uutta lukua kansanopetuksen alalla. Maan teollistuminen, elintason nousu ja koko yhteiskunnallisten olojen nopea muuttuminen ovat aikamme ilmiöitä. Koululaitos on joutunut muutosten johdosta käymistilaan, koska sen on pakko seurata aikaansa.”²⁰⁷

Yhteiskunnassa käytiin tiiviisti keskustelua koulu-uudistuksen tarpeesta tai tarpeettomuudesta, kansanopettajia edustavan Opettajain lehden mielestä kansakoulusta oli hyvää vauhtia tulossa pelkästään oppikoulun valmistava koulu, joka kannusti kouluja ”suureen lapsierotteluun”. Kiistan ydin oli järjestelmässä, joka jakoi lapset tiettyssä ikävaiheessa kahteen ryhmään: toiseen, joka jatkaisi myöhemmin oppikouluun ja toiseen, jonka koulutaival päättyisi kansakouluun.

”Kohta se ei ole enää mikään todellinen oppivelvollisten peruskoulu, vaan oppikoulun valmistava koulu ja siihen liittyvä pääsyutkinnoissa epäonnistuneiden... sekä vähempilahjaisten erityiskoulu,”²⁰⁸

lehdessä kirjoitettiin tuhtuneena. Kansakouluopettajien silmissä oppikoulu opettajineen korosti liikaa korkean koulutuksen tärkeyttä ”uudessa yhteiskunnassa”, ja uhkasi siksi koko koululaitoksen kasvatuksellista tehtävää. Vastakkain oli kaksi erilaista maailmankuvaa, joista toinen pyrki turvaamaan yhteiskunnallisen vakauden ja tasa-arvoisuuden, toinen maan kilpailukyvyyn ja laadukkaan korkeakouluopiskelija-aineksen.

²⁰⁷ OL 2.1.1960 Uudelle vuosikymmenelle, pk.

²⁰⁸ Sama.

Kiista koulumuodoista oli jatkunut opettajaryhmien välillä jo vuosikymmenien ajan. Lappalaisen mukaan kansakouluopettajien ja oppikouluopettajien järjestöt olivat jo perustamisestaan alkaen nahistelleet maan koulutusolojen kehittämistä. 1930-luvulla koulumuoto oli ollut yksi keskeisiä kulttuuripoliittisia kiistoja, ja 1960-luvun alussa riitely järjestöjen välillä äityi oikein pahaksi. Perimmäinen syy riitaan oli, että oppikoulu oli ollut perinteisesti elitistinen koulutusväylä, mikä soti kansakouluopettajain oikeustajua vastaan.²⁰⁹ Opettajain lehden huoli kohdistui koulujärjestelmän synnyttämään yhteiskunnalliseen kastijakoon. Lehden korkein ihanne oli yhtenäinen ja korkeatasoinen suomalainen kulttuuri. Ajatus kahdesta eriarvoisesta ryhmästä loukkasi suoraan näitä syvimpiä arvoja, sillä erottelusta syntyvä eriarvoisuus uhkasi kansan yhtenäisyyttä.

”Tätä ’alemmman kastin’ väkeä on paljon ja he kerran tässä maassa käyttävät demokraattisia oikeuksiaan,”²¹⁰

lehdessä kirjoitettiin harvinaisen uhkaavaan sävyyn. Pelko liittyi myös muutokseen ja sellaisen suomalaisen kulttuurin syntymiseen, mikä oli kansakouluopettajille vieras. Opettajain lehdellä oli hyvin selkeä käsitys millaista suomalainen kulttuuri oli, ja se pyrki identifioimaan opettajat siihen ja sen edistämiseen hyvin vahvasti. Käsitys edusti suomalaiskansallista ajattelumallia, jossa korkein päämäärä oli riittävän sivistyksen omaava kansakunta. Oppikoulun edustama koulutusnäkökulma oli kokonaisuudessaan kansakouluopettajille vieras. Oppikoulussa koulutus oli itseisarvoinen tavoite sivistyksen sijaan, ja siellä tavoiteltiin kansallisen edun sijasta henkilökohtaista hyötyä, menestystä.

Kansakoulujen opettajat ja heidän järjestönsä vaativat kiivaasti peruskoulu-uudistusta. Uudistuksen lähtökohtana oli, että jaottelu eri arvoisiin oppilaisiin on lopetettava ja koululle on palautettava sen varsinainen kasvatuksellinen tehtävä. Koulu-uudistuksen pohjaksi haluttiin demokraattisen yhteiskunta- ja valtiojärjestelmän ihanteet, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, sekä pedagoginen tarkoituksenmukaisuus.²¹¹ Keskustelua käytiin opettajien hillityllä kipakkuudella, ja tukea haettiin paikoin kouluelämän ulkopuolelta aina elinkeinoelämää myöden. Riita kohdistui välillä suoranaisesti oppikoulun opettajiin, tai jopa kansakoulussa toimiviin opettajiin, jotka keskittyivät yhden aineen opettamiseen. Tällaiset opettajat saattoivat ”unohtaa lapsen parhaan” painottamalla liikaa omaa ainettaan.²¹²

²⁰⁹ Lappalainen 1998, 29-30

²¹⁰ OL 9.1.1960 Myös järjestelmää on uudistettava, pk.

²¹¹ OL 23.1.1960 Yhtenäiskoulujärjestelmä koulu-uudistuksen lähtökohdaksi, pk.

²¹² ks. esim. OL 13.2.1960 Aineopetus kansakoulussa, pk.

Eittämättä kiistan eräs puoli liittyi myös kansakouluopettajan työn arvostamiseen. Opettajat olivat perinteisesti olleet arvossa pidettyjä merkkihenkilöitä, mutta huolimatta vankasta uskosta omaan tehtäväänsä kansakouluopettajat tunsivat alemmuutta oppikouluopettajia kohtaan. Paradoksaalisesti lisääntyneen ja yleistyneen koulutuksen myötä ongelma aktualisoitui 1960-luvulla. Tunne ei ollut tuulesta temmattu, vaan sen taustalla piili alemman koulutuksen, palkkauksen ja yhteiskunnallisen aseman tuoma alhaisempi yhteiskunnallinen arvostus. Oppikoulun opettajisto lukeutui kansakouluopettajia selvemmin sivistyneistöön ja heidän ammattiasemansa samaistettiin paremmin virkamiehistöön kuin kansanopettajien.²¹³ Tunne kumpusi epäilemättä myös kansakouluopettajien oppikouluopettajia ”alemmasta” sosiaalisesta taustasta.²¹⁴ Pitkälle samoista syistä oppikouluopettajat yhtä kiivaasti vastustivat uudistusta; kun kansakouluopettajien status uudistuksen myötä nousisi, laskisi oppikouluopettajien status samassa suhteessa.²¹⁵

*”Luulenpa tilanteen ennen pitkää kehittyvän sellaiseksi, ettei kansakoulunopettajain valmistuksessa ole oppikoulunopettajain valmistukseen tasoeroa,”*²¹⁶

lehdessä uumoiltiin tulisimman kiistan laannuttua, ja annettiin ymmärtää, että kuilu näiden kahden ryhmän välillä olisi peruskoulu-uudistuksen myötä umpeen kurottu. Pelissä oli siis maailmankatsomuksen lisäksi oma yhteiskunnallinen asema.

Kiista kahden opettajaryhmän välillä oli akuutein heti vuosikymmenen alussa. Syksyllä 1963 tilanne kumuloitui eduskunnassa kiihkeäksi väittelyksi, minkä seurauksena 1964 perustettiin peruskoulukomitea miettimään mahdollista koulu-uudistusta.²¹⁷ Kun uudistusta alettiin todella työstää ja kansakouluopettajien vaatima muutos saada konkreettisia piirteitä, alkoivat suhteet lientyä. Opettajajärjestöjä tutkineen Jari Lappalaisen mukaan ”kansakoulujen ja oppikoulujen opettajia edustavien järjestöjen keskinäinen kahakointi väheni sitä mukaa kuin tieto uusien koulusäännösten sisällöstä lisääntyi.”²¹⁸ Tahojen välille syntyi yhteisymmärrystä kehityksen suunnasta ja vuosikymmenen vaihteessa Opettajain lehdessä kirjoitettiin jo historiallisista yhteislausunnoista opettajajärjestöjen kesken.²¹⁹ Samoihin aikoihin kansanopettajiksi alkoi pyrkiä aiempaa enemmän keskiluokkaisen taustan omaavia, rekrytointipohja muuttui keskiluokkaisuvaltaiseksi, ja ero oppikouluun hävisi myös siitä syystä. Vanhat viholliskuvat alkoivat hälvetä ja huomio kiinnittyä uudistuksen sisältöön ja toteuttamiseen.

²¹³ Rantala 1997, 36.

²¹⁴ Rinne 1989, 92.

²¹⁵ Asp 1967, 19.

²¹⁶ OL 24.2.1964 Ajatuksia opettajain valmistuksesta, pk.

²¹⁷ Lappalainen 1998, 25.

²¹⁸ Lappalainen 1998, 50.

²¹⁹ ks. esim. OL 30.1.1970 Peruskouluasetus, pk ja OL 20.2.1970 Yhteinen lausunto, pk.

5.3 ”Työläisen pahin vihollinen”

Palkkatyöläisessä oma yhteiskunnallinen ’sijainti’ oli hyvin selvillä. Lehdessä otettiin paikoin voimakkaastikin kantaa muiden yhteiskunnallisten ryhmien toimiin ja asemaan, eikä lukijalle jäänyt epäselväksi, missä kohtaa yhteiskunnallisessa hierarkiassa ja ketä vastaan työmies lehden mukaan seiso. Koko yhteiskunnallinen hierarkia työläisen silmin oli lehdessä selkeästi jäsenetty. 1960-luvun mittaan työväestön keskeinen vihollinen oli vanha tuttu: pääoma ja kapitalistit. Pääomaa ja vanhoillisuutta yhteiskunnassa edusti teollisuuden omistavan luokan ohella maatalous, jonka suojattu asema aiheutti paljon purnausta. Ehkä perimmäisenä huolena oli kuitenkin työväenliikkeen hajaannuksenakin ilmentynyt työväen keskuudessa aistittu lisääntynyt välinpitämättömyys, joka salli mainitut epäoikeudenmukaisuudet. Työläisen pahimmaksi viholliseksi mainittiinkin esineellistynyt ihminen, joka oli kiinnostunut ainoastaan omasta vaatimattomasta ja kulutuskeskeisestä elinpiiristään vailla yhteiskunnallista mielenkiintoa.²²⁰

Vuosikymmenen alussa merkittävin ”toisuus” Palkkatyöläisessä löytyi opettajien tavoin oman kulttuurin sisältä. Vaikka Palkkatyöläinen oli SAK:n linjan mukaisesti yhtenäisen ja kiinteän työväenliikkeen kannalla, aiheutti työväenliikkeen hajaannus kuitenkin arjen kulussa suuria tunteita. SDP:n siipeä ”hajotusjärjestöineen” pidettiin takinkääntäjien puolueena:

”Hajaantuminen sai alkunsa siitä, että eräs puolueen johdossa alkoi harjoittaa oikeistolaista politiikkaa, joka sittemmin johti onnettomaan seikkailuun oikeistopuolueiden kanssa huipentuen Honka-ryhmittymän esiinmarssiin. -- Valtaan päässyt ryhmittymä sos.dem. puolueessa kohdisti kiukkunsa myös ammattiyhdistysliikkeeseen antamalla käskyn ay-liikkeen samoin kuin työväen urheiluliikkeen hajottamiseksi.”²²¹

Urheiluliikkeen hajottaminen liittyi juuri erimielisyyteen yhteistyöstä porvarillisten järjestöjen kanssa: SDP:n oikeistomieliset halusivat muodostaa valtakunnallisen liikuntajärjestön yhteistyössä porvarillisen liikuntajärjestön kanssa, kun taas toisella puolella olivat Palkkatyöläisen tyyliin omien vahvojen järjestöjen kannalla olleet, työväenliikkeen erillisyyttä ja keskinäistä kiinteyttä kannattaneet. Bergholmin mukaan vastakkain olevia ryhmiä pidettiin joko ”työväen järjestöjen yhteisvoiman hajottajina” tai ”kommunistien myötäjuoksijoina”.²²²

Välillä pintaan pääsi suoranaisia vihanleimahduksia. Palkkatyöläisessä ”hajottajien” valtaryhmittymää kutsuttiin ”poliittiseksi fanaatikkoryhmäksi”.²²³ Varsinkin työehtosopimusten

²²⁰ PT 15.1.1970 Työläisen pahin vihollinen, s. 11.

²²¹ PT 6.2.1964 Sovintoneuvottelut, pk.

²²² Bergholm 2001, 42-44.

²²³ PT 4.1.1962 Hurskastelua, pk.

laatimisen aikoihin kiista oli jatkuvasti akuutti. Palkkatyöläisessä surtiin sitä, että työmarkkinoiden kehitys kärsi puoluepoliittisista ristiriidoista. Tässä asiassa lehti erosi SAK:n johdon pitkällisestä linjasta, johon oli kuulunut tiivis yhteistyö puolueen ja ay-liikkeen välillä, jopa ay-liikkeen ”isäntämieli” poliittista työväenliikettä kohtaan. Palkkatyöläisen ottama asenne ennakoiki jo tulevaa: poliittisista puolueista itsenäistä ammattiyhdistysliikettä.²²⁴ Lehdessä paikoitellen leimahdellut viha kohdistui kuitenkin lähinnä puoluejohtoon, sitä ei missään vaiheessa osoitettu kohdistuvan tavalliseen työmieheen. Näin keinoin Palkkatyöläinen piti kiinni ajatuksestaan suomalaisten työmiesten yhteisestä rintamasta. Lehti tuotti yhteisöllisyyttä hajaantuneen työväestön keskuuteen puhumalla paitsi kulttuurin yhteisistä asioista, myös käyttämällä oman kulttuurin edustajista hyvin selvästi me-muotoa. Lehti kirjoitti meistä palkansaajista, suomalaisesta työmiehestä, työmies kysyy ... ja niin edelleen. Sitä kautta lehti myös satoi lukijoitaan omaan arvomaailmaansa. Se puhui kollektiivista ja antoi ymmärtää, että se puhui jokaisen työmiehen suulla ja kokemuksesta. Taitavin retorisin keinoin lehdessä luotiin ajatus, että hajaannus oli vain omaa etua ajavien puolueherrojen masinoimaa hämmennystä todellisuudessa yhtenäisen työväestön kesken.

Ajatus liippasi läheltä koko työväenliikkeen kaksinapaista maailmankuvaa. Toisella puolella olivat riistetyt ja toisella puolella riistäjät. Työväenliikkeen tärkein tavoite, valistunut ja luokkatietoinen työläinen tähtäsi ihmiseen, joka halusi ja kykeni nousemaan taistoon riistäjiä vastaan ja osallistumaan yhteiskunnallisten epäkohtien poistamiseen. Tähän olivat pyrkineet työväenyhdistykset sekä Työväen Sivistysliitto, koko työväenliike.²²⁵ Myös ammattiyhdistysliike tavoitteli samaa päämäärää: vuoden 1971 SAK:n periaateohjelmassa julistettiin tavoitteeksi yhteiskunta, jossa ihminen on vapautettu toisen ihmisen harjoittamasta riistosta.²²⁶ SDP:n harjoittama työväestön yhteisöllisyyden tarkoituksellinen hajottaminen ja joukkovoiman hajaannuttaminen koettiin Palkkatyöläisessä loukkaukseksi perinteisen työväenliikkeen kaikkein pyhimpiä arvoja vastaan. Hajaannuksen aiheuttamat reaktiot Palkkatyöläisessä johtuivat myös peloista koko työväenliikkeen ideologian, osallistuvan ihmisen kuolemasta. Otsikolla Työläisen pahin vihollinen pohdittiin 15.1.1970 lehdessä kulutuskeskeisen yhteiskunnan vaikutuksia yksilöön, eikä löydetty juuri positiivisia kokemuksia. Kyseessä oli sama uhkakuva kuin järjestäytymättömyyden²²⁷ kohdalla, pelko sortajan ylivoimasta:

”..on selviö, että pääomapiirit ovat erittäin tyytyväisiä tällaisiin ”ihmisiin”, joita voidaan mielin määrin käyttää hyväksi, joita voidaan käsitellä esineinä, mekaanisina

²²⁴ Bergholm 2001, 50; Salmi 2004, 4.

²²⁵ Ks. esim. Kalela 1978; Oittinen 1969; Anttila 2005.

²²⁶ Bergholm 2001, 51.

²²⁷ Teräs 2001, 216. Ks. tarkemmin luku 4.3.

pelinappuloina, yhteiskunnallisina omistajaluokan kotieläiminä. -- Liitettyinä kaikki edellä ollut nippuun piirtyvät esiin myös työläisen pahimman vihollisen kasvot: ne ovat esineellistyneen, passiivisen ja järjestäytymättömän työläisen kasvot.”²²⁸

Taistelussa omista eduista ammattiyhdistysliikkeen keskeinen tavoite oli täystyöllisyys. Liike ajoi tavoitetta johdonmukaisesti varsinkin alkuvuosikymmenen, sillä se uskoi täystyöllisyyden olevan ainoa keino turvata työntekijöiden taloudellinen tilanne. Talouspolitiikka ei Palkkatyöläisen mielestä kuitenkaan vastannut työväestön tarpeisiin ja vaikka talous vilkastui, koettiin työllisyystilanne silti monin paikoin huolestuttavana. Muuttoa Ruotsiin lehdessä pidettiin huonoimpana vaihtoehtona kaikista; työikäisen väestön hyvin todennäköisesti pysyvä poistuminen maasta vaikutti huolestuttavalta maan tulevaisuuden kannalta ja kertoi työväen kurjasta tilanteesta. Lehdessä annettiin selvästi ymmärtää, että talouspolitiikkaa ei harjoitettu työväen ehdoilla ja että oikeastaan koko talouselämä tapahtui aivan muualla kuin tehdassaleissa. Parhaiten tämä herravihaan sekoittunut luokkaviha tuli esiin vertailtaessa eri maiden tapoja tehostaa tuotantoa:

”Suomessa rationalisoinnilla tarkoitetaan kuitenkin yleensä työvoiman vähentämistä. Johtajisto sitä vastoin yleensä istuu rahan, sukulaisuuden tai muiden suhteiden voimalla turvassa, silloinkin kun heidän työnsä tuottavuudesta ja tarpeellisuudesta ei ole paljonkaan tietoa.”²²⁹

Samassa kirjoituksessa todettiin suomalaisten yrittäjien ja johtajakaartin ammattitaidon ja aloitekyvyn olevan puutteelliset, ja että ”(t)yöntekijä ei pysty loppumattomasti pönkittämään heitä”.

Palkkatyöläisen asenne omaan kulttuuriinsa muihin verrattuna oli siis usein varsin itsetietoinen, mikä näkyi kirjoittelussa kautta linjan. Yleensä retoriikka pysyi sivistyneenä ja hillittynä, mutta paikoitellen se sortui ylimielisyyteen ja jopa halveksuntaan muita kohtaan. Työväenliikkeen perimmäisiin ja perinteisimpiin tavoitteisiin kuulunut työläisen itsetunnon kohottaminen oli tapahtunut moraalisen itsesäätelyn omaksumisen kautta.²³⁰ Valistuneisuus ja itsetietoisuus olivat siten työväenliikkeelle merkittäviä identiteettitekijöitä, jotka heijastuivat myös toiseuden rakentamiseen: itsetietoisuuden ja ylimielisyyden hiuksenhieno raja ylittyi paikoitellen työväestön peilatessa omaa identiteettiään vanhoillisena pitämäänsä maaseutukulttuuriin tai ahneeseen ja omaa etua tavoittelevaan porvarilliseen kulttuuriin. Työväenliike oli syntynyt yhteiskunnan modernisaatiossa ja edusti siksi uutta ja modernia maailmankuvaa verrattuna muihin osakulttuureihin. Osakulttuurilla ei ollut sen yhteiskunnallisen roolin takia kansallisia ideologioita rasitteita vaan ryhmä eli itse synnyttämänsä aatteen periaatteiden mukaisesti pyrkien

²²⁸ PT 15.1.1970 Työläisen pahin vihollinen, s.11.

²²⁹ PT 25.1.1968 Rationalisointi ja johtajisto, pk.

²³⁰ Anttila 2005, 48.

solidaarisuuteen, tasa-arvoisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen koko maailmassa. Näin ollen itsesäätelyn ja moraalisuuden ohella selviä identiteettitekijöitä Palkkatyöläisen edustamalle kulttuurille olivat modernius ja eronteko vanhoillisiin osakulttuureihin kansallisine tehtävineen. Maalaisliittolaisen hallituksen taloudelliset neuvonantajat esittivät lehden mukaan todellisen kansantalouden tuntemisen sijaan vain ”vanhoja, isiltä perittyjä ideologioita loitsuja”²³¹.

Maalaisliitto kaikinensa edusti työväestölle todellista vanhaa valtaa, jonka aika oli jo tullut päätökseen. Puolueen asiantuntijuus moderneissa, palkkatyöhön liittyvissä asioissa oli Palkkatyöläisen mukaan heikolla pohjalla, ja lehti hyökkäsikin suoraan korkeinta johtoa vastaan:

*”Pääministerille, jolle – monestakin pidetystä puheesta päätellen – työmarkkinat ja työelämä on suhteellisen tuntematon ala, ero viikkopalkan ja tuntipalkan välillä ei ehkä ole niin kovin tärkeä.”*²³²

Mutta maatalous oli työväestön hampaissa myös konkreettisemmasta syystä, samasta, josta Maaseudun tulevaisuudessa sosialistilehdistöä syytettiin nurjamielisyydestä maataloutta kohtaan. Maatalousväestö ja palkkatyöläiset kiistelivät koko vuosikymmenen valtion taloudenpidosta, eli käytännössä etujen ja kustannusten jakautumisesta. Maataloustuotteiden hintojen sitominen yleiseen kustannusindeksiin 1956 turvasi kyllä maatalouden harjoittajien tulot, mutta Palkkatyöläisen mielestä aiheutti kohtuuttoman taakan työntekijäväestölle. Maatalouden suojellusta asemasta johtuen elintarvikkeiden kotimaiset hinnat olivat 1960-luvulla kansainvälisiä hintoja korkeammat, sillä ulkomainen elintarvikkeiden tuonti oli estetty tuontirajoituksin, ja hinnat Suomessa määriteltiin maataloustulojärjestelmän kautta. Samalla kotimaisen tuotannon kasvettua oman maan tarpeiden yli vientiä oli maailmanmarkkinahintaa korkeamman hinnan takia voimakkaasti subventoitava. Palkansaajien näkökulmasta tilanne oli kestävä, mutta siitä huolimatta maataloustuottajia vielä ”palkittiin” kehityksestä erilaisilla tuotannon tuilla ja muilla palkkioilla.²³³ Herraviha ja maatalousvastaisuus kulkivat usein käsi kädessä; helmikuussa 1966 Palkkatyöläisessä syytettiin vallassa olevan keskustalaihallituksen suhtautumista eduskuntaan ylimieliseksi, joka korostui lehden mukaan erityisesti maatalousasioissa:

*”Menettelytapa on siten lainkäytännöllinen rumilus, jonka takana piilee ylimielisyys eduskuntaa kohtaa. Samanlaista menettelyä on runsaasti esiintynyt maatalousasioissa muissakin yhteyksissä...”*²³⁴

²³¹ PT 27.1.1966 Manaukset ja realiteetit, pk.

²³² PT 20.1.1966 ”Linnarauha”, pk.

²³³ Granberg 2004, 163; ks. esim. PT 13.2.1964 Palkat ja maataloushinnat, pk.

²³⁴ PT 24.2.1966 Helmikuun maatalousratkaisu, pk.

Palkansaajat vaativat samanlaista suojaa elinkustannusten nousua vastaan. Vaikka äänenpainot usein olivatkin katkeria ja jopa vihamielisiä, oli osakulttuureilla jaettavana yhteinen yhteiskunnan varallisuus, mihin vaikuttamiseen katsoivat molemmat osakulttuurit oman painoarvonsa riittävän.

Vuosikymmenen puolenvälin tienoilla asenne valtiojohdon politiikkaa ja poliittisia elimiä kohtaan muuttui aavistuksen hyväksyvämmäksi, kun kabinetteihin pääsivät omat miehet ja naiset. Vuoden 1966 eduskuntavaaleissa voittajiksi nousivat kaikki kolme työväenpuoluetta: SDP, TPSL ja SKDL, sekä näiden lisäksi Maalaisliitto, joka oli vaihtanut nimensä Keskustapuolueeksi 1964. Kansanrintamahallitukselta odotettiin suuria. Edellisen kerran vasemmisto oli saanut eduskuntaenemmistön vuonna 1958, mutta oli sisäisen hajanaisuutensa takia kyvytön muodostamaan hallitusta. Siitä huolimatta vuosien 1958-1962 aikana saatiin ajettua läpi monia työntekijöiden asemaa parantavia lakiuudistuksia, kuten eläkelakien uudistus 1962, työttömyyskassalain uudistus 1961 ja vuosilomalaki 1960.²³⁵ Kahden vuoden toiminnan jälkeen odotukset olivat kuitenkin törmänneet todellisuuteen:

”Maan poliittisissa voimasuhteissa tapahtunut huomattava siirtymä vasemmalle ei kuitenkaan tuonut niin suurta vasemmistoenemmistöä, että sen turvin olisi kyllin rohkeasti ja radikaalisti ryhdytty ratkomaan ongelmia huolimatta siitä, että vallitseva taloudellinen lama on kärjistänyt ne äärimilleen. Keskustan ja vasemmiston käsitykset eroavat niin paljon toisistaan että ay-liike on monesti tyytymätön tuloksiin.”²³⁶

Samassa kirjoituksessa toivottiin kuitenkin vasemmistopuolueiden hallitusvastuun jatkuvan myös tulevaisuudessa, sillä ainoastaan sillä nähtiin olevan edellytykset ajaa oikeanlaista politiikkaa. Samalla yhteisen hallitusvastuun toivottiin antavan pontta työväenliikkeen eheytymiselle.

Hajaannuksen akuutein vaihe sattui opettajien keskinäisen kiistelyn kanssa samoihin aikoihin 1960-luvun alkupuolelle. Kilpailevat järjestöt herättivät kuitenkin ärtymystä jäsenistössä, eivätkä työnantajatkaan kannattaneet kilpailevia järjestöjä. Kansanrintamahallituksen valtaannousun seurauksena 1966 alettiin työmarkkinajärjestöjen eheyttämistä kannustaa valtionjohdon taholtakin, sillä uskottiin, että yhtenäinen ay-liike pystyisi vakaampaan ja vastuullisempaan työmarkkinapolitiikkaan. Puoliviralliset neuvottelut yhteyden löytämiseksi aloitettiin 1964. Pahimman vaiheen jälkeen puolueet alkoivat jälleen lähentyä toisiaan ja vuoden 1966 SAK:n edustajakokouksessa aloitettiin vallansiirto keskusjärjestöltä jäsenliitolle. Suunta oli keskusjärjestön vallan karsimiseen, sekä työmarkkinajärjestöjen eriyttämiseen puoluepolitiikasta. 1969 pidetyssä

²³⁵ Bergholm 2001, 47.

²³⁶ PT 11.1.1968 Vaaleihin ja yhteistyötä vahvistamaan, pk.

SAK:n ylimääräisessä edustajakokouksessa eheytyminen varmistui, ja samalla kokous muodostui uuden, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön perustamiskokoukseksi.²³⁷

²³⁷ Bergholm 2001, 50-51; Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliito (SAK) r.y:n ylimääräisestä edustajakokouksesta, joka samalla oli myös Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön perustava kokous 17-18.6.1969

6 Tulevaisuuskuva

Identiteettityö on prosessi, jossa omakuva rakentuu koko ajan pikkuhiljaa ajassa sekä jatkuvasti tilassa. Se on siksi alituisesti ajan muutokselle alttiina ja joutuu työstettäväksi kun ympäröivässä todellisuudessa tapahtuu muutos. 1960-luvulla osakulttuurit joutuivat huomattavan identiteettityön kohteeksi kun yhteiskunnassa tapahtui paljon muutoksia. Lehdissä käsiteltiin tapahtumia ja niiden vaikutuksia omalle osakulttuurille, koetun muutoksen voimakkuus kuvasi myös tarvittavan identiteettityön määrää. Usko tulevaisuuteen tarkoittikin todellisuudessa uskoa kykyyn suoriutua vaaditusta identiteettityöstä.

6.1 ”Kokonaan väistynvä elinkeinoko?”

Suomen maaseudun historiaa tutkineen Heikki Roiko-Jokelan mukaan suomalaisen maatalouden luonnetta muutti kaikista selvimmin koneistuminen, joka yhdessä maaseudun sähköistämisen kanssa aloitti maataloustuotannossa kokonaan uuden aikakauden. Moottorisahojen, metsä- ja maataloustraktoreiden, pulsaattori- ja pesukoneiden ja sähköisten vesipumppujen myötä käsin tehtävän työn ja siten myös työvoiman tarve alkoi vähentyä hurjaa vauhtia.²³⁸ Ankarin rakennemuutoksen aika osui 1960-luvun lopulle ja 1970-luvun alkuun, aikaan jolloin paitsi poliittiseen kielenkäyttöön, myös maaseudun arkeen ilmestyivät puheet peltojen paketoimisesta ja lehmäntapporahoista.²³⁹

Maaseudun tulevaisuuden sivuilta huokui 1960-luvulla suorastaan kiihkeä kehitysusko. Lehti kannusti osakulttuurinsa jäseniä maatalouden koneellistamiseen ja salaojittamiseen, kouluttautumiseen ja peltojen metsittämiseen, mikä milloinkin tuntui olevan maatalouden parhaan selviämisen kannalta tärkeää. Lehti teki näin siitä huolimatta, että toiminta – kuten peltojen metsittäminen – olisi ollut maataloudelle sinällään vierasta. Vaikka modernisaatio olikin välttämättömäksi koettu prosessi, oli kolikon kääntöpuolella pelko tulevaisuudesta. Yhteiskunnassa olivat suuret muutosvoimat aktivoituneet eikä ollut tietoa, mihin ne pysähtyisivät.

Maatalouden muutoksesta puhuttiin Maaseudun tulevaisuudessa kuten muussakin julkisuudessa rationalisointina. ”Rationalisointi” teki pienten tilojen lopettamisesta järkevää ja ihmisen

²³⁸ Roiko-Jokela 2003, 84.

²³⁹ Alasuutari 1996, 63; Granberg 2004.

korvaavista koneista taloudellisia. MT:ssä annettiin ymmärtää, että maataloudella oli rationalisointiin peräti kansallinen velvollisuus:

”Maatalouden itsensä on tehtävä voitavansa mukauttaakseen tuotantonsa niin että se parhaalla tavalla voi palvella muuttuvan yhteiskunnan sille puolestaan oikeutetusti asettamaa tavoitetta: määrällisesti riittävien ja laadullisesti ensiluokkaisten elintarvikkeiden tuottamista yhä kasvavalle kuluttajakunnalle.”²⁴⁰

Lehti ei kuitenkaan vielä vuosikymmenen alussa ollut täysin selvillä kehityksen seurauksista, sillä viikkoa aikaisemmassa pääkirjoituksessa lehdessä painotettiin maatalouden asemaa yhteiskunnassa vetoamalla sen merkittävyyteen kansallisena työllistäjänä. Vuosikymmenen mittaan seuraukset kävivät selviksi, ja vuoden 1970 ensimmäisessä lehdessä MT:ssä katsottiin, että maataloudessa riittää vielä pitkälle työväkeä palveluiden ja jalostuksen tarpeisiin.²⁴¹ Asiaan vaikutti myös valtionjohdon muuttunut asenne maataloutta kohtaan. Maatalouden kansanhuollollisen merkityksen lisäksi pienviljelyllä oli pitkään katsottu olevan merkittävä sosiaalipoliittinen tehtävä, joka sille oli annettu ensin vuoden 1918 jälkeen toteutetussa maareformissa ja sitten toisen maailmansodan jälkeen siirtolaisten asuttajana.²⁴² 1960-luvun loppupuoliskolla kuitenkin maatalouden rakenteellinen uudistaminen koettiin valtionhallinnossakin jo välttämättömyydeksi. Erilaisin verotus- ja tulopoliittisin ratkaisuin sekä neuvontaa lisäämällä maatalouden harjoittajia kannustettiin kasvattamaan tilakokoa ja uudistamaan tuotantomenetelmiä. Samalla pienviljelijöiden tilan lopettamista helpotettiin.²⁴³

Tilanne oli Maaseudun tulevaisuudelle ja koko maataloudelle ristiriitainen. Työttömyys oli tietysti epätoivottavaa, mutta MT:ssä oltiin vakuuttuneita koneellistamisen kokonaisvaltaisesta hyödystä maataloudelle. Vaikeissa asioissa lehti pyrki retorisin keinoin minimoimaan muutosvastarintaa.

”Pääministerin mukaan syynä (työttömyyteen) on töissä suoritettu rationalisointi, joka on vähentänyt ihmistyövoiman tarvetta,”²⁴⁴

lehdessä kirjoitettiin vaikeana työttömyysvuonna 1966. Yhteisössä, jossa poliittiseen auktoriteettiin kohdistettiin keskimääräistä enemmän arvostusta, valittiin viestinviejäksi henkilö, jota jo asemansa tähden yleisesti kunnioitettiin viljelijöiden parissa. Poliittiseen auktoriteettiin vetoamalla ja samalla muutoksen järkevyyttä painottamalla muutoksesta tehtiin lukijoille helpommin hyväksyttävää. Toimintamalli perustui vanhaan snellmanilaiseen ajatukseen kollektiivista ennen yksilöä, josta MT sovelsi oman versionsa, maatalous ennen maanviljelijää. Lehti kertoi tarinaa muutoksesta, joka

²⁴⁰ MT 26.1.1960 Muuan puheenvuoro, pk.

²⁴¹ MT 19.1.1960 Muuttuva rakennekuva, pk, MT 3.1.1970 Ennallaan, pk.

²⁴² Alasuutari 1996, 38.

²⁴³ Granberg 2004, 170-175; Alasuutari 1996, 63.

²⁴⁴ MT 11.1.1966 Metsätyöt ja työllisyys, pk.

oikeutti yksilön työttömyyden yhteisön, tai oikeammin 1970-luvulle tultaessa jo *ammattikunnan* edun nimissä.

Toki lehti kantoi huolta viljelijästäkin elinkeinon ohella. Tavoitteita olivat työllisyyden parantaminen, perhe-eläkkeen aikaansaaminen, sekä paljon puhuttaneen maataloustulon turvaaminen ja parantaminen. Yhteiskunnan koulutusasteen nouseminen ja työn muuttuminen ammattimaisemmaksi aiheutti paljon keskustelua myös maataloudessa, ja koulutuksesta alettiin kirjoittaa jatkuvasti enemmän. Maatalousalan koulutuksessa todettiin usein olevan huomattavasti parantamisen varaa, alalle kaivattiin ammattitaitoa ja pätevyyttä, joka piti ulottaa myös emäntiin:

*”Kun maatalousväestön lukumäärä jatkuvasti vähenee, sen ’ominaispainon’ on vastaavasti noustava,”*²⁴⁵

lehdessä perusteltiin, ja vaadittiin enemmän määrärahoja ammatinvalinnanohjaukseen, parempia ja useampia ammattikoulutuslaitoksia ja lisää alan opettajia.²⁴⁶ Vaikka monia uudistuksia tervehdittiin maataloudessa ilolla, liiallisuuksiin ei sosiaaliturvassa tai sosiaalipolitiikassa kuitenkaan haluttu mennä. Palkansaajien vaatimuksia pidettiin usein kohtuuttomina. Yleistä sairausvakuutuslakia, työeläkelakia sekä 40-tuntista työviikkoa moitittiin lehdessä yltiöpäisiksi ja kustannuksiltaan kestämättömiksi.²⁴⁷ Maataloudessa esiintyi harjoitettua hyvinvointipolitiikkaa kohtaan epäilyä juuri sen lisäämän verokuorman ja kustannuskehityksen takia. Maataloudessa ei oltu halukkaita ottamaan suuria riskejä. Toisaalta innottomuus liittyi myös työn keskeiseen rooliin maatalousväestön identiteetissä. Työehtosopimuskehityksen kannalla lehdessä silti oltiin sen tuoman vakauttavan vaikutuksen johdosta.

Maaseudun tulevaisuuden tapa kirjoittaa kehityksestä ja maaseudun tulevaisuudesta synnytti mielikuvan rikkaammasta elämästä jo lähitulevaisuudessa. Rikas elämä tarkoitti MT:ssa ennen kaikkea materiaalista vaurautta, ”leveämpää” elämää. Työorientoituneessa kulttuurissa kehitystä oli työnteon helpottuminen ja sen määrällinen väheneminen, mitkä molemmat voitiin saavuttaa koneellistamisen avulla. Syntyvän vapaa-ajan ”ongelman” lehti ratkaisi lisäämällä keskustelua kulutuksesta sen eri muodoissa: kotiin panostaminen, erilaiset uudet koneet ja laitteet, muodikkaat vaatteet sekä enenevässä määrin lomat kotimaassa ja ulkomailla nousivat lehdessä emännälle ja isännälle sopiviksi kulutuksen kohteiksi.

²⁴⁵ MT 14.1.1964 Huolestuttava tilanne, pk.

²⁴⁶ MT 27.1.1966 Ammatinvalinnan ohjaus ja maaseutu, pk, MT 14.1.1964 Huolestuttava tilanne, pk.

²⁴⁷ Ks. esim. MT 13.1.1966 Ei ole helppoa, pk.

Jos MT rakensikin lukijoille kuvaa tulevaisuudesta ylellisenä ja kulutuksen kyllästyttävänä, muisti se myös muistuttaa kuvan saavuttamisen hankaluudesta. MT:n huolena oli maaseudun heikkenevä asema yhteiskunnassa. Maaseudun tulevaisuudesta huokunut pelko tulevaisuudesta liittyi ennen kaikkea maaseudun selviämiseen siinä kilpailussa, joka tapahtui selvästi kaupunkien ehdoilla. Hätä tuli tiedosta, että maaseudulla ei ollut tarjota nuorille aikuisille vastaavaa elämää. Pääkirjoitusten mukaan maaseudun pääasiallinen haaste olikin saada maaseudulle yhtä vilkasta kulttuuri- ja vapaa-ajan elämää toki vilkkaan talouselämän ohella, kuin kaupungeilla oli tarjota. Katsottiin, että maaseudullakin oli kehittyviä talousalueita ja kasvukeskuksia, mutta että ne tarvitsivat tukea voidakseen kehittyä edelleen ihmisten ja talouselämän edellyttämään suuntaan.²⁴⁸

Pääkirjoitustasolla oltiinkin kenties valmiimpia modernisaatiomurrokseen kuin lehden edustama kulttuuri ja kenttä lopultakaan olivat. Nämä elivät 1960-luvulla voimakkaasti siirtymässä, ja loivat menneisyyteen kaihoisia ajatuksia. Kenties perinnepalstat helpottivat tätä menneisyyden ”historiallistamista”, ja samalla uutta elämänsisältöä pyrittiin rakentamaan puheilla kaukomaista, koulutuksesta ja kaupallisuudesta. Myös lehden ottama varsin positiivinen asenne muutosta kohtaan oli tärkeä signaali. Lehti antoi hämmentyneille lukijoilleen vastauksen modernista elämästä ja sen sisällöstä ja jäsensi lukijakuntansa epämääräiset tunnot uudeksi elämänfilosofiaksi. Se kertoi, mistä muutoksessa oli kysymys ja mihin suuntaan maaseudun tuli pyrkiä. Parempi toimeentulo, kaupunkimaisempi elämänmeno sekä kulttuuri- ja vapaa-ajan palvelut synnyttivätkin myös maaseudulla sisäistä muuttoliikettä haja-asutusalueilta kasvukeskuksiin.²⁴⁹ Tähän lehdessä suhtauduttiin täysin luonnollisena ja hyväksyttävänä ilmiönä. Puolustusreaktio syntyi, kun lehdessä koettiin, että maaseutualueiden ei annettu kehittyä kun niiltä jo vietiin kaikki kehittymisen mahdollisuudet pois.

Tietoisuus maatalouden heikkenevästä yhteiskunnallisesta asemasta ja arvostuksesta aiheutti MT:ssa usein marttyyrimaista käytöstä. Ulkopuolelle hylätyn asenne hyppi lehden sivuilta lukijan silmille tavan takaa. Paikoitellen ahdistuneisuus johti jopa siihen, että Maaseudun tulevaisuudessa oltiin valmiita kääntämään selkä koko kehitykselle vastalauseena muun yhteiskunnan asenteelle. Yleisradion esittämän voiohjelman aiheuttaman jupakan yhteydessä tammikuun lopulla 1970 eräs lehden lukija kirjoitti pääkirjoitukselle tyynnyttävän vastineen, jonka tarkoituksena oli muistuttaa lehteä lukijoineen edes jonkinlaisesta omanarvontunnosta ja taistelumielialasta.

²⁴⁸ MT 4.1.1964 Suuntana etelä, pk.

²⁴⁹ Karisto et al. 1999, 67.

Maaseudun tulevaisuus pyrki ongelman nimeämisen ohella esittämään niihin myös ratkaisuja. Lehdessä katsottiin, että maaseudun selviämiskeinoja muutoksen tuomiin hankaluuksiin olivat paitsi maatalouden rationalisointi ja siten sen kannattavaksi tekeminen (suojaaminen tuonnilta tullein, valtion tukiot, markkinoinnin ottaminen menekinedistämisen välineeksi, myös EEC ja Efta koettiin tärkeiksi) myös uusien elinkeinojen harjoittaminen maaseudulla.²⁵⁰ Pääkirjoituksissa viestitettiin, että taloudelliset kysymykset hallitsivat yhteiskuntaa enemmän kuin koskaan aikaisemmin, minkä tähden maatalousväestönkin tuli aktivoitua myös muutoin kuin oman työnsä suhteen ja alettava ajatella maaseudun kokonaisuutta. Työllisyyden hoitamisen keinoiksi esitettiin vuonna 1960 ”teollisen ja muun yrittelijäisyyden vahvistaminen (sekä) tuottavan työn lisääminen myös maatalouden omassa piirissä”²⁵¹. Lehdessä puhuttiin yritteliäistä kunnista ja seuduista, joiden aktiivisuus loi ympärilleen lisää toimeliaisuutta. Usein kylläkin kommenttien kohteena oli julkinen sektori, jonka odotettiin luovan kimmoke tarjoamalla kyseisiä palveluita. Pitkään kyseessä oli kansakouluopettajienkin käyttämä yhteiskunnalle asetettu moraalinen velvoite, joka edellytti yhteiskunnan pitävän huolta hyväntekijöistään. Teollisuutta syntyikin maaseudulle, mitä tervehdittiin joka tammikuuisessa väestökatsauksessa ilolla. Kehityksen toivottiin myös muissa muodoissaan saapuvan maaseudulle; vesihuoltoa oli kaivattu jo kauan, maaseudun sähköistämässä oltiin sen sijaan onnistuttu lehden mukaan kiitettävästi. Myös rautatie oli tärkeä harvaanasutulle seudulle.

Vuosikymmenen alussa kehitys näytti kohtuullisen hyvältä. Lehdessä todettiin, että ”hakeutuminen vieraille työmarkkinoille ei olekaan enää niin johdonmukainen päätelmä kuin ennen” ja että oman kotiseudun mahdollisuudet punnittiin tarkoin.²⁵² Lehdessä annettiin ymmärtää, että vaikein on jo takana. Muutaman vuoden päästä todettiin teollisuutta syntyneen maaseudulle, mutta että väestökehityksen suunta oli yleisesti ottaen negatiivinen. Ratkaiseviksi tekijöiksi nähtiin toimeentulo ja viihtyisyys maaseudulla. Vuosikymmenen puolenvälin aikoihin kun maaltamuutto kiihtyi, myös äänenpainot lehdessä synkkenivät. Vuosittaisessa väestökatsauksessa 1964 todettiin jo yli 42 prosentin suomalaisista asuvan kaupungissa tai kauppaloissa, ja kommentit harjoitettua politiikkaa kohtaan kovenivat:

”Sekä välillisin että välittömin toimenpitein myötävaikuttamalla siirtyvien virran ohjaamiseksi Etelä-Suomeen tehdään suoranaista väkivaltaa maan muita osia kohtaan,

²⁵⁰ ks. esim. MT 18.1.1962 EEC:n maatalouspolitiikka hahmottuu, pk, MT 13.1.1968 Vienti työllistäjänä, pk.

²⁵¹ MT 9.1.1960 Näkymät paranevat – paranevatko ne? pk.

²⁵² MT 12.1.1960 Uutta verta, pk.

*joissa niissäkin on elinvoimaisia, mutta suurelta osin vasta kehityksensä alussa olevia talousalueita.*²⁵³

Vuonna 1966 todettiin pessimistiseen sävyyn kehityksen jatkuvan ennallaan, ja alettiin puhua kehitysalueista ja maan eri osien ”tarkoituksenmukaisesta käytöstä”. Syyt muuttovirralle alkoivat myös näyttäytyä syvempinä kuin vain työn perässä muuttaminen:

*”Vaikka muuttoliikkeen pääasiallisena syynä onkin työtilaisuuksien ja entistä paremman tulotason tavoittelu, liittyy siihen muitakin tekijöitä: ihmiset etsivät entistä parempia mahdollisuuksia myös kulttuuritarpeittensa tyydyttämiseksi ja vapaa-ajan viettoon.*²⁵⁴

Vuonna 1968 kaupunkiväestön prosentuaalinen lukumäärä oli kasvanut jo 48:aan, ja maaseutua elvyttäviä toimia alettiin jo todella kaivata:

*”Kysymystä aluepoliittisten toimien tehostamisesta ja tarkoituksenmukaistamisesta ei voida meilläkään pitkälle haudata.*²⁵⁵

Uuden vuosikymmenen kynnyksellä asenne oli kuitenkin jo aavistuksen helpottunut. ”Ennallaan” otsikoitiin vuoden 1970 ensimmäinen pääkirjoitus, jossa todettiin väestön keskittymisen taajamiin jatkuvan, mutta myös koko väestönkasvun kääntyneen laskuun. Samalla lehdessä todettiin maataloudessa riittävän vielä pitkälle reservejä palvelu- ja jalostuselinkeinoihin.²⁵⁶ Rakennemuutoksen akuuteimman vaiheen seurauksena lehdessä oli hyväksytty muutoksen vaikutukset, kansallisen tehtävän tuoma raskas taakka oli keventynyt kun maatalouden asema yhteiskunnassa oli muuttunut. Kyse oli enää maatalouden omista kyvyistä ajaa omaa asiaansa.

Leo Granbergin mukaan sotien jälkeinen asutustoiminta oli ollut myös aikansa aluepolitiikkaa. Se oli ollut niin tehokasta, että muuta ei alueellisen kehittämisen nimissä tarvittu. Kun sitten 1960-luvulla siihen asti harjoitetun maatalouden kasvupolitiikan myötä maatalouden tuottavuus nousi yli oman maan tarpeen ja päädyttiin ylituotannon kautta taantuviin maaseutualueisiin, otettiin käyttöön varsinainen aluepolitiikka. Määriteltiin kehitysalueet, joita koskien säädettiin ensimmäiset kehitysalue lait. Ne olivat voimassa 1966-1969, ja niiden avulla pyrittiin helpottamaan työntekijöiden siirtymistä kehitysalueilta teollistuville alueille, sekä luomaan kehitysalueille teollisuutta. Maaseudulta muutti 1960-luvun viimeisinä vuosina XX ihmistä kaupunkiin; vuonna 1970 ammatissatoimivaa maatalousväestöä oli jäljellä 364 000 ihmistä, mikä oli 230 000 vähemmän kuin kymmenen vuotta aikaisemmin. Kun muuttoliikkeen rajuus tuli ilmi vanavedessään siihen liittyvät poliittiset ilmiöt, aluepolitiikkaa vahvistettiin ja korjattiin. Samalla vahvistettiin

²⁵³ MT 4.1.1964 Suuntana etelä, pk.

²⁵⁴ MT 6.1.1966 Muuttovirtoja, pk.

²⁵⁵ MT 4.1.1968 Muuttovirrat, pk.

²⁵⁶ MT 3.1.1970 Ennallaan, pk.

maatalouspolitiikan alueellisia tukia ja korjattiin maatalouden verolainsäädäntöä.²⁵⁷ Alasuutarin mukaan radikaaleimman vaiheen jälkeen, 1970-luvun alkupuolella seurasi suvantovaihe, jolloin maaseudun ja maatalousväestön pitämät puolustuspuheet saivat uutena piirteenä jonkinlaisen ”henkistyneen” sävyn. Maalaiselämää alettiin kuvaamaan antoisana ja henkisesti rikkaana elämäntapana.²⁵⁸ Myös kaunokirjallisuuden tulkintoja maaseudusta tutkinut Matti Mäkelä on todennut kirjoitusten lisääntyneen 1970-luvun alussa ja kutsuu vuotta 1974 maaseudun murroksen ”hulluksi vuodeksi”, jolloin julkaistujen maaseutuaiheisten kirjojen määrä räjähti. Mäkelä korostaakin suuren muuton henkistä puolta: hänen mukaansa maaseutukuvausten näkökulmasta tarkasteltuna suuressa muutossa oli tilastojen, talouden ja yhteiskuntapolitiikan ohella kyse yhtä paljon ajattelun ja tuntemisen muutoksista.²⁵⁹

Vaikka edellytykset maatalouden harjoittamiseksi muuttuivat vuosikymmenen aikana radikaalisti, uskottiin Maaseudun tulevaisuudessa maatalouden vielä Suomessa jatkuvan. Vuonna 1960 lehdessä pohdittiin yhteiskunnan rakennemuutosta, ja kysyttiin, onko maatalous kokonaan väistyvä elinkeino Suomessa. Vastaus oli harvinaisen varma:

*”Ei varmasti. Maatalousväestöllä on tässä maassa keskeinen, koko maan menestykselle tärkeä tehtävä myös työllisyyden ylläpitäjänä. Nyt ja tulevaisuudessa.”*²⁶⁰

Toinen kivijalka, johon usko perustui oli vielä melko tuoreessa muistissa ollut sota-aika ja elintarvikepula. Maataloudessa uskottiin kansalliseen omavaraisuuteen, ja vaikka käsitykset maatalouden tulevaisuudesta muuttuivat vuosikymmenen myötä ja maatalouden merkitys työllistäjänä vaihtui jalostuksen ja palveluelinkeinojen resurssiksi, usko elinkeinon jatkumiseen säilyi. Vuosikymmenen lopussa lehdessä kirjoitettiin maataloutta koskevasta byrokratiasta sävyyn, joka antoi ymmärtää maatalouden merkityksen ja siihen liittyvän poliittisen painoarvon jopa lisääntyvän.²⁶¹

6.2 ”Olemme koulutusyhteiskunnan kynnyksellä”

Opettajain lehdessä puhutuista muutoksista tärkein oli tietysti koulu-uudistus. Oppikouluopettajien kanssa vuosikymmeniä kestänyt riita koulumuodosta leimahti liekkeihin syksyllä 1963, jolloin asiasta alkoi värikäs eduskuntakeskustelu. Uudistajat tavoittelivat sosiaalisesti

²⁵⁷ Granberg 2004, 180-181; Haapala 2004, 247.

²⁵⁸ Alasuutari 1996, 69.

²⁵⁹ Mäkelä 1986, 12 ja 28.

²⁶⁰ MT 19.1.1960 Muuttuva rakennekuva, pk.

²⁶¹ MT 3.1.1970 Maatilahallitus, pk.

oikeudenmukaisempaa ja kasvatuksellisesti ja opetuksellisesti tehokkaampaa koulua. Uudistuksen vastustajat sen sijaan vetosivat uuden koulujärjestelmän suuriin kustannuksiin sekä entisen tekemiin vaikuttaviin palveluksiin. Vastustajien leirissä pelättiin myös opetuksen tason madaltumista. Kiista päättyi uudistajien voittoon ja peruskoulukomitean asettamiseen 6.2.1964. Komitean aloittama työ huipentui eduskunnan hyväksymään peruskoulun puitelakiin toukokuussa 1968. Kansakouluopettajien pitkään vaalima toive oli viimein totta. Kouluneuvos Lauri Järvi kommentoi Suomen kansakouluopettajain liiton aktiivisuutta hankkeen läpiviemisessä seuraavasti: ”Uudistus on välttämätön lasten, opettajien sekä koko yhteiskunnan kannalta.”²⁶² Koulu-uudistuksen akuutti tarve oli oire perusopetuksen tasollakin havaitusta syvemmästä yhteiskunnan muutoksesta, jolle Opettajain lehdessä povattiin 1960-luvun puolivälin tienoilla enteilevä nimi ”koulutusyhteiskunta”.

Koulutusyhteiskunnassa oli koulutuksen asema korostunut, se oli jopa välttämättömyys. Yhteiskunnan teknistymisen seurauksena työ oli lähes kaikilla aloilla muuttunut monimutkaisemmaksi, ja elämisen rakenteet teollistuneessa ja kaupungistuneessa yhteiskunnassa olivat perinteistä yhteiskuntaa abstraktimmat ja vaikeammin hallittavat. Kolikon kääntöpuolella oli kuitenkin korkeampi elintaso, lisääntynyt vapaa-aika ja modernit hyödykkeet, mitkä olivat Opettajain lehden mukaan joukkotiedotusvälineiden kautta tulleet elämisen tavoitteiksi kautta maan, myös sen ”varjoalueilla” eli harvaanasutulla maaseudulla. Opettajain lehdessä kirjoitettiin tapahtuneesta kehityksestä:

”Aktiivinen kunnallinenkin kulttuuripolitiikka on käynyt yhä tärkeämmäksi, jotta kansalaiset voivat saada osakseen ne uudet mahdollisuudet, joita hyvinvointikehitys ja sekä sosiaalinen että taloudellinen tasoitus avaavat, ja jotta ihmiselle annetaan suuremmat mahdollisuudet vastata niitä vaatimuksia, joita komplisoitu ja dynaaminen yhteiskunta asettaa heidän eteensä.”²⁶³

Komplisoitu ja dynaaminen yhteiskunta edellytti jäseniltään yhä suurempaa ammattitaitoa ja laajempaa tietomäärää, josta palkinnoksi se antoi menestyjille uudenlaista hyvinvointia. Ratkaisevaan asemaan nousi koulutus.

Opettajain lehdelle koulutus ei kuitenkaan ollut oikotie onneen, vaan uuden ajan symboli, johon oli suhtauduttava varovaisella varauksella:

”Koululaitos nivoutuu jo nyt ja varsinkin tulevaisuudessa niin monin syy- ja seuraussäkein yhteiskunnan muuhun toimintaan, että sitä koskevien ratkaisujen

²⁶² Rinne 1973, 305-313.

²⁶³ OL 15.2.1964 Maakuntien kulttuuripolitiikka, s. 8

*valmistaminen vaatii aikaisempia vuosikymmeniä monipuolisempaa ja perusteellisempaa tutkimus-, suunnittelu- ja kokeilutyötä,*²⁶⁴

lehdessä kirjoitettiin, ja todettiin, että koulutus oli ajan keskeisin muuttuja. Koulutuksen tarpeen lisääntyminen symboloi Opettajain lehdelle suurempaa muutosta, josta ei oikein tiennyt mitä odottaa. Periaatteessa tapahtunut kehitys sosiaaliturvassa, koulutuksessa ja yleensä yhteiskunnassa oli johtanut hyvään, mutta kansakouluopettajien maailmankuva oli perustunut pysyvyyteen eikä muutokseen, minkä johdosta epävarma tulevaisuus aiheutti pelkoa; ei tiedetty, millainen huomina edessä häämötti. Opettajain lehdessä piili myös kaihomielinen pohjavire vanhaan järjestelmään, jossa elämä oli yksinkertaista ja hallittua. Uusi järjestelmä mahdollisti sen, mitä opettajat olivat periaatteessa tavoitelleet, kaikkien tasavertaisen mahdollisuuden oman onnen takomiseen. Opettajille itselleen tämä tarkoitti niinkin konkreettista asiaa, kuin asumispakosta vapautumista, tai toisaalta virka-asunnon mahdollista menettämistä.²⁶⁵ Vapaus toikin myös vastuuta, joka tarkoitti epävarmuutta oman onnistumisen suhteen. Samassa jutussa, missä vaadittiin koulutukseen liittyvää tutkimusta, kirjoitettiin myös:

*”Ylihuomisen yhteiskunta on koulutusyhteiskunta. Toivottavasti se on myös ihmiskeskeinen yhteiskunta.”*²⁶⁶

Pelkona oli, että uudessa elintasoyhteiskunnassa pieni ihminen jäisi jalkoihin.

Opettajain lehden suhtautuminen yhteiskunnalliseen muutokseen oli varovaisen tunnusteleva. Vaikka epävarmuus aiheutti huolta ja perinteinen vastakohtaisuus oppikouluopettajien kanssa oli luontainen jarru suhtautumisessa koulutukseen, oli asiassa ilmeisen hyviäkin puolia. Ne konkretisoituivat paljon puhuttuun peruskoulu-uudistukseen. Opettajain lehdessä siteeratun yhteiskuntatieteilijän mielestä uudistus saattoi merkitä henkisten resurssien entistä tarkempaa hyväksikäyttöä ja ”erityisesti lahjakkaimpien oppilaiden tähänastista parempaa tukemista ja heidän lahjakkuutensa päästämistä valloilleen”.²⁶⁷ Koulu-uudistuksen varaan laskettiin paljon; oikein toteutettuna uudistus poistaisi kansakouluopettajien huolen epätasa-arvoisesta opetuksesta, mutta myös antaisi aiempaa paremmat mahdollisuudet tukea lahjakkaampia opiskelijoita. Puheet koulu-uudistuksesta muodostuivatkin samankaltaiseksi mantraksi kuin rationalisointi maataloudessa: sen avulla ongelmat häviäisivät. Sinällään ajatus koulutusyhteiskunnasta sisälsi positiivisen

²⁶⁴ OL 17.2.1968 Yhdyskunta ylihuomenna, pk.

²⁶⁵ Kansakouluopettajat olivat toisin kuin valtion virkamiehet sidottuja asumaan virka-asunnoissa. Asiasta oli kiistely useaan otteeseen erityisesti vuokratasoihin liittyen. Asumispakko purettiin 1967, minkä seurauksena kansakouluopettajat saivat valita jopa asuinkuntansa muuksi kuin työpaikkansa kunta. Virka-asunnoista ks. Rinne 1973, 347; Asumispakon purkamisesta OL 20.1.1968 Opettajien asuinpaikka, pk.

²⁶⁶ OL 17.2.1968 Yhdyskunta ylihuomenna, pk.

²⁶⁷ Sama.

mielleyhtymän Suomesta sivistysvaltioiden joukossa, mikä lämmitti erityisesti kansakouluopettajan mieltä.

Opettajain lehden asenne muuttui sitä positiivisemmaksi ja itsevarmemmaksi mitä pidemmälle peruskoulu-uudistus eteni. Pertti Alasuutari kutsuu yhteiskunnallisessa ilmapiirissä 1960-luvulla tapahtunutta muutosta siirtymistä moraalitaloudesta suunnittelutalouteen. Sen keskeinen idea oli, että yhteiskunnalliset ongelmat ovat parhaiten ratkaistavissa ”tieteellisellä” organisoinnilla ja suunnittelulla. Tällöin ammatti-identiteetissä tapahtui muutos, sillä kutsumuksen korostamisesta tuli äkkiä vanhanaikaista, se söi uskottavuutta ammatinharjoittajan pätevyydeltä, mikä johtui kutsumuksellisuuden arvostamisen heikkenemisestä. Hoiva-ammattien kohdalla Alasuutari toteaa: ”Puhetapa muuttuu työn ammattimaisuutta ja organisaatioiden ja koko yhteiskunnan tieteellisen suunnittelemisen tarpeellisuutta korostavaan suuntaan.”²⁶⁸

Yhteiskunnassa tapahtuva muutos vaikutti myös kansanopettajien tapaan nähdä oma ammattinsa. Erkki Aspin ja Matti Peltosen 1960-luvun lopulla julkaiseman tutkimuksen mukaan vuonna 1966 kansakouluopettajaksi valmistuvista nuorista ainoastaan 2/5 koki työnsä kutsumusammattiksi. Oppikouluopettajillakin luku oli korkeampi, heistä joka toinen tunsi kutsumusta. Kansakouluopettajiksi valmistuvat pitivät suurimmalta osin ammattiaan vain ammattina muiden joukossa. Syyksi Asp epäili ammatin pitkään jatkunutta vahvaa kutsumuksellista kautta seuraavaa jonkinlaista vastareaktiota.²⁶⁹

Myös kansakouluopettajien tehokas järjestäytyminen 1960-luvulla saattoi Aspin mukaan vaikuttaa asiaan, kun taas oppikouluopettajien keskuudessa oli vielä 1967 järjestöllistä hajanaisuutta, joka johtui oppikoulujen vaihtelevista koulumuodoista ja opettajien keskinäisestä eriarvoisuudesta.²⁷⁰ Kansakouluopettajat toimivat aktiivisesti yhtenä rintamana Suomen Kansakouluopettajain Liiton²⁷¹ kautta Toimihenkilö- ja Virkamiesliittojen Keskusjärjestössä. Oppikouluopettajia edusti sekä Suomen Valtion Oppikoulujen Opettajaliitto että Suomen yksityisoppikouluopettajien yhdistykset. Vuonna 1967 edunvalvontajärjestöksi muuttunut Oppikouluopettajien Keskusjärjestö liittyi Akavaan, mutta päätti pysyä myös Virkamiesliiton kautta Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitossa. Opettajien eri järjestöt sulautuivat peruskoulu-uudistuksen myötä yhdeksi,

²⁶⁸ Alasuutari 1996, 135.

²⁶⁹ Asp 1967, 16-17.

²⁷⁰ Asp 1967, 17.

²⁷¹ Vuodesta 1965 alkaen Suomen Opettajain Liitto, SOL. Nimenmuutoksella ennakoitiin tulevaa koulu-uudistusta; samalla toteutetulla sääntöuudistuksella pyrittiin liitto muuttamaan sellaiseksi, että kaikki opetuslalla toimivat saattoivat kokea sen omakseen. Rinne 1973, 362.

Opettajien Yhteisjärjestöksi vuoden 1971 alussa.²⁷² Myös Alasuutari näkee kutsumuksen näivettymisen syyksi ammatillisen järjestäytymisen. Järjestäytymisen seurauksena toimintatapa muuttui itsevarmemmaksi ja uhrautumisen sijasta yhteiskunnan velvoittaminen muuttui suuremmaksi. Alasuutari tosin toteaa, että vaikutus ei ollut ainoastaan yksisuuntainen niin, että muutos yhteiskunnassa oli muuttanut toimihenkilöiden asenteita. Hänen mukaansa myös toimihenkilöiden tapa nähdä itsensä aiheutti yhteiskunnassa muutoksen, sillä toimihenkilöillä on kulttuurissa suuri valta. Valta johtuu johtajien ja toimihenkilöiden määrän suuresta kasvusta 1950-luvulta eteenpäin, sekä heidän asemastaan yhteiskunnan koulutetuimpana väestöosana. Näin ollen he helposti pääsevät dominoimaan julkista keskustelua.²⁷³ Kansakouluopettajien ohella kasvaneen toimihenkilökunnan muuttunut tapa nähdä oma asemansa aiheutti yhteiskunnassa nopeasti etenevän muutosajan, ja etujärjestöihin nojaavasta ajattelutavasta tuli yhteiskunnan läpäissyt vallitseva ajattelutapa. Muutoksen ilmapiirissä kansakouluopettajien vaatimat uudistuksetkin menivät helpommin läpi.

Risto Rinteen mukaan kansakouluopettajat edustivat koko olemassaolonsa ajan selvästi uutta keskiluokkaa. Yksi uusien keskiluokkien perusmäärittäjä hänen mukaansa on valkokaulustyöhön tähtäävä tutkintokoulutus, josta saamansa ”salaisen tiedon” avulla uusi keskiluokka eriytyy työväen luokasta henkisen työn tekijäksi.²⁷⁴ Kansanopettajistossa voidaan nähdä 1960-luvulle asti kuitenkin myös vanhan keskiluokan piirteitä. Sen on varsinkin maaseudulla nähty edustavan virkamiehistöä, joka voidaan laskea vanhaan keskiluokkaan kuuluvaksi ryhmäksi.²⁷⁵ Samoin sen koulutus on oppikouluopettajiin verrattuna ollut huomattavasti vähäisempi, ja oppikouluopettajaan nähden kansanopettaja oli sosiaalisesti huomattavasti alempana. Ehkä selkein vanhaa keskiluokkaa puoltava tekijä on kuitenkin kansakouluopettajien edustama arvomaailma; perinteellisyydessään se edusti pysyvyyttä ja vallitsevien olojen säilyttämistä, ei niinkään uuteen keskiluokkaan liitettäviä arvoja kuten urakeskeisyys ja uudistaminen.²⁷⁶ Koulu-uudistuksen seurauksena tapahtunut muutos kansanopettajien koulutusasteessa muutti tuota asetelmaa. Koulu-uudistuksen myötä myös opettajainvalmistus piti uudistaa. Kaikkien tasojen opettajainvalmistus muuttui yliopistopohjaiseksi, ja kansanopettajat pääsivät viimein eroon elitistisestä luokkajaosta, kun enää ei voitu tehdä jakoa

²⁷² Lappalainen 1998, 34-62.

²⁷³ Alasuutari 1996, 142; Alasuutari 1996, 122.

²⁷⁴ Rinne 1989, 1-18.

²⁷⁵ Mikkola 2003, 92.

²⁷⁶ Uuden keskiluokan ominaisuuksista ja arvoista ks. Mikkola 2003.

akateemisiin ja ei-akateemisiin.²⁷⁷ Samaan aikaan kuitenkin myös opettajien itsensä tapa suhtautua omaan ammattiinsa alkoi entistä enemmän erota vanhasta.

Opettajain lehdessä ilmapiirin muutokset tuntuivat vain välillisesti ja ilmenivät lähinnä itsevarmuuden kasvuna. 1960-luvun ensimmäisinä vuosina lehden ilmapiiri oli melko synkkä ja huolestunut. Tilanne kansakoulun ja oppikoulun välillä oli tulehtunut ja uudistusta kaivattiin kipeästi. ”Koululaitoksemme on joutunut muutosten johdosta käymistilaan,”²⁷⁸ vuosikymmenen ensimmäisessä lehdessä kirjoitettiin. Vuonna 1962 lehdessä pohdittiin muutoksen mahdollisuutta ja kysyttiin, tarvitseeko uusi yhteiskunta vanhan vaiko uuden koulun.²⁷⁹ Myös nuorison pärjäämisestä yhteiskunnassa kannettiin huolta: ”Me näemme tämän kansan nuorison niin kipeästi kaipaavan ohjattua toimintaa.”²⁸⁰ Muutaman vuoden kuluttua valtioneuvosto asetti komitean pohtimaan peruskoulu-uudistusta. Komitealta odotettiin suuria ja toiveet alkoivat nousta. Samana vuonna päällimmäinen puheenaihe oli kuitenkin sama kuin muidenkin ammattijärjestöjen lehdissä, työehtosopimusten aikaansaaminen. TES-kehitykseltä myös opettajat odottivat paljon. Peruskoulukomitea jatkoi kuitenkin työskentelyään, ja 1966 uudistus alkoi jo näyttää mahdolliselta. Mahtipontisesti Opettajain lehdessä kirjoitettiin:

”Olemme koulutusyhteiskunnan kynnyksellä.”

”Se (peruskoulu) vihdoin yhtäläistää opin saamisen oikeudet ja mahdollisuudet maamme kaikille lapsille.”

”Yhdeksänvuotinenkaan peruskoulutus ei kauan riitä.”²⁸¹

Heti seuraavan lehden pääkirjoituksessa pohdittiin kehityksen toista puolta, maaseudun koulujen autoitumista. Lehdessä tiedostettiin pienten koulujen merkitys paikallisina kulttuurikeskuksina, mutta samalla oltiin jo sitä mieltä, että ne eivät pystyneet tarjoamaan mukavan elämän edellytyksiä uudenaikaisessa yhteiskunnassa.

”Maaseudun peruskoulujen kehittämisessä joudutaan nyt etsimään kultaista keskietä opetuksen tehostamista palvelevan keskittämisen ja kyläkuntien kasvatus- ja sivistystarpeita palvelevien ”omien koulujen” säilyttämisen välillä.”²⁸²

Lehdessä oltiin tässä suhteessa passiivisen myötämielisyyden kannalla, ja kannustettiin pienten koulujen tukemiseen niin kauan kunnes ratkaisuja tilanteeseen löytyisi. Peruskoulu-uudistusta koskeva pääasiallinen ajatustyö oli vuosikymmenen lopulla jo takana, edessä oli käytännönläheisempi suunnittelu ja toteutus. Vuosi 1968 oli toiminnan vuosi, ja sen varrelle

²⁷⁷ Rinne 1973, 323-326; Rinne 1989, 88-93.

²⁷⁸ OL 2.1.1960 Uudelle vuosikymmenelle, pk.

²⁷⁹ OL 10.2.1962 Tarvitseeko uusi yhteiskunta vanhan vaiko uuden koulun? pk.

²⁸⁰ OL 20.1.1962 Kansakoulun nuorisotyön näköaloja, pk.

²⁸¹ OL 5.1.1966 Koulutusyhteiskunta ja opettaja, pk.

²⁸² OL 15.2.1966 Maaseudun koulut, pk.

lehdessä toivottiin kaikille sidosryhmille voimavaroja.²⁸³ Vuonna 1970 kokeilun vuosikymmen oli päättynyt, alkoi suuren reformin aika.²⁸⁴

Kuva koulutusyhteiskunnasta aiheutti vuosikymmenen mittaan Opettajain lehdessä huolen ja innostuksen sekaista hämmennystä. Hämmennyksen syvimpänä syynä oli opettajien epävarmuus omasta roolistaan uudessa yhteiskunnassa. Koulu-uudistuksen keskeisenä kehittelijänä toiminut Opettajain lehti pystyi järjestämään tämänkin asian lukijoilleen ymmärrettäväksi muutokseksi. Yhteiskunnan muutos muutti Suomen kansaa ja siten opettajien roolia sen kasvattajina. Kansa muuttui aiempaa itsenäisemmäksi, ajattelevammaksi, sitä ei enää tarvinnut paukuttaa aapisella päähän vaan apu löytyi jo sivistyneestä keskustelusta. Koulu-uudistuksen avulla, Opettajain lehdessä annettiin ymmärtää, kasvatusta oli yhä kaiken koulutuksen pohja, ja että entisten kansakouluopettajien asema ja arvomaailma oli siis turvattu myös koulutusyhteiskunnassa. Opettajain tehtävä muuttui kulttuurisen rakenteen luojasta sen muodon ohjailijaksi. Lisäksi koulutuksen yleistymisen tuoma sivistysvaltion asema nostaisi suomalaisen kulttuurin kansainvälistä arvoa. Opettajain lehden maalailema tulevaisuus alkoi näyttää erilaiselta kuin ennen, loppuvuosikymmenestä ei enää tavoiteltu romanttista kansakuntaa ylhäältä ohjattuine kulttuureineen vaan huomion keskipisteeksi tuli kansasta itsestään lähtevä kulttuurin edistäminen. Aika jolloin kulttuuri oli ollut opettajien yksinoikeus, oli takana.

*"Suomessakin ollaan tilanteessa, missä mitkään määrättyt yhteiskuntapiirit ja yksilöt eivät voi toimia kulttuurityön mesenaatteina, vaan koko yhteiskunnan, siis kaikkien jäsenten on yhteisesti pidettävä huolta siitä, ettei kulttuuripyrimys kiihdu ja kuole taloudellisten edellytysten puutteessa."*²⁸⁵

Luottamus siihen, että uudessa yhteiskunnassa kaikilla jäsenillä olisi aiempaa paremmat mahdollisuudet tähän, sai opettajain tulevaisuuden näyttämään valoisammalta kuin pitkään aikaan.

6.3 ”20 tuntinen työviikko vuoteen 2000 mennessä”

1960-luvun aikana SAK:n äänenkannattaja Palkkatyöläinen muuttui lehtenä huomattavan paljon. Vuosikymmenen ensimmäiset lehdet olivat lähinnä informatiivisia, liittokohtaisesti jäsenlehtiä ja ilmoituslehtiä. Seuraavina vuosina lehti alkoi nopeasti muuttua, sen sivuille ilmestyi artikkeleita erilaisista ammattiyhdistysliikkeeseen ja työhön liittyvistä aiheista. Vuoden 1970 Palkkatyöläinen oli kuin mikä tahansa sanomalehti, johon kuului yhtenä osana muutaman sivun mittaiset

²⁸³ OL 13.1.1968 Tärkeä uusi vuosi, pk.

²⁸⁴ OL 9.1.1970 Uuden kymmenluvun urakoita, pk.

²⁸⁵ OL 15.2.1964 Maakuntien kulttuuripolitiikka, s.8.

ilmoitukset. Liittoihin liittyvät ilmoitukset olivat muuttuneet ilmoituksista uutisiksi, mutta muu asiasisältö keskittyi edelleen pitkiin, ay-liikkeen ympärillä pyöriviin artikkeleihin. Lehti muuttui vuosikymmenen mittaan ammattimaisemmaksi ja kattavammaksi.

Sama kehityskaari kuvasi sen edustamaa järjestökulttuuria. Sodan jälkeen työvoimasta oli ollut alituinen pula ja työväestö oli etujärjestöineen päässyt monesti neuvottelemaan suoraan maan hallituksen kanssa työväen asemaa koskevista parannuksista. 1960-luvulla yhteiskunnan olosuhteet normalisoituivat ja kiivaasta jälleenrakentamisen kaudesta päästiin vakaampiin yhteiskunnallisiin oloihin. Yhteiskunnassa alkoi pitkästä ajasta esiintyä työttömyyttä, mitä lisäsivät omalta osaltaan myös maatalouden rakennemuutos ja sodan jälkeen syntyneiden suurten ikäluokkien varttuminen työkään. Ammattiyhdistysliikkeen varsinainen läpimurto sattui juuri 1960-luvulla, kun yhteiskunnallinen tilanne salli työehtosopimuskehityksen, sosiaaliset uudistukset ja tulopoliittiset neuvottelut. Ay-liike muuttui yhteiskunnan samanaikaisen modernisoitumisen seurauksena organisoiduksi, tasapainoiseksi ja integraaliksi osaksi ympäröivää yhteiskuntaa, siitä tuli osa normaalia yhteiskuntajärjestystä.²⁸⁶

Suurimmaksi huolenaiheeksi Palkkatyöläisessä koettiin työllisyystilanne sekä kustannuskehitys. Molemmat liittyivät suoraan työntekijän jokapäiväiseen elämään, joten huoli oli varsin konkreettinen. Tulevaisuudenuskoon vaikuttivat näin ollen myös parlamentaariset valtasuhteet, sillä niin kauan kuin vasemmistopuolueet olivat hajallaan tai oppositiossa, ei valtiollista talouspolitiikkaa Palkkatyöläisen mielestä pyrittykään harjoittamaan työläisen edun nimissä - SDP:n katsottiin Palkkatyöläisessä harjoittavan porvarillista politiikkaa. Epävarma työllisyystilanne vaikutti kuitenkin lähinnä välittömiin lähitulevaisuuden näkymiin. 1966 aikaansaatu kansanrintamahallitus oli askel oikeaan suuntaan työväenliikkeen eheytymiseksi, ja ammatillisen järjestöyhteistyön aloittaminen vuosikymmenen lopulla osoitti työväenliikkeen olevan edelleen, nyt tosin jo ikään kuin järjestelmän sisältä käsin,²⁸⁷ ajankohtainen yhteiskunnallinen voimatekijä. Asenne oli jo ennen eheytymistä positiivinen ja tulevaisuuteen luottavainen. Tulevaisuudenusko liittyi sekä työväenliikkeen ja erityisesti ay-liikkeen kasvaneeseen valtaan sekä yhteiskunnan muutoksen suuntaan, joka turvasi työntekijöille enemmän sananvaltaa myös tulevaisuudessa.

²⁸⁶ Bergholm 2001, 56.

²⁸⁷ Vrt. työväen joukkovoiman näyte suurlakossa 1905. Tuolloin vasta puolueeksi järjestäytynyt työväestö ensimmäistä kertaa ilmaisi oman poliittisen vaikutusvaltansa ja otti paikkansa Suomen valtapoliittisessa kentässä. Ks. esim. Alapuro 1994.

Ammattiyhdistysliikkeessä katsottiin, että yhteiskunnassa tapahtuva muutos oli muutosta oikeaan suuntaan. Vaikka Palkkatyöläisen yleinen retorinen tyyli loi kuvaa yhteiskunnassa aliarvostetusta ja alisteisesta asemasta olevasta ryhmästä, oli kirjoittelussa jo siinä määrin vallan makua, että kuva vallitsevasta tilanteesta muodostui lehden sivuilla melko myönteiseksi. Sodan jälkeen oli saatu aikaan paljon työntekijän elämää helpottavia lakeja, kuten eläkelakien uudistus 1962 ja sairausvakuutuslaki 1963, ja kehitteillä oli järjestelmiä, kuten työehtosopimusjärjestelmä, jotka takasivat jatkossa aiempaa paremmat mahdollisuudet valvoa työntekijäin etuja.²⁸⁸ Lehdessä oltiin yleisesti muutosten kannalla. Kun 1964 neuvoteltiin ensimmäisen yleissopimuksen synnystä, lehdessä kannustettiin sopimuksen aikaansaamiseen ja kerrottiin sen olevan työntekijän kokonaisedun kannalta paras ratkaisu. Kun sopimus kuitenkin raukesi liittojen hylättyä sen, oltiin Palkkatyöläisessä pahoillaan ja annettiin ymmärtää sen kaatuneen liittojen liiallisiin kuvitelmiin. Suuria liittoja syytettiin jopa ahneudesta saada aikaan paremmat sopimukset pienempien ja heikompien liittojen jäädessä sopimuksen ulkopuolelle, ja peräänkuulutettiin työntekijöiden välistä keskinäistä solidaarisuutta.²⁸⁹ Lehdessä nähtiin, että työntekijäpula oli hellittämässä ja sitä mukaa työntekijäin valta-asema työmarkkinoilla oli heikkenemässä, minkä seurauksena oli aiempaa tärkeämpää saada aikaan kattava sopimusjärjestelmä jonka puitteissa toimia. Samanmuotoiset sopimukset saatiinkin liittotasolla aikaan samana vuonna, ja ensimmäinen tulopoliittinen kokonaissopimus solmittiin 1968.²⁹⁰ Kehityksen huumassa lehdessä esiteltiin brittitutkijan visio tulevaisuudesta, jossa työviikko olisi vain 20-tuntinen. Yhteiskuntaan oli muodostumassa palkkatyön edellyttämät rakenteet ja palkkatyöläisen tulevaisuus näytti valoisaalta.

Palkkatyöläisen pääasiallisena tavoitteena oli juuri näiden uusien yhteiskunnallisten puitteiden aikaansaaminen yhteiskunnassa, jossa palkkatyön määrä oli jatkuvasti kasvussa. Taustalla vaikutti epäilemättä ajatus korkeammasta elintasosta, mutta ei kuitenkaan samalla tavalla kuin maataloudessa, jossa rakennettiin mielikuvaa paremmasta elämästä uusine modernine elementteineen. Modernin käsite kokonaisuudessaan tarkoitti työväestölle eri asiaa kuin maataloudelle. Palkkatyöläisen mielestä työväestön elämä nimenomaan symboloi todellista modernia elämää, eikä käsitteelle rakennettu lehden sivuilla sen enempää sisältöä, ei myöskään myyttistä paratiisia kuten MT:ssa. Paremminkin lehdessä jopa halveksuttiin toisissa yhteiskuntaryhmissä esiintyvää ylellisyystavaroiden kulutusta ja tuotiin selvästi esiin niiden haitallinen vaikutus maan maksutaseelle.

²⁸⁸ Bergholm 2001, 47; Karisto 1999, 74-82, 283-304.

²⁸⁹ PT 23.1.1964 Hajakeskitystä ja haihattelua, pk.

²⁹⁰ Karisto et al. 1999, 77.

”On selvää, että paisuva autontuonti on liittynyt tulonjakoprosessiin ja ostovoiman muodostumiseen, kuten yleensä koko maksutaseongelma. Vauraampien tulonsaajaryhmien ostovoimasta suhteellisesti suurempi osa kohdistuu tuontitavaroihin kuin vähävaraisten ostovoima.”²⁹¹

Asenne sopii hyvin yhteen Anttilan mainitseman työväestön kokeman moraalisen ylemmyyden kanssa, mihin liittyi eronteko keskiluokkien materialistisuuteen ja hengettömyyteen.²⁹² Samalla selittyy, miksi työläisten ”esineellistymisen” tai passivoituminen aiheutti niin suuria uhkakuvia: eronteon mahdollisuus keskiluokkaan olisi hävinnyt ja työväen yhteinen luokkahenki olisi uhattuna. Yhteiskunnan modernisoitumisen tärkeimmät tavoitteet nähtiin Palkkatyöläisessä pinnallisen kulutuksen sijaan syvällisemmissä yhteiskunnan rakenteissa. Kohtuullisen kulutuksen kyllä katsottiin kuuluvan oleellisena osana elämään, mutta sekin edellytti oikeudenmukaisempaa tulonjakoa. Tälle lehdessä löydettiin myös kansantaloudellinen perustelu, mikä näkyy myös yllä olevassa sitaatista: siten lisättäisiin vähävaraisempien ostovoimaa ja kasvatettaisiin kotimaisten tuotteiden kysyntää, mikä puolestaan hyödyttäisi koko kansantaloutta. Palkkatyöläisessä pidettiin erityisesti vuosikymmenen alussa suomalaisen yhteiskunnan rakenteita jälkeenjääneinä, mikä johtui lehden mukaan osin myös suuntaristiriitojen aiheuttamasta ay-liikkeen omasta jälkeenjääneisyydestä.²⁹³

Modernin käsitteellisestä sisällöstä ja optimismista tulevaisuuden suhteen johtui lehden suhtautuminen myös menneisyyteen. Lehden edustama kulttuuri ei ollut samalla tavalla siirtymässä kuin maatalouden parissa oltiin, eikä siinä koettu tarpeelliseksi luoda kaihoisia katsauksia menneisiin muistoihin. Palkkatyöläisessä historialla oli toisenlainen funktio kuin myöskään Opettajain lehdessä. Oman kulttuurin tuottamisen tai kansallistunteen kohottamisen sijaan sitä käytettiin oppimiseen ja vertaamiseen. Suhteessa menneeseen korostui jälleen kerran yhteiskunnallisuus; osakulttuurin oman menneisyyden sijaan lehdessä pohdittiin historiaa ja yhteiskunnallisia ilmiöitä. Tärkein historiasuhteen luoja oli Erkki Vala, jonka palstat olivat mielenkiintoisia yhdistelmiä kulttuuria, omakohtaista kokemusta ja historiaa. 27. helmikuuta 1964 Vala tarttui ajankohtaiseen aiheeseen suomalaisen kulttuurin historiallisesta jatkumosta otsikolla Väinö Linna ja Runeberg. Artikkelissaan hän kommentoi Linnan pitämää Runeberg-esitelmää, ja kirjoitti:

²⁹¹ PT 27.1.1966 Manaukset ja realiteetit, pk.

²⁹² Anttila 2005, 47-49.

²⁹³ PT 28.1.1960 Kokemusten opetus, pk.

*" 'Sanottakoon Runebergista mitä tahansa, niin demokraatiksi ei häntä voi tehdä. Ihminen on hänelle arvokas vain määrätyn osan esittäjänä', sanoo Linna muun muassa. Eihän demokratiasta voitu 1800-luvulla vielä puhuaakaan."*²⁹⁴

Vala pyrki muistuttamaan historiallisten ilmiöiden kontekstisidonnaisuudesta ja purki siten osaltaan kansallisen historian myyttisyyttä, mikä liittyi suomalaisen historiankirjoituksen legitimaatiotraditioon.²⁹⁵ Historiallinen perspektiivikin oli pidempi kuin muissa lehdissä, aiheet käsittelivät tapahtumia aina 1700-luvulta alkaen. Paikoin tehdyt vertaukset olivat tosin varsin tarkoitushakuisia, otsikolla Sotilailla nälkä mutta kuningas söi ja joi ylenmäärin kerrottiin 1700-luvun Ruotsin kuninkaan sotaan lähdöstä, eikä rinnastuksen ymmärtääkseen tarvitse tuntea Ruotsin sotahistoriaa.²⁹⁶

1960-luvun mittaan Palkkatyöläisen asenne tulevaisuutta kohtaan kasvoi entistä rohkeammaksi. Alkuvuosina jo ounasteltiin ammattijärjestöjen vaikutusvallan ja sitä myötä tehtävien kasvua muuttuvassa yhteiskunnassa. Vuosikymmenen toisessa lehdessä todettiin haasteiden kasvaneen:

"Ammattiyhdistysliikkeellämme on edessään entisestäänkin kasvaneet, erittäin vaativat tehtävät sen pyrkiessä ratkaisuihin, joilla voidaan turvata työntekijäin asema ja saada elintaso nousemaan".²⁹⁷

Seuraavina vuosina palkansaajajärjestöjen hajaannus aiheutti kuitenkin mustia pilviä taivaalle, ja muutenkin tilanne näytti kehittyvän väärään suuntaan. Otsikolla Hintakeinottelua suhdannekäänteen aattona lehdessä maalattiin tummanpuhuvia tulevaisuudenkuvia yrittäjien ja maataloustuottajien ahneudesta:

*"Älköön kukaan syyttäkö palkansaajia ja heidän järjestöään, jos tilanne ei kestä."*²⁹⁸

Vuonna 1964 maatalouden tulolaki oli jo ajanut palkansaajain tilanteen todelliseen ahdinkoon:

*"Mikäli maatalous ei aio joutua täydelliseen umpikujaan ja siitä johtuvaan maanviljelijöiden katastrofiin, on vihdoinkin aika muuttaa kaksin- ja kolminkertaisten korvausten järjestelmää,"*²⁹⁹

lehdessä manattiin, vaikka samalla oltiin jo helpottuneita uusien työehtosopimusten tuomasta palkansaajia koskevasta indeksiturvasta. Tilanne ei kuitenkaan helpottunut, vaikka maatalouden hintalaki purettiin. Elinkustannukset nousivat yhä kovaa vauhtia ja samaan aikaan työttömyys maassa lisääntyi kun tekstiili- ja kenkätehtaita suljettiin ja maaltamuutto kiihtyi entisestään. Palkkatyöläinen näki kuitenkin tilanteessa myös valoa ja totesi, että jos on työn määrä vähentynyt, on myös työtä tarvitsevia vähemmän koulutuksen yleistymisen ja koulutusajan pidentymisen

²⁹⁴ PT 27.2.1964 Väinö Linna ja Runeberg

²⁹⁵ Legitimaatiotraditiosta ks. Immonen 1998, 85.

²⁹⁶ PT 8.1.1964 Sotilailla nälkä mutta kuningas söi ja joi ylenmäärin, s. 8.

²⁹⁷ PT 28.1.1960 Kokemusten opetus pk.

²⁹⁸ PT 1.2.1962 Hintakeinottelua suhdannekäänteen aattona, pk.

²⁹⁹ PT 13.2.1964 Palkat ja maataloushinnat, pk.

myötä.³⁰⁰ 1968 todettiin jo tiettyjen alojen kuolevan ja toisten nousevan. Ajan hermolla olemista lehti osoitti vaatiessaan koulutusta oikeille aloille ja tasa-arvonäkökulmaa työmarkkinoille:

*"Monilla naisilla ei ole mahdollisuutta palata työelämään työttömyysjakson jälkeen nuorennuksen takia, myös uudelleen koulutusta tapahtuu väärille aloille. -- Ongelmasta päästään eroon vain pyrkimällä vapautumaan perinteisestä ajattelusta jonka mukaan jotkut työalat ovat vain miehille ja toiset vain naisille."*³⁰¹

Uuden vuosikymmenen kynnyksellä oli tilanne taas helpottunut ja taloudellinen kasvu vilkastunut. Samalla oltiin kuitenkin huolissaan tapahtuneesta tuloerojen kasvusta:

*"Vaikka taloudellinen kasvu onkin vilkastunut, epäsuhde palkkojen ja pääomatulojen välillä on lisääntynyt."*³⁰²

Palkkatyöläinen saatteli lukijansa uudelle vuosikymmenelle aiempaa vankemmin varustettuna mutta kasvaneiden haasteiden kera.

³⁰⁰ PT 17.2.1966 Optimistista pessimismistä, pk.

³⁰¹ PT 18.1.1968 Naisten työttömyys, pk.

³⁰² PT 12.2.1970 Pääomatulotkin vakautettava, pk.

7 Kenen joukoissa seisot?

”Kuuskytlukuun” jo sanana sisältyy runsaasti miellelyhtymiä. Opiskelijamellakat, kuulento, Kennedyn murha, rintaliivien polttaminen, rock-musiikki, Vanhan valtaus, Kekkonen, noottikriisi ja vaikka mitä muuta. Vuosikymmenestä on arkitajunnassa tullut jonkinlainen synonyymi radikaalisuudelle. Käytännössä se tarkoittaa, että 1960-luvulla monet totuttuina pidetyt asiat joutuivat uudenlaiseen valokeilaan ja vanhat merkitykset kyseenalaistettiin. Länsimainen yhteiskunta oli viimein kypsynyt muutokseen, jota se oli oireillut jo usean vuosikymmenen ajan ja jota se toisesta maailmansodasta toivuttuaan ei enää pystynyt pidättelemään. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus on yrittänyt nimetä aikaa modernisaatioksi tai postmodernisaatioksi, mediavallankumoukseksi, kulutusyhteiskunnaksi ja arjen kumoukseksi, muutaman mainitakseni. Monessa yhteydessä voidaan puhua myös kansalaisyhteiskunnan todellisesta esiin murtautumisesta.

Kaiken tapahtuvan keskellä elivät ihmiset, jotka kokivat kaiken sen mille on annettu ties mitä nimityksiä. Millaista oikeastaan oli elämä kiehuvalle kuuskytluvulle? Tuntuiko elämä keskellä arjen kumousta siltä että olisi elänyt keskellä arjen kumousta? Ihmisten tapa reagoida ympäristöönsä on tapa tarkastella historiallista muutosta. Se antaa näkökulman muutoksen tarkastelemiseen, ja samalla se antaa tarkastelemiselle mielen: ihmisen aivoituksien ja ajatuksien takana piilevät inhimilliset tunteet, jotka kumpuavat syvältä inhimillisyyden perustoista ja ilmenevät yhteydessä ympäristöön.

Ihmiset, jotka elivät 1960-luvun muutoksessa, kokivat sen hyvin eri tavoin. Kokemukseen vaikuttivat kokijan ikä, sukupuoli, asuinpaikka, koulutus, yhteiskunnallinen asema ja lukemattomat muut tekijät mukaan lukien sellaisetkin seikat kuin perheenjäsenyys ja henkilökohtaiset ominaisuudet. Tässä tutkimuksessa kokemuksen lähtökohdaksi on kuitenkin rajattu osakulttuurin jäsenyys, millä on tavoiteltu erityistä tapaa katsoa maailmaa. Osakulttuuri on traditionaalisissa yhteiskunnissa tarkoittanut samankaltaisen elämäntavan omaavien keskinäistä kuuluvuuden tunnetta yhteiskunnassa. Miksei sama voi jatkua moderneissa yhteiskunnissa, mutta osakulttuurien rajat ovat kaupunkimaisen kulttuurin leviämisen myötä hämärtyneet ja olemus muuntunut heterogeenisemmäksi. Tämä muutos on Suomessa ollut kenties radikaaleinta juuri 1960-luvulla, minkä takia se tarjoaakin mielenkiintoisen tarkastelun paikan. Hajosiko koko osakulttuurin olemassaolo tuossa myllerryksessä? Alkoivatko ihmiset katsoa maailmaa enemmän samalla tavalla 1960-luvun jälkeen? Siis perimmiltään tässä tutkimuksessa on etsitty vastausta kysymyksiin tuliko

yhteiskunnasta 1960-luvulla kiinteämpi, hajosiko muutoksessa yhteisön jäsenyys ja sitä kautta yksilön kiinnittymisalusta yhteiskuntaan?

Tutkimuksen keskeisin yllyke oli Matti Mäkelän väite, jonka mukaan 1960-luvulla osakulttuurit sekoittuivat ja koko Suomi siirtyi lopullisesti kertakaikkisen yhtenäiskulttuurin piiriin. Löytääkseni tähän kysymykseen vastauksen olen tarkastellut kolmea hyvin erilaista lehteä, jotka edustivat yhteiskunnan kolmea keskeistä ryhmää. Ryhmät kohtasivat yhteiskunnan modernisoitumisen eri tavoin, mutta jokainen sai siitä osansa. Kaikilla ryhmillä oli myös omat tapansa käsitellä muutosta ja puhua siitä, mutta kullekin osakulttuurille muutos merkitsi uudenlaisen omakuvan luomista.

Vaikeinta muutos oli luonnollisesti maaseudulla, joka ajautui syvään identiteettikriisiin pienviljelyn alasajon ja maatalouden kriisiytymisen myötä. Maaseutuun vaikutti 1960-luvun ilmiöistä ennen kaikkea koneistuminen ja maanviljelyksen kaupallistuminen, jotka yhdessä muuttivat työn luonnetta omavaraisuuteen perustuvasta talonpoikaisuudesta palkkatyön suuntaan. Samalla muuttui maanviljelyksen asema Suomessa. Tuotannon tehostuminen ja kaupan vapautuminen synnyttivät ylituotantoa, ja ensimmäistä kertaa maatalous oli sen erikoisen tosiasian edessä, että maataloustuotantoa oli rajoitettava. Myös perinteisen kyläidentiteetin murtuminen television ja autoistumisen sekä tietysti maaltapaon myötä vaikutti ratkaisevasti ilmapiirin muuttumiseen maaseudulla. Koko maaseutuyhteisön sosiaalinen rakenne muuttui radikaalisti, ehkä voidaan puhua yksipuoleistumisesta, koska poismuuttajat olivat useimmiten tilattomia tai pienviljelijöitä, tai heidän jälkeläisiään. Maanviljelijöille suotu kansallinen tehtävä Suomen kansan ruokkimiseksi jäi yhä maanviljelijöiden harteille, mutta se ei enää tarjonnut heeroksen viittaa; työ oli työtä niin kuin se oli kaikille muillekin, ja mikä järkyttävintä tuottajille, usein vielä kannattamatonta työtä. Täydellisenä sokkina maanviljelijöille tuli yhteiskunnan vasemmistolaisuuden aiheuttama maataloustuottajien paheksunta yhteiskunnan varojen tuhlaamisesta. Tilanne oli maaseudulle vaikea. Maataloustuottajien äänenkannattaja, Maaseudun tulevaisuus otti 1960-luvulla muutokseen selvän kannan: se toivotti maataloustyön modernisoitumisen ilolla tervetulleeksi, eikä liikoja murehtinut murroksen vaikutuksista maaseudulle. Tässä mielessä lehti edusti varsin perinteistä talonpoikaista järkeä: jos työn saattoi tehdä helpommalla, oli vain järkevää tehdä se niin. Lehdessä kirjoitettiin muutoksesta myönteiseen sävyyn, ja toivottiin lähinnä modernin elämän saavuttamista maaseudullakin. Työttömyydestä kannettiin välillä huolta, mutta koska maaseutu oli vuosisatojen ajan tottunut luovuttamaan liikaväestöään kaupunkiin, ei sitä osattu pitää erityisen poikkeuksellisenä. Vaikka muutoksen myötä elämä maaseudulla muuttui ja maalaisväestö liittyi modernin elämäntyylin omaavien rintamaan, asenne elämää kohtaan ei siis maaseudulla vielä 1960-

luvulla muuttunut. Tehty identiteettityö tarkoitti oman kulttuurin suhteen lähinnä lisääntyvää kirjoittelua uudenlaisista piirteistä elämässä, hyväksyvää sävyä muutoksesta kirjoittamisen yhteydessä sekä muistelua elämästä ”ennen vanhaan”. Identiteettityötä lienee ollut sekin, että yhteiskunnan kasvavia vasemmistolaisia voimia käsiteltiin paljon ja oma suhde niihin tehtiin varsin selväksi. Suhtautuminen varsinaiseen muutokseen ja uudenlaiseen elämään oli pääasiassa mutkatonta ja hyväksyvää, joskin pienen, maaseudulle tyypillisen jupinan saattelemaa. Modernisoitumiseen liittyvä identiteettityö jatkui 1970-luvulla, kun akuutti muutosvaihe oli jo takana ja uudet elämisen realiteetit olivat paremmin selvillä.

Kansakouluopettajia yhteiskunnan teknistyminen ei suoraan koskettanut. Heidä yhteiskunnan rakenteelliset muutokset koskivat lähinnä välillisesti; kun työn vaativuustaso useilla elämänaloilla nousi, tarvittiin enemmän ja korkeampaa koulutusta ja toisaalta, kun moderni elämä mukavuuksineen tuli kodinelektroniikan ja muiden myötä helpommin saavutettavaksi, yhä useampi sen myös halusi saavuttaa ja siksi hankki itselleen mahdollisimman paljon koulutusta. Kansakouluopettajat siis kohtasivat aivan uudenlaisen tarpeen kansakunnan sivistämiseksi. Ongelma vanhaa keskiluokkaa edustaville kansakouluopettajille oli tarpeen takana piilevät motiivit. Ylellisen elämän ja henkilökohtaisen menestyksen tavoittelu oli ristiriidassa opettajien kansallisromanttisen maailmankuvan kanssa, missä etusijalla oli kansallinen sivistys. Kenties suomalaista kulttuuria rakastava opettajisto oli niin kovapäisen kansan pauloissa, ettei pohjimmiltaan edes halunnut luopua sen uppiniskaisuudesta, joka sentään oli suomalaisuuden keskeinen ominaispiirre. Kyse oli pitkälle uudenlaisen kansan kuvan hyväksymisestä, suomalaisen kulttuurin avautumisesta ja muuttumisesta talonpoikaisesta keskiluokkaiseksi. Kyse oli tietysti myös kansakouluopettajien oman arvovallan hupenemisesta. Heidän identiteettityönsä kulminoitui peruskoulu-uudistukseen, joka tarjosi kansakouluopettajille kunniakkaasti uudistuksen verhossa tilaisuuden tarkastaa omaa asemaansa yhteiskunnan muuttuneessa hierarkiassa sekä käsityksiään suomalaisen kulttuurin tilasta. Keskeistä oli, että uudistuksessa kuultiin kansakouluopettajia, jotka kallisarvoiseen kansalliseen tehtäväänsä vedoten pyrkivät pitämään yllä omaa perinteisesti arvostettua asemaansa. Kun näin kävi, he antoivat kehitykselle siunauksensa ja käänsivät kelkkansa muutoksen suuntaiseksi. Prosessin vaatimaan identiteettityöhön kuului toiseuden etsiminen oppikouluopettajista ja myös korrekti toiseuden pyyhkiminen vuosikymmenen lopun suotuisassa kehityksessä. Muutoksen opettajat ottivat vastaan aluksi porvariston hillityllä kauhulla, sitten varautuneesti ja varovaisesti järkiperaisyyttä peräänkuuluttaen, lopuksi painokkaasti kehityksen takana seisten. Vanhaa keskiluokkaa edustaneet opettajat olivat löytäneet tavan kohdata muutos ja

hyväksyä välttämätön kasvonsa säilyttäen, mutta kuten maalaisillakin, myös opettajilla työ epäilemättä jatkui, kun peruskoulu-uudistus todella toteutui 1970-luvulla.

Työväestön omakuvaan 1960-luvulla vaikutti maaltamuuton seurauksena työväestöksi mielivä uusi aines, työväenliikkeen sisäinen hajaannus ja yhteiskunnan rakenteellinen kehitys. Modernisoituminen edellytti yhteiskunnalta todellista modernia edustavia rakenteita, kuten sosiaaliturvaa ja työehtosopimuksia. Tämä kehitys oli toisaalta seurausta yhteiskunnan voimasuhteissa tapahtuneesta vasemmistolaistumisesta, toisaalta teknisestä kehityksestä, joka vapautti ihmisiä palkkatyöhön lisäten työväen painoarvoa yhteiskunnassa. Työväen voimistuva asema näkyi kaikessa: Palkkatyöläisen muuttumisessa ilmoituslehtisestä varteenotettavaksi sanomalehdeksi, sen tavassa kirjoittaa omasta kulttuuristaan lähtökohtaisesti sivistyneempänä kuin maalaiskulttuuri, johon työväki itseään erityisesti peilasi, sekä ennen kaikkea siinä tulevaisuususkossa, mikä Palkkatyöläisen sivuilta huokui. Se ei ollut kiihkeää kehitysuskoa kuten Maaseudun tulevaisuudessa, vaan se oli syvempää tietoisuutta kehityksen suunnasta ja palkkatyön roolista päänäyttelijänä. Ikään kuin lehti olisi halunnut osoittaa tienneensä kehityksen suunnan jo ensimmäisten tehtaiden perustamisesta lähtien, ja nyt kun murros oli todellisuutta, se saattoi suhtautua kaikkeen sellaisella varmuudella, mikä muilta osakulttuureilta selvästi puuttui. Se ei tuntenut epävarmuutta muutoksesta. Epävarmuutta aiheutti kylläkin tapahtuvien muutosten oikeudenmukaisuus, mikä uhkasi rikkoa kauniin kuvan paremmasta tulevaisuudesta. Kenties Palkkatyöläisessä esiintynyt työväenkulttuurin korostuminen oli tarkoitettu muistuttamaan vanhaa työväestöä juuristaan ja liikkeeseen liittyneestä solidaarisuuden vaatimuksesta aikana, jolloin työväestön vaatimukset menivät yhteiskunnassa läpi aivan uudella tavalla. Identiteettityö oli siis tavallaan käännteistä, ei niinkään muutokseen valmistavaa ja sitä käsittelevää, vaan perinteestä muistuttavaa ja niistä kiinni pitävää. Varmasti kulttuuria painotettiin myös uuden, erilaisista olosuhteista tulleen aineksen integroimiseksi työväenkulttuuriin ja -identiteettiin. Samoista syistä, mutta myös luontaisesta vastakkaisuudesta maaseudusta tehtiin työväestön vastakulttuuri. Toisaalta SAK:ssa vaikutti 1960-luvulla vahva kommunistisiipi, joten jos tutkimuksen aineistona olisi Palkkatyöläisen sijaan ollut Suomen sosialidemokraatti, olisi työväenkulttuuri varmasti näyttäytynyt erilaisena ja ystävät ja viholliset toisina. Hajaannus vaikuttaa siis myös tutkimuksen tuloksiin tavalla, mitä on mahdoton varmistaa ilman tarkempaa syventymistä hajaannuksen toisiin osapuoliin. Vuosikymmenen lopulla hajaannus työmarkkinoilla alkoi lientyä, mutta vastakkaisuus politiikassa säilyi ja jopa kärjistyi seuraavalla vuosikymmenellä. Niinpä työväestökään ei pystynyt vastaanottamaan tervetulleeksi toivottamaansa muutosta ihan niin ongelmattomasti kuin Palkkatyöläisestä 1960-luvulla saattoi ymmärtää.

Maaseudun tulevaisuus, Opettajain lehti ja Palkkatyöläinen toimivat 1960-luvun murroksessa lukijoilleen eräänlaisina tarinankertojina: Lehdet juonellistivat yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia ja kertoivat lukijoilleen mistä niissä oli kyse ja miten ne koskettivat omaa osakulttuuria. Ne kertoivat, mistä tuli huolestua, mistä tuntee ärtymystä ja miten huolissaan tapahtuvasta kehityksestä tuli olla. Lehdet myös valitsivat tarinan ”hyvikset” ja ”pahikset”, ja kertoivat näiden välisistä yhteenotoista. Tällä tavalla lehdet antoivat yksilölle eväät sijoittaa itsensä yhteiskunnalliseen kenttään osakulttuurijäsenyyden kautta. Lukijalla eli yksilöllä oli toki täysi vapaus olla eri mieltä lehden kanssa juonenkäänteistä ja tarinan hahmoista, mutta se edellytti lukijalta valistuneisuutta ja rohkeutta asettua oman osakulttuurin ”virallista tarinaa” vastaan. Kuinka moni siis oli rohkea, miten kävi osakulttuurien kiinteyden?

Huoli oman osakulttuurin kiinteydestä tuli erityisen hyvin esiin Palkkatyöläisen kohdalla. Vaikka tulevaisuus palkkatyöntekijälle näytti lupaavalta, leijui ilmassa uhkakuva perinteisen työväenkulttuurin kuolemasta. Palkkatyöläisen järjestökulttuuria uhkasi liian helppo elämä, liian korkea elintaso, mikä oli viemässä osakulttuurin jäsenten kiinnostusta perinteisesti tärkeinä pidetyistä asioista, sivistyksestä ja tasa-arvoisuuden tavoittelusta halpaan kulutusjuhlaan. Lehden edustama ”ihanteellinen” työväenkulttuuri oli rakentunut moraalisen itsesäätelyn varaan, ja sodan jälkeinen modernisaatio uhkasi paradoksaalisesti korruptoida työväen moraalin. Tarkkaavaisesti lehdessä havaittiin palkkatyön lisääntymisen seurauksena alkanut ”keskiluokkaistuminen”: kulutuksen keskeinen merkitys, yksityisyyden korostuminen yhteisöllisyyden kustannuksella, yleinen passivoituminen. Orwellilaisena kauhukuvana oli työläisen muuttuminen pääomaluokkien kotieläimeksi. Estääkseen kuvan toteutumisen lehdessä aktiivisesti korostettiin oman kulttuurin ominaisuuksia ja retorisin keinoin suljettiin jokainen kulttuurin jäsen yhteisön turvalliseen piiriin.

Maaseudun tulevaisuudessa uhkaa osakulttuurin hajaannuksesta ei koettu yhtä selvästi. Lehden linjaveto oli selvä ja johdonmukainen valinta: lehdessä tuettiin modernisoitumista, sillä vaikka se muutti maaseudun luonnetta, ei sitä koettu uhaksi maaseutukulttuurille ideologisesti. Lehden näkemys modernisaatiosta olikin varsin materiakeskeinen eikä sen sijaan modernisaatioon liittyviä sosiaalisia tai henkisiä piirteitä, kuten työajan lyhennyksiä tai sosiaalietuuksien kasvattamista oikein ymmärretty saati pidetty toivottavana kehityksenä. Maaseudun tulevaisuudessa ei nähty tai kieltäydyttiin näkemästä maaseudun todellista kriisiä, mistä konkreettisin esimerkki oli protestiksi maaseutua dominoivalle valtopoliitikalle noussut Suomen Maaseudun Puolue. Sama valtopoliitikka ohjasi Maaseudun tulevaisuutta, sillä vaikka lehdessä oltiin huolissaan maatalouden asemasta

yhteiskunnallisesti ja äimisteltiin Suomen kansan ideologista täyskäännöstä, kulttuurin sisäistä uhkaa lehdessä ei pidetty tarpeellisena käsitellä. Lehden tuottaman käsityksen mukaan maatalous *kasvoi* modernisaatioon, mikä maanviljelykseen kielikuvana sopiikin, joskin maatalous joutui sen tekemään varsin nopeassa tahdissa. Kenties tällä tavalla kehitystä myötäilemällä Maaseudun tulevaisuudessa pyrittiin edes rahtusen pitämään kiinni kriisiin joutuneen osakulttuurin identiteetistä.

Opettajain lehti ratkaisi suhteensa modernisoitumiseen peruskoulukysymyksen kautta. Lehdessä häivytettiin kaikenlainen ristiriita osakulttuurin sisällä ja peilattiin omakuvaa ainoastaan oppikouluopettajistoon. Modernisoitumisen vaikutuksia osakulttuurin identiteetille tai kiinteydelle ei juuri pohdittu, vaikka osakulttuurin tulevat jäsenet, vastavalmistuneet opettajat eivät kutsumusta painottavaa identiteettiä allekirjoittaneetkaan. Kansakouluopettajistolle peruskoulu-uudistus oli kasvojenpesu: uudistuksen myötä vanhanaikaiseksi käynyt kutsumuksellisuus saatettiin tyylikkäästi vaihtaa ammatillisuuden ja tieteellisyyden korostamiseen, ja yhä säilyttää uskottava ”kansanisän” imago. Niinpä ryhmä edustaakin tavallaan kahta edellistä osakulttuuria selvemmin modernisaation voittajia, jotka yhteiskunnan modernisoitumisen myötä onnistuivat uudistamaan identiteettinsä niin, että vaihdossa eivät menettäneet mitään oleellista omakuvastaan.

Vastatakseni esittämäni kysymyksen elämäntapojen yhtäläistymisestä voin todeta kysymyksen sisältävän paljon enemmän vivahteita kuin tutkimusta aloittaessani uskalsin aavistaa. 1960-luvulla tapahtuneiden kulttuurisessa, sosiaalisessa ja yhteiskunnallisessa maailmassa tapahtuneiden muutosten seurauksena osakulttuurit ovat lähentyneet toisiaan ja mahdollisuus erilaiseen elämään tapahtuu 2000-luvulla eri ehdoilla kuin 1900-luvulla. Osakulttuurit ilmentävät sitä mitä yhteiskunnassa tapahtuu, Kotimaisen Gallupin 1960-luvun alussa julkaisema kysely vastakohtaisuuksista Suomen kansassa olisi erittäin mielenkiintoista toteuttaa 2000-luvun EU-Suomessa.

Lähdeluettelo

PAINETUT LÄHTEET

Lähdejulkaisut

Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliito (SAK) r.y:n ylimääräisestä edustajakokouksesta, joka samalla oli myös Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön perustava kokous 17-18.6.1969

Lehdistö

Maaseudun tulevaisuus (MT)	tammikuut 1960, 1962, 1964, 1968 ja 1970.
Opettajain lehti (OL)	tammi- ja helmikuut 1960, 1962, 1964, 1966, 1968 ja 1970
Palkkatyöläinen (PT)	tammi- ja helmikuut 1960, 1962, 1964, 1966, 1968 ja 1970

KIRJALLISUUS

Kaunokirjallisuus

Salo 1970	Salo, Arvo ja Ahlfors, Bo. <i>60-luku: silmäilyä, sormeilua.</i> Tammi, Helsinki 1970. Pamflettikokoelma.
Suosalmi 1974	Suosalmi, Kerttu-Kaarina. <i>Venematka.</i> Otava, Helsinki 1974. Romaani.

Tutkimuskirjallisuus

Ahonen 1998	Ahonen, Sirkka. <i>Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa.</i> Suomen historiallinen seura, Helsinki 1998.
Alapuro 1994	Alapuro, Risto. <i>Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933.</i> Hanki ja jää, Helsinki 1994.
Alasuutari 1996	Alasuutari, Pertti. <i>Toinen tasavalta. Suomi 1946-1994.</i> Vastapaino, Tampere 1996.
Anttila 2005	Anttila, Anu-Hanna. <i>Loma tehtaan varjossa. Teollisuustyöväestön loma- ja vapaa-ajan moraalisaätely Suomessa 1930–1960-luvuilla.</i> Väitöskirja. SKS, Helsinki 2005.
Asp 1967	Asp, Erkki. <i>Opettaja ja yhteiskunta.</i> Teoksessa Opettaja uudistuvassa koulumaailmassa. toim. Matti Pelkonen. Valkeakoski-seminaarin julkaisuja nro 1. Valkeakoski –seura 1967.
Berger 1994	Berger, Peter ja Luckmann, Thomas. <i>Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen.</i> Gaudeamus, Helsinki 1994. Alkuperäisteos <i>The Social Construction of Reality</i> , 1966.

- Bergholm 2001 **Bergholm, Tapio.** *SAK:n vuosisata: Suomen ammattijärjestö 1907-1930, Suomen ammattiyhdistysten keskusliitto 1930-1969, Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö 1969-.* SAK, Helsinki 2001.
- Borg 1965 **Borg, Olavi.** *Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964.* WSOY, Porvoo 1965.
- Eskola 1963 **Eskola, Antti.** *Maalaiset ja kaupunkilaiset.* Kirjayhtymä, Rauma 1963.
- Fornäs 1998 **Fornäs, Johan.** *Kulttuuriteoria: Myöhäismodernin ulottuvuuksia.* Vastapaino, Tampere 1998.
- Giddens 1990 **Giddens, Anthony.** *The Consequences of Modernity.* Polity Press 1990.
- Giddens 1994 **Giddens, Anthony.** *Life in a Post-Traditional Society.* Teoksessa Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order. Ulrich Beck, Anthony Giddens ja Scott Lash. Polity Press 1994.
- Granberg 2004 **Granberg, Leo.** *Tuotannon kasvun vuosikymmenet.* Teoksessa Suomen maatalouden historia, osa 3: Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. SKS, Helsinki 2004.
- Granberg 2004 **Granberg, Leo.** *Maatalouden tulojärjestelmän synty.* Teoksessa Suomen maatalouden historia, osa 3: Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. SKS, Helsinki 2004.
- Haapala 1986 **Haapala, Pertti.** *Tehtaan valossa.* tai joku muu, mistä löytyy työväen oloista ja harrastuksista 1800-1900-luvuilla.
- Haapala 2004 **Haapala, Pertti.** *Väki vähenee – maatalousyhteiskunnan hidas häviö 1950-2000.* Teoksessa Suomen maatalouden historia, osa 3: Suurten muutosten aika: jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen, toim. Matti Peltonen. SKS, Helsinki 2004.
- Haavio-Mannila 1969 **Haavio-Mannila, Elina.** *Suomalainen nainen ja mies. Asema ja muuttuvat roolit.* WSOY, Porvoo-Helsinki 1999. 2. painos.
- Hall 1999 **Hall, Stuart.** *Identiteetti.* Vastapaino, Tampere 1999.
- Heikkinen 1995 **Heikkinen, Sakari.** *Kulttuuri, kansa ja rillumarei.* Teoksessa Rillumarei ja valistus: Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa, toim. Matti Peltonen. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1996.
- Hentilä 2001 **Hentilä, Seppo.** *Holocaust ja historian julkinen käyttö.* Teoksessa Jokapäiväinen historia. Toim. Jorma Kalela ja Ilari Lindroos. SKS, Helsinki 2001.
- Hentilä 1994 **Hentilä, Seppo.** *Jaettu Saksa, jaettu historia. Kylmä historiasota 1945-1990.* Historiallisia tutkimuksia 183. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1994.
- Hjerppe 1990 **Hjerppe, Riitta.** *Kasvun vuosisata.* VAPK-kustannus 1990, Helsinki.
- Hobsbawm 1983 **Hobsbawm, Eric John ja Ranger, Terence (toim.).** *Invention of tradition.* Cambridge University Press, Cambridge 1983.
- Hoikkala 1999 **Hoikkala, Tommi.** *Suuret ikäluokat ja työ.* Teoksessa Suomalaisen työn historiaa, Korvesta konttoriin. Toim. Raimo Parikka. SKS Helsinki 1999.

- Hökkä 2003 **Hökkä, Tuula.** *Modernismi: uusi alku – vanhan valtaus.* Teoksessa Suomen kirjallisuushistoria, osa 3: Rintamakirjeistä tietoverkkoihin, toim. Pertti Lassila. SKS, Helsinki 1999.
- Immonen 1996 **Immonen, Kari.** *Historian läsnäolo.* Turun yliopisto / Historian laitos, n:o 26, Turku 1996.
- Järvelä-Hartikainen 1980 **Järvelä-Hartikainen, Marja.** *Esitelmiä ja puheenvuoroja elämäntavan tutkimuksesta.* Elämäntavan muutoksen tutkimusprojekti, Joensuun korkeakoulu, Suomen Akatemia, Julkaisuja 8, 1980.
- Kalela ja Lindroos 2001 **Kalela, Jorma ja Lindroos, Ilari (toim.).** *Jokapäiväinen historia.* SKS, Helsinki 2001.
- Kalela 2000 **Kalela, Jorma.** *Historiantutkimus ja historia.* Gaudeamus, Helsinki 2000.
- Kalela 1978 **Kalela, Jorma.** *Työväen Sivistysliitto 1919-1979.* Tutkimussuunnitelma. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja. Helsinki 1978.
- Karisto et al. 1999 **Karisto Antti, Takala Pentti, Haapola Ilkka.** *Matkalla nykyaikaan. Ellintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa.* WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva 1999.
- Kerkelä 1982 **Kerkelä, Heikki.** *Suomen luokka- ja kerrostumarakenteen kehityspiirteitä 1900-luvulla.* Tampereen yliopisto / Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, n:o 47, Tampere 1982.
- Klinge 1994 **Klinge, Matti.** *Porvariston nousu.* Otava, Helsinki 1994.
- Kortti 2003 **Kortti, Jukka.** *Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit, 60-luvun televisiomainonta.* SKS, Helsinki 2003.
- Kurkela 1996 **Kurkela, Kari.** *Nuorten aggressiivisuus ja musiikki.* Teoksessa Näin nuoret? Näkökulmia nuoruuden kulttuureihin, toim. Suurpää ja Aaltojärvi. SKS, Helsinki 1996.
- Kuusi 2003 **Kuusi, Hanna.** *Viinistä vapautta. Alkoholi, hallinta ja identiteetti 1960-luvun Suomessa.* SKS, Helsinki 2003.
- Lappalainen 1998 **Lappalainen, Jari.** *Elämäntyönä tulevaisuus. Opetusalan ammattijärjestön juuret, synty ja kasvu.* Otava, Helsinki 1998.
- Lassila 1999 **Lassila, Pertti.** *Kirjallisuus sodassa ja kulttuuritaistelussa.* Teoksessa Suomen kirjallisuushistoria, osa 3: Rintamakirjeistä tietoverkkoihin, toim. Pertti Lassila. SKS, Helsinki 1999.
- Lehtonen 1982 **Lehtonen, Juhani U.E.** *Kaupungistuva kansankulttuuri.* Teoksessa Suomen kulttuurihistoria, osa 3. WSOY, Helsinki 1982.
- Mansner 1984 **Mansner, Markku.** *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työnantajain keskusliitto 1940-1956.* Teollisuuden kustannus, Helsinki 1984.
- Martikainen&Yrjönen1991 **Martikainen, Tuomo ja Yrjönen, Risto.** *Vaalit, puolueet ja yhteiskunnan muutos.* Tilastokeskus, Helsinki 1991.

- Miettunen 2004 **Miettunen, Katja-Maria.** *Radikaalien vuosikymmen. Suomalaisen kuusikymmenluvun historiakuvan rakentajat, sisältö ja merkitys.* Historian pro gradu, Tampereen yliopisto 2004.
- Mikkola 2003 **Mikkola, Teija.** *Muuttuvat arvot ja uusi keskiluokka: tutkimus arvojen mittaamisesta ja monitasaisuudesta.* Helsingin yliopisto / Sosiologian laitos, n:o 241, 2004, Helsinki.
- Morozova 1991 **Morozova, Ljudmila.** *Ovatko kaikki keskiluokkaa. Tutkimus suomalaisista toimihenkilöistä 60-80-luvuilla.* Painettu Neuvostoliitossa, suom. Kustannusliike Progress, 1991.
- Mäkelä 1986 **Mäkelä, Matti.** *Suuri muutto 1960-70 –lukujen suomalaisen proosan kuvaamana.* Otava, Keuruu 1986.
- Mäkelä 1999 **Mäkelä, Matti.** *Suuren muuton kuvaukset.* Teoksessa Suomen kirjallisuushistoria 3: Rintamakirjeistä tietoverkkoihin, toim. Pertti Lassila. SKS, Helsinki 1999.
- Nevala 1999 **Nevala, Arto.** *Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa.* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1999.
- Oittinen 1969 **Oittinen, R. H.** *Tehtäviä ja tavoitteita työväenliikkeen saralla.* Tammi, Helsinki 1969.
- Paavonen 1988 **Paavonen, Tapani.** *Talouspolitiikka ja työmarkkinakehitys Suomessa toisen maailmansodan jälkeisellä jälleenrakennuskaudella vuosina 1944-1950.* Turun yliopisto, Turku 1987.
- Palmgren 1982 **Palmgren, Raoul.** *Työväen henkinen kulttuuri.* Teoksessa Suomen kulttuurihistoria, osa 3. WSOY, Helsinki 1982.
- Pantti 1999 **Pantti Mervi.** Teoksessa Kriisi, kritiikki, konsensus: elokuva ja suomalainen yhteiskunta, toim. Hannu Salmi. Turun yliopisto / Historian laitos, n:o 54, Turku 1999.
- Peltola 1995 **Peltola, Jarmo.** *Kiskoilta asfaltille.* Teoksessa Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta 3: Pikeä, hikeä ja autoja. Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1945-2005. Toim. Jaakko Masonen ja Mauno Hänninen. Tielaitos, Helsinki 1995.
- Peltonen et al. 2003 **Peltonen Matti, Kurkela Vesa ja Heinonen Visa (toim.).** *Arkinen kumous. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva.* SKS, Helsinki 2003.
- Pietilä 1994 **Pietilä, Kauko ja Sondermann, Klaus.** *Sanomalehden yhteiskunta.* Vastapaino, Tampere 1994.
- Pihkala 1992 **Pihkala, Erkki.** *Taloudellinen kasvu ja yhteiskunnan murros.* Teoksessa Suomi 75. Itsenäisen Suomen historia 3. Weilin+Göös, Vantaa 1992.
- Pöntinen 1983 **Pöntinen Seppo.** *Social Mobility and Social Structure: A Comparison of Scandinavian Countries.* Societas Scientiarum Fennica. Helsinki 1983.
- Rantala 2002 **Rantala, Jukka.** *Kansakoulunopettajat ja kapina. Vuoden 1918 punaisuussytykset ja opettajan asema paikallisyhteisössä.* SKS, Helsinki 2002.

- Rantala 1997 **Rantala, Jukka.** *Sopimaton lasten kasvattajaksi! Opettajiin kohdistuneet poliittiset puhdistuspyrkimykset Suomessa 1944-1948.* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1997.
- Rinne 1973 **Rinne, Matti.** *Suomen Opettajain Liitto 1893-1973.* Suomen Opettajain Liitto, Helsinki 1973.
- Rinne 1989 **Rinne, Risto.** *Mistä opettajat tulevat? Suomalaisen kansanopettajiston yhteiskunnallinen tausta sekä kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma 1800-luvun puolivälistä 1980-luvun lopulle.* Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja A: 135, Turun yliopisto 1989.
- Roos 1978 **Roos, J.P. ja Roos, Barbara.** *Ways of life in Finland: a preliminary discussion.* Research project "The way of life in social change". University of Joensuu, Academy of Finland. Working papers 2. 1978.
- Ruonavaara 1998 **Ruonavaara, Hannu.** *Vanhat yhteiskunnalliset liikkeet moraalisisäätelyn projekteina.* Teoksessa Uudet ja vanhat liikkeet. Kaj Ilmonen ja Martti Siisiäinen (toim.) Vastapaino, Tampere 1998.
- Rüsen 1994 **Rüsen, Jörn.** *Historische Orientierung. Über die Arbeit des Geschichtsbewusstseins, sich in der Zeit zurechtzufinden.* Böhlau 1994.
- Salmi 2004 **Salmi, Pekka.** *SDP:n puolueriidan 1957-73 syyn tulkinnat kirjallisuudessa.* Historian pro gradu, Tampereen yliopisto 2004.
- Salminen 1999 **Salminen, Juhani.** *Eripurasta yksituumaisuuteen – Tie konsensusyhteiskuntaan 1960-1975.* Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1999.
- Salokangas 1996 **Salokangas, Raimo.** *Yleisradion historia, osa 2: 1949-1996. Aikansa oloinen.* Yle, Helsinki 1996.
- Santonen 1989 **Santonen, Arvo.** *Kansainvälinen. Utopioita ja vallankumouksia – työväenliike vuoteen 1945.* Weilin+Göös, Espoo 1988.
- Siiskonen 2004 **Siiskonen, Pirjo.** *Maatila yrityksenä ja viljelijäperheen kotina.* Teoksessa Suomen maatalouden historia, osa 3: Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. SKS, Helsinki 2004.
- Sevänen 1998 **Sevänen, Erkki.** *Taide instituutiona ja järjestelmänä. Modernin taide-elämän historiallis-sosiologiset mallit.* SKS, Helsinki 1998.
- Tarkka 1992 **Tarkka, Pekka.** *Nuoren tasavallan taide ja tiede.* Teoksessa Suomi 75. Itsenäisen Suomen historia 4. Weilin+Göös, Vantaa 1992.
- Teikari 1981 **Teikari, Erkki.** *Sanomalehdistön tehtävät.* Teoksessa Sanomalehdistö Suomessa, toim. Esko Salminen. Weilin+Göös, Espoo 1981.
- Teräs 2001 **Teräs, Kari.** *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituihin työelämän suhteisiin 1880-1920.* Väitöskirja. SKS, Helsinki 2001.
- Tommila 1988 **Tommila, Päiviö (toim.)** *Suomen lehdistön historia 3: Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle.* Gummerus, Jyväskylä 1988.
- Tuominen 1991 **Tuominen, Marja.** *"Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia" Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa.* Otava, Helsinki 1991.

- Turunen 1999 **Turunen, Risto.** *Nykyaikaistuva kirjallinen elämä.* Teoksessa Suomen kirjallisuushistoria 3: Rintamakirjeistä tietoverkkoihin, toim. Pertti Lassila. SKS, Helsinki 1999.
- Waris 1948 **Waris, Heikki.** *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne.* Otava, Helsinki 1948.
- Virrankoski 2003 **Virrankoski, Pentti.** *Talonpoikaiskulttuuri.* Teoksessa Suomen kulttuurihistoria, osa 3. WSOY, Helsinki 1982.
- Virtanen 2001 **Virtanen, Matti.** *Fennomanian perilliset: poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka.* SKS, Helsinki 2001.
- Vuori 1990 **Vuori, Jukka.** *Oppineiden klubista keskusjärjestöksi: Akava 1950-1975.* VAPK-kustannus; Akava, Helsinki 1990.
- Vuorinen 1967 **Vuorinen, Olli.** *Opettajaryhmien paikallisesta yhteistoiminnasta.* Teoksessa Opettaja uudistuvassa koulumaailmassa. toim. Matti Pelkonen. Valkeakoski-seminaarin julkaisuja nro 1. Valkeakoski –seura 1967.
- Åberg 2001 **Åberg, Veijo.** *Toimihenkilöiden aika: Suomen teollisuustoimihenkilöiden liitto 1967-2001.* Suomen teollisuustoimihenkilöiden liitto, Helsinki 2001.